

LÄHETTÄJÄ:

Jouni Kitti

VASTAANOTTAJA:

Valtioneuvosto / Oikeusministeriö

ASIA:

LAUSUNTO Saamelaiskäräjälakitoimikunnan esityksestä saamelaiskäräjälain muuttamiseksi

Arvoisa vastaanottaja!

Viitaten oikeusministeriön lausuntopyyntöön VN 675/2018 pyydän kohteliaimmin saada antaa lausuntoni 18.6.2018 lausuntokierrosta varten julkaistun saamelaiskäräjälakitoimikunnan esityksestä saamelaiskäräjälain muuttamiseksi.

Käytän alempana toimikunnasta sen puheenjohtajan nimen mukaan yleisessä kielenkäytössä käytettyä nimeä Hallbergin toimikunta. Tarkastelen esitystä laajasti mm. sen historiallisissa, saamelaispoliittisissa ja oikeudellisissa yhteyksissä, nähdessä sen osana kauan jatkuneita laajempia saamelaispoliittisia hankkeita, joihin vireillä oleva ILO:n alkuperäis- ja heimokansojen oikeuksia koskevan yleissopimuksen nro 169 ratifiointihanke liittyy niin läheisesti, että sitä ei tule erottaa saamelaiskäräjälain muuttamishankkeesta. Toimikunta mainitsee asiasta ainoastaan että Suomi ei ole toistaiseksi ratifioinut yleissopimusta.

Arvio ja kommentteja Hallbergin toimikunnan esityksestä

Aluksi: johdattelu aiheeseen

Aloitan lausuntoni kysymyksellä, onko saamelaisten Saamenmaaksi kutsumaa maantieteellistä aluetta koskaan ollutkaan olemassa? Kysymykseen voidaan vasta sekä myöntävästi että kieltävästi. Mielestäni sen nimellä kulkevaa aluetta ei ole koskaan ollut todellisuudessa olemassa. Saamenmaa on nykyaikainen aatteellinen eli ideologinen ilmiö, etnonationalistisen historiankuvitelman luomus. Siinä kuviteltuun idealisoituneeseen tulevaisuuteen eli utopiaan suuntautunut haavekuva on heijastettu romantisoivan historian avulla idealisoituun menneisyyteen. Alueen muuttuminen Saamenmaana tunnetuksi alueeksi on ollut pitkän prosessin tulosta. Tiedämme, että menneisyydessä vielä keskiajalla oli olemassa samaa aluetta peittävä lapinkylien itsehallintoverkosto, joka nykyisen Suomen puolella ulottui Kuusamosta Utsjoelle asti. Tämä on tosiasia, jonka todistamiseksi emme tarvitse saamelaiskäräjien jumalvoudisteiden kaltaisia filosofisia apuvälineitä.

Jotakin mielenkiintoista tähän entisten lapinkylien peittämään maantieteelliseen alueeseen silti liittyy. Eniten saamelaisten lähes satumaisista piirteistä – kuten ainutlaatuisesta luontosuhteesta – ääntä pitävät katsovat, että koska saamelaiset ovat alkuperäiskansa, he ovat täysivaltainen kansa, eli heille kuuluu kaikki ne oikeudet mitä kansoille kansainvälisen oikeuden mukaan kuuluu. Osin tämä selittyy sillä, että tämä aatteellinen virtaus on peräisin Norjasta ja Ruotsista, jossa saamelaisaateen ajatushautomona, ideapajana ja lietsona toimivan saamelaisneuvoston painopiste sijaitsee. Pohjoismaisilla kielillä valtion välejä käsittelevän kansainvälisen oikeuden perinteinen nimi on folkretten/folkeretten, mikä suoraan suomennettu kuuluisi ”kansaoikeus”. Tämä synnyttää mielikuvia, joiden mukaan kansainvälinen oikeus antaisi kaikille ihmisjoukoille, joita nämä itse tai muut voivat määrättyjen yhteisten piirteiden – kuten kielen ja kulttuurin – perusteella nimittää kansoiksi, täydet, nykyisille valtioille kuuluvat oikeudet. Tähän sisältyisi sitten oikeus itsehallintoon ja perimmiltään omaan alueeseen.

Tähän kuvaan istuu saamelaisneuvoston suunnalta lähtöisin oleva opinkappale saamelaisista omana kansana. Sinänsä saamelaiset voidaan nähdä omana kansana sanan tietyissä merkityksissä, mutta ongelmat syntyvät ja kärjistyvät kun tämä asia absolutisoidaan. Monisyisemmässä ajattelussa saamelaiset voitaisiin nähdä samanaikaisesti sekä omana kansanaan että omapiirteisenä osana asuinvaltioidensa monikulttuurista ja monikansallista kokonaisuutta, jota meidän päiviimme asti on kutsuttu kansallisvaltioksi ja sen kansaksi. Yksiraiteinen ajattelu saa kuitenkin saamelaisnationalistit julistamaan, että he eivät missään tapauksessa ole norjalaisia, ruotsalaisia tai suomalaisia, vaan nimenomaan ja ainoastaan saamelaisia. Nykyaikaisesti ajatteleville ihmisille on luonnollisesti selviö, että saamelaiset ovat saamelaisia, eivätkä norjalaisia, ruotsalaisia tai suomalaisia, jos näitä nimityksiä käytetään niiden suppeammassa, etnistä, kielellistä tai kulttuurista ryhmää ja alkuperää tarkoittavassa merkityksessä – tai vanhassa, nationalistisessa merkityksessä. Nationalistisessa merkityksessä ”norjalainen”, ”ruotsalainen” ja ”suomalainen” viittaavat aikakauteen, jonka tunnuksia

oli ”yksi kansa, yksi kieli, yksi mieli”.

Saamelainen nationalismi, kansallinen herääminen ja kansallinen – uskaltaisinko sanoa – herätysliike ovat kuitenkin myöhäissyntyinen ilmiö, joka on aikamme kanssa jälkijättöisessä synkronissa. Niinpä oman nationalisminsa pauloissa olevan saamelaisneuvoston inspiroimana ainakin Ruotsissa on levinnyt oppi kahden kansan maasta. Sen mukaan Ruotsissa asuu samalla alueella kaksi kansaa, ruotsalaiset ja saamelaiset. Saamelaiset eivät ole vähemmistö, vaan nimenomaan oma kansansa. Kaikki muut ryhmät, jotka kieleltään, alkuperältään tai muuten kulttuuriltaan poikkeavat ruotsalaisista – kuten ruotsinsuomalaiset tai meänkieliset – ovat vain ”ruotsalaisia” vähemmistöjä. Vielä kerran: saamelaiset eivät ole ruotsalainen vähemmistö, vaan kansa, alueen alkuperäiskansa, jolla alueen ensimmäisenä ja vanhimpana asuttajana on ruotsalaisiin nähden esikoisoikeus.

Tämä Suomeen asti säteilevä saamelaisnationalistinen oppi johtaa nationalistiseen pullisteluun, jossa uho viedään separatismien rajalle, joka kuitenkin harvoin ylitetään vastuullisten saamelaispolitiikkojen toimesta. Kahden kansan malli, johon liittyy oppi saamelaisista usean valtion alueella asuvana yhtenä kansana, yhdistettynä lähes-separatismiin, synnyttävät kaksoissidoksen; vaaditaan itsehallintoa ja saamelaishallintoa joka asteittain ylittää valtiolliset rajat, mutta samalla noilta kolonialistisiksi leimatuilta valtioilta vaaditaan suojelua ja taloudellista tukea.

Ajatuksiin ja vaatimuksiin Saamenmaan itsehallinnosta sisältyy perimmäisiä kysymyksiä maailmankatsomuksesta, totuudesta ja valheesta. Kysymys on sellaisista ihmisistä, jotka uskovat kykenevänsä määrittelemään todellisuuden keskeisiä kysymyksiä.

Saamenmaata ja siihen liittyvää lapinkyläjärjestelmää olisi tarkasteltava monesta näkökulmasta, mutta myös historiallisesta näkökulmasta. Saamelaisesta itsehallinnosta puhuvat hakevat toiminnalleen oikeutusta siitä, että he ovat luotsaamassa kansaansa kolonialistien särkemästä, taakse jääneestä saamelaisesta onnelasta kohti parempaa tulevaisuutta, kohti uutta onnelaa, Uutta Saamenmaata. Valoisa tulevaisuuden visio sisältyy heidän esityksiinsä. Saamenmaan suuri utopia perustuu visioon saamelaisesta itsehallinnosta, jossa kaikki saamelaiset saisivat tarpeidensa mukaan ja jokainen eläisi kykyjensä mukaan saamelaisperinteitä noudattaen – olivatpa ne sitten mitä tahansa.

Uudella saamelaisella itsehallinnolla ei olisi ennen pitkää mitään tekemistä saamelaisia riistävän maailman kanssa. Kiitos nykyisen viestintäteknologian nuoret saamelaisvisionäärit elävät ”maailmankylässä”. Samalla kun he lennähtelevät suihkukoneilla eri puolille maailmaa vahvistamaan uskoaan samanhenkisten alkuperäiskansa-aatteen läpituunkemien uskonsisarten ja -veljien kanssa¹, he elättelevät unelmia paluusta aitosaamelaiseen kotaelämään, jossa he elävät poronhoidolla ja ehkäpä perinteisellä lohenkalastuksella. Tällainen unelma on mobilisoinut monia nuorempia saamelaisia taistelemaan paremman tulevaisuuden puolesta ja vedonnut moniin muihin, saamelaisasioista tietämättömiin ihmisiin, myös poliittisiin päätöksentekijöihin.

Näiden unelmien ja visioiden lisäksi saamelaisaktivistit perustavat toimintansa vihaan, jonka käyttöä perustellaan saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon merkittävyydellä. Aktivistit uskovat vakaasti molempiin, sekä visioon että vihaan. Perusteena käytetään ajatusta, että itsehallintovaatimus on saamen kansan tahto. Samalla kun saamelaisaktivistit rakastava joitakin asioita, he vihaavat näiden vastakohtaa: unelmien tiellä olevia esteitä, joihin lappalaisten olemassaolo kuuluu. Tämän todellisen ja kuvittelun sorron sekoituksesta voimaa imevän, mutta tulevaisuuden osalta positiivisen unelman kääntöpuolena on viha saamelaisten ikioman Saamenmaan alkuperäisimpiä asukkaita, lappalaisia kohtaan, joista vain osaa pidetään saamelaisina. Edessä Saamenmaan aamunkoiton autereessa kangastava onnellinen tulevaisuus on kuin Uusi Jerusalem: kaikilla ei suinkaan ole sinne pääsy, vaan ainoastaan harvoilla ja valituilla. Hallbergin toimikunnan esitys on pohjimmiltaan ehdotus siitä, miten tämän taivasvaltakunnan portit rakennetaan, miten niitä vartioidaan, kenelle niiden avaimet annetaan ja niiden mukana valta sitoa ja päästää, oikeus erottaa vuohet lampaista.

Ensimmäisistä esityksistä saamelaisen itsehallinnon luomiseksi on kulunut kohta 70 vuotta. Meille on syntynyt saamelaissukupolvi, jolle arkikokemukset todellisesta saamenmaasta eivät ole enää omakohtaisia. Suomen 10 000 saamelaisesta yli 7 000 asuu jo alueen ulkopuolella ja määrä kasvaa koko ajan. Taistelu menneisyydestä tai tarkemmin ottaen sen kuvasta kuitenkin jatkuu ja jokainen saamelainen sukupolvi joutuu selvittämään suhteensa saamenmaahan ja saamelaiseen itsehallintoon ja sen tarpeellisuuteen. Tulkintojen runsaus ja uudistuvuus pitävät tutkimuskentän ja hallinnan liikkeessä, eikä näillä näkymin loppua ole näkösilällä, kuten tämä lausuntoni kohteena oleva Hallbergin toimikunnan esitys osoittaa.

Saamelaisesta nationalismista ja sen ideologiasta tarkemmin

¹

Tällä kärjistyksellä en halua vähänkään vähätellä niiden alkuperäiskansojen kamppailua, jotka saamelaisista poiketen elävät oikean ja julman sorron alla ja kurjuudessa, ja joiden aktivistit ovat usein kuolemanvaarassa.

Lausuntoni tämän kohdan tarkoituksena on antaa poliittisille päättäjille mahdollisimman kattava pikakuva aatteellisen saamelaisuuden synnystä, ilmiön ideologisista taustoista, toiminnasta, vaikutuksesta ja tulevaisuuden mahdollisuuksista. Tämän pienen synteesin tarkoituksena ei ole esittää mitään uutta saamelaisuuden teoriaa tai tulkintaa, vaan antaa poliittisille päättäjille käsitys ilmiön moniulotteisesta ja ongelmallisesta luonteesta ja valottaa sitä useasta eri suunnasta. Kooltaan rajallisena esitys jää pakostakin sellaiseksi osin myös sisällöltään.

Saamelaisuus on ilmiönä vähintäänkin kahtalainen tai kaksiulotteinen. Meillä on ensinnäkin todellinen saamelainen väestö, jonka asioita ja vaiheita voidaan tutkia tosiasioihin ja historia- ja kansantieteen eri haaraumien ja oppikuntien piirissä tunnustetuilla menetelmillä.

Toiseksi meillä on saamelaisuus nationalistisena tai tarkemmin ottaen etnonationalistisena ilmiönä, aatteena, ideologiana. Näille aatteille luonteenomaisella tavalla myös saamelainen nationalismi pyrkii osoittamaan että juuri saamelaiset ovat valittu kansa, jonka on määrä hallita määrättyä aluetta ja siellä olevia ihmisiä, elleivät nämä yksinkertaisesti ymmärrä vetäytyä sieltä pois; Saamenmaa yksinkertaisesti kuuluu saamelaisille, joiden historiallinen kohtalo ja siksi myös oikeus on asuttaa omaa Saamenmaataan johtaen itse maataan ja Saamen kansaa saamelaisten perinteiden mukaiseasti.

Nämä kaksi saamelaisuuden tasoa tai olomuotoa pyrkivät liukumaan toisiinsa monin tavoin, ja ovat keskinäisessä vuorovaikutussuhteessa. Saamelaiset poliitikot, jotka tarvitsevat erilaisten tavoitteidensa ajamiseen saamelaista ideologiaa, pyrkivät tuottamaan ja ohjaamaan saamelaisia käsittelevää historia- ja kansantiedettä, ja nimenomaan sellaista tiedettä ja sellaisia tuloksia joilla he voivat perustella politiikkaansa, ja jota he voivat käyttää muiden saamelaisten mobilisoimiseen saamelaisen nationalistisen liikkeen tukijoiksi, ja mobilisoidakseen tukea liikkeensä tavoitteille myös muista väestöryhmistä. Tätä tutkimuksen ohjausta saamelaisnationalistiset johtajat voivat harjoittaa esimerkiksi antamalla taloudellista tukea ja tunnustusta tutkijoille jotka tuottavat saamelaisnationalisteille mieluisaa ja hyödyllistä tukimusta, ja vastaavasti leimaamalla muunlaiset tutkijat ja heidän työnsä ”saamelaisvastaiseksi”, syrjiviksi jne. Odotukset täyttävälle tutkijoille voi myös avautua sopivia tukijanvirkoja saamelaistutkimuksen yksiköissä.

Tehokas ja yleinen menetelmä on, että nationalistiset poliitikot ja tutkijat ovat osin samoja henkilöitä, tutkija-poliitikkoja ja poliitikko-tutkijoita. Kansainvälisesti tässä ei ole mitään tavatonta, päinvastoin. Nationalististen poliitikkojen, nationalistista tiedettä tai näennäistiedettä tuottavien tutkijoiden ja näiden äänitorvena toimiva media on nimenomaan tyypillinen epäpyhä kolminaisuus, nationalistinen Bermudan kolmio, johon totuudella on tapana hävitä jäljettömiin, ja josta voi nousta pahinta laatua olevia myrskyjä.

Puhuessani ideologisesta tieteestä en väitä, että tutkijat tuottaisivat tietoisesti vääristynyttä tiedettä. Ehkä sellaistaakin voitaisiin jossain osoittaa, mutta olennaista on että he ovat itse ideologiansa pauloissa, sen lumossa, tuottaessaan tiedettään, samoin ne tiedeyhteisöt, joiden piirissä he tiedettään tuottavat ja jossa heidän saamelaiset – tai muita alkuperäiskansaliikkeitä edustavat – tutkijakollegansa sitä arvostelevat. Tieteenalojen luonteen vuoksi tutkijoille jää runsaasti liikkumavaraa tutkimusteemojen ja -kysymysten valinnassa, tulkintojen ja päätelmien teossa jne, ilman että heidän tarvitsee suoranaisesti rikkoa tieteenalansa tai paradigmansa yleisesti hyväksytyjä menetelmiä ja rajoja. Varsinkin humanististen tieteiden sektorilla sinänsä paras vapaamielinen suhtautuminen tieteen lähestymiskulmiin ja yksittäisissä tutkimuksissa sovellettuihin diskursseihin luo valitettavasti suotuisan ilmapiirin myös tarkoitushakuisten tutkimusten tuottamiselle, varsinkin jos lähes koko tutkimusyksikkö on samalla asialla. Jatkuvasti samasta suunnasta puhaltavan ideologisen tuulen ja aatevirtojen, tutkijan ja hänen kollegojensa ideologisen painolastin seurauksena tällainen tiede tahtoo kulkea kallellaan kuin alus, jonka lastissa on paha siirtymä. Se ei ole kaunista katseltavaa, ja pahimmillaan se voi olla tuhoisaa paljon muullekin kuin sen yliopiston maineelle jonka helmassa ideologiaa kehitellään.

Suomen saamelaiset on määriteltä lailla, ja laissa nimenomaan kielellisellä perusteilla. Juridisesti ja aika pitkälle myös ideologisesti saamelaiset eli saamen kansa on väestöryhmä, jota yhdistää ennen kaikkea saamen kieli ja saamelainen kulttuuri. Saamenkieliä on useita, myös Suomessa, mutta historiallisten tapahtumakulkujen seurauksena Suomen saamelaisnationalistisen liikkeen keskeisin yhdistävä tekijä on ennen kaikkea pohjoissaamen kieli, jota enemmistä Suomen saamenkielentaitoisista saamelaisista puhuu. Toinen yhdistävä tekijä on pohjoissaamelainen kulttuuri – niin historiallinen perinne, kuin elävä nykykulttuuri.

Historiallisten tapahtumien seurauksena pohjoissaamelaiset muodostavat Suomen suurimman saamelaisryhmän, mikä jo yksin riittää selittämään heidän hallitsevan asemansa maan saamelaisnationalistisessa liikkeessä. Pohjoissaamelaiset ideologit tunnustavat saamelaisiksi myös kaksi muuta ryhmää, inarinlappalaiset ja koltat, mutta pidättävät itselleen oikeuden päättää kuka näihin ryhmiin aidosti kuuluu.

Historian ja kansantieteen valossa saamelaiset kulttuurit ovat – kolttien kulttuuria lukuun ottamatta – lappalaisen kulttuurin jälkeläisiä. Nykynimikkeillä tätä on vaikea ilmaista tai selittää, mutta kyse on siitä, että nykyiset, suurimmitakaavaiseen poronhoitoon identiteettinsä ja ideologiansa perustavat saamelaiset ovat peuranpyyntiä, muuta

metsästystä, kalastusta ja keräilyä harjoittaneissa yhteisöissä eläneiden esivanhempien jälkeläisiä, ja saamelainen kulttuuri on aikoinaan lähtenyt erkaantumaan tästä yhteisestä taustasta. Tämä ei tarkoita, että missään olisi ollut yksi yhteinen lappalainen tai saamelainen alkukoti. Kyse on yleisestä kehityskuviosta ja kehityksen suunnasta.

Sulkemalla silmänsä tältä historialliselta tosiasialta, ideologisesti leimautunut saamelainen nationalismi sulkee ainakin Suomessa saamelaisuuden ulkopuolelle eräitä osia ja yksilöitä Suomen alkuperäisväestöstä, ihmisiä jotka polveutuvat suurporonhoitoa edeltävistä saamelaisyhteisöistä, ja jotka jatkavat esivanhempiensa elinkeinojen harjoittamista sen ajanmukaisissa muodoissa. Näin saamelaisuuden ulkopuolelle on suljettu osa inarinsaamelaisista, ja mm. kaikki Kuolajärven historiallisen lapinkylän nykyajassa elävät perilliset.

Edellä totesin, että saamenkieli on keskeisin saamelaisuutta määrittävä tekijä. Tämä ei kuitenkaan mitenkään tarkoita, että kaikki saamelaisiksi hyväksytyt puhuisivat tai edes ymmärtäisivät saamenkieltä tai -kieliä. Lain mukaan vanhempien tai isovanhempien saamenkielisyys ikään kuin periytyy, vaikka perijä ei olisi itse oppinut saamia ensimmäisenä kielenään tai ylipäätään. Saamelaisuuteen riittää, että yksi henkilön vanhemmista tai isovanhemmista osasi tai oli osannut saamenkieltä silloin kun nykyisten saamelaiskäräjien, saamelaisneuvoston, vaaliluetteloa aikoinaan laadittiin. Tuohon luetteloon aikoinaan merkityn henkilön jälkeläinen on saamelainen polvesta polveen, kun taas luettelosta pois jääneen henkilön jälkeläinen on erinomaisen työlästä, ellei peräti mahdotonta, saada itsensä merkityksi luetteloon. Näin hänen saamelaisuutensa jää vaille virallista vahvistusta, eli hän jää statuksettomaksi saamelaiseksi.

Vaikka kaikki saamelaisiksi hyväksytyt siis eivät suinkaan itse osaa saamea, saamenkielen häviämisen uhka ja sen sortaminen ovat keskeisessä asemassa saamelaisnationalistien ideologiassa. Mutta kun on kyse lappalaisista, joiden esivanhemmat menettivät saamenkielensä jo aikaisemmissa polvissa valtion, kirkon ja ennen kaikkea koulun painostuksen seurauksena, saamelaisnationalistit heittäytyvät yhtäkkiä täysin ymmärtämättömiksi, katsoen, että lappalaiset, saamenkielensä menettäneet esivanhemmat luopuivat vanhasta kielestään vapaaehtoisesti. Näin siitä huolimatta, että lapinkieltä vielä puhuvat lapset pahimmillaan piestiin kouluissa ja koulukodeissa kun näiden aikakausi tuli. Ennen sitä lappalaisten kieltä oli sammuteltu myös hienovaraisemmin, niin että lappalaiset luopuivat omasta kielestään ympäristön paineissa ja tasoittaakseen lapsilleen tien parempaan tulevaisuuteen, jonne pääsyn avain olin Suomen kielen taitaminen ja suomalaisen maailmankuvan ja sivistyksen omaksuminen.

Suurimittakaavaisella poronhoidolla ja siihen aikoinaan liittyneellä paimentolaisuudella on tärkeä sijansa saamelaisessa nationalistisessa identiteetissä ja ideologiassa. Vaikka saamelaiset ovat luopuneet aikoja sitten täyspaimentolaisuudesta, siihen kuuluneella kota-elämä vaikuttaa edelleen ideologiassa siten, että pohjoissaamelaiset eivät hyväksy lainkaan saamelaisiksi niitä lappalaisia, jotka 1700-luvulta alkaen antoivat perustaa itselleen uudistiloja vanhoille suku- ja veromailleen suojellakseen etujaan suomalaisperäisiä uudisasukkaita vastaan. Historian ja kansantieteen valossa tiloja perustaneet lappalaiset jatkoivat hyvinkin pitkälle entistä elämäntapaansa ja entisiä elinkeinojaan. Tästä huolimatta saamelaiset tukija-poliitikot ovat kiistäneet täysin tällaisten lappalaisten jälkeläisten saamelaisuuden ja väittäneet heidän olevan kautta linjan suomalaisperäisten uudisasukkaiden jälkeläisiä. Kärjistyneimmät muotoilut tästä teesistä on esittänyt saamelaiskäräjien eronnut entinen puheenjohtaja, tohtoriksi väitellyt Klemetti Näkkäljärvi.

Vaikka pohjoissaamelaisuus eli porosaamelaisuus on leimannut vahvasti Suomen saamelaisliikettä, tämä väestöryhmä edustaa historiallisesti varsin nuorta kerrostumaa Suomessa. Kuten edellä totesin, heillä on yhteiset historialliset juuret nykyisen Suomen alkuperäisten lappalaisten kanssa, mutta näihin juuriin pohjoissaamelaiset ideologit suhtautuvat hyvin ristiriitaisesti. He vetoavat niihin aina kun se on heille edullista – silloin he puhuvat että Suomen Lappi, tai ainakin Ylä-Lappi, maineen, vesineen, historiallisine muistokohteineen ja niin edelleen kuuluu heille, ”koska maa on viety saamelaisilta ja on palautettava saamelaisille”. Kun taas on kyse maassa ikiajat asuneiden lappalaisten jälkeläisistä, nämä eivät kuitenkaan kelpaa pohjoissaamelaisille saamelaisiksi, vaikka pohjoissaamelaiset voisivatkin näiden kautta osoittaa ainakin jonkinlaisen moraalisen oikeutuksensa väitteelleen, jonka mukaan maa kuuluu saamelaisille, siis heille.

Nykyisen Suomen alueella on alkuaan asunut metsä- ja kalastajasaamelaisia, siis sitä alkuperäiskansaa, jonka saamelaisuuden porosaamelaiset pyrkivät kiistämään. Utsjoella oli edelleen elävä omaperäinen jokisaamelaisten kulttuuri, Inarissa ja mm. Sodankylän järvikylissä eli saamelaisyhteisöjä, joiden toimeentulo perustui ensisijaisesti metsästyksen ja kalastukseen. Suomen pohjoisten rajojen hahmottuessa Strömstadin ja Haminan rahanteoissa, uusilla ”liitosalueilla” Enontekiöllä ja Utsjoella asuvista porosaamelaisista tuli ensin Ruotsin ja sitten Suomen alamaisia. Vuosien 1852 ja 1889 rajasulkujen jälkeen Suomeen muutti lisää porosaamelasia Norjan ja osin Ruotsin puolelta, tuoden uusille alueille tullessaan mukanaan tuhatpäisiä poroeloa ja oman pohjoissaamen kielen ja muun kulttuurin.

Alue jolle ulkomailta Suomeen muuttaneet porolappalaiset – tai niin kuin tänään pitäisi poliittisesti korrektisti sanoa – porosaamelaiset asettuivat asumaan, oli ennestään metsä-, kalastaja ja kolttalappalaisten asuttamaa aluetta. Juuri suuri osa näistä Lapin vanhimpiin väestöryhmiin kuuluvista lappalaisista rajattiin historiasta irrallisella, kieliperusteisella saamelaismääritelmällä saamelaisuuden ulkopuolelle.

Edellä totesin, että saamelaisuudesta voi halutessaan eritellä – tai ainakin yritellä eritellä – toisaalta historiallisin ja kansantieteellisin menetelmin tutkittavissa olevan tosipohjaisen saamelaisen väestön todellisen elämän, ja toisaalta

saamelaisen nationalistisen ideologian, saamelaisuusaatteen. Kolmanneksi tasoksi, ainakin tieteessä ja politiikassa, voisi nähdä tuon saamelaisiin kohdistuvan, ja myöhemmin saamelaisten tutkijoiden harjoittaman tieteen historian ja sen sisältämän ideologian analyysin. Tällaisen tutkimuksen suorittaminen niin ettei tutkija ja kohde olisi tutkittavan ideologian vankina on vaikeaa, ja tässä joudutaan jo tiedefilosofian ja aktivistitieteen metatasaolle. Nationalistisen ideologian tieteellinen analyysi tuon ideologian viitekehyksissä pysytellen ja tuota ideologiaa palvellen ei liene tehtävistä helpoimpia. Silti alkuperäiskansaliikkeen ja alkuperäiskansatieteen piirissä on vahva käsitys, jonka mukaan alkuperäiskansaa on tutkittava kyseiseen kansaan kuuluvien toimesta ja peräti luopuen tavanomaisen tieteen menetelmistä, ja hyödyntäen alkuperäiskansojen perinteisiä, mm. rituaalisia ja shamanistisia tiedontamismenetelmiä.

Arkisissa yhteyksissä saamelaisuus mielletään etniseksi ilmiöksi joka yhdistetään tavallisesti saamenkieleen. Termi ”lappalaisuus” näytti jo kauan täysin väistyneen vanhentuneena, epäkorrektina ilmaisuna. Lappalais-sanan kuoppaaminen oli pitkälti saamelaisnationalistisen liikkeen aikaansaannos. Saamelaisnationalistien suureksi yllätykseksi ja suorastaan tyrmistykseksi viime vuosina uudelleen esiin nousseesta lappalaisuudesta on käsitteenä tullut yhtä yleinen kuin saamelaisuudesta. Näiden kahden ilmiön eroista ja yhtäläisyyksistä on kirjoitettu kohtuullisen paljon ja vieläkin eräät ideologisesti suuntautuneista tutkijoista ovat erimielisiä niiden suhteesta. Joidenkin mielestä saamelaisuus liitettyä maanomistus- ja hallintovaatimukseen on oma ideologiansa. Saamelaisuuden määrittelyssä on siten epätavallisen paljon teoreettisia ongelmia ja se on ideologiana huomattavan paljon vaikeammin määritettävissä kuin moni muu poliittinen aate.

Saamelaisuudesta aatteena ja ideologiana ei ole olemassa yhtenäistä erittelevää esitystä. Aatteella ei myöskään ole yhtä keskeistä ideologista perusteosta, ellei sellaiseksi sitten katsota Veli-Pekka Lehtolan pamflettia ”saamelaiskiista”. teoksen kantta koristaa Suopunkiterrori -taiteilijakollektiivin julisteesta rajattu saamelaisnaisen kuva. Juliste ja siihen pohjautuva kansi mukailevat Howard Millerin vuonna 1943 Westinghouse-sähkötöiden naispuolisia työntekijöitä kovempiin ponnistuksiin sotatuotannossa innoittavaa julistetta ”We Can Do It!” (suom. me selviämme siitä, me hoidetaan homma). Pohjoissaamelaisen – olisiko päähine kautokeinolaismallia – kansallisasuun puettu kansihahmo katsoo lukijaan määrätietoisesti hallitsevasti, ikään kuin julistaa ”Tämä on minun taisteluni”. Olenko ainoa, joka huomaa tuossa lähes hypnoottisessa katseessa jotain tuttua?

Saamelaiset kansallispuvut ovat upeita ja omintakeista, mutta toisaalta saamelaisen kansallisaatteen ulkoisissa ilmentymissä ja koko saamelaisideologiassa voi tunnistaa useita nationalismille ominaisia yleispiirteitä. Ei mitään uutta auringon alla, sanotaan, mutta toisaalta saamelainen kansallislake on jotenkin jälkijättöinen. Kun kansallisaate on monin paikoin jo siitä saatujen katkerien kokemusten poistunut muodista, näköjään katsotaan että se on ”ihan OK” alkuperäiskansoille – nehan ovat niin, eihän sitä saisi sanoa – alkukantaisia.

Toisen maailmansodan jälkeen varsinaisesti vauhtiin päässyt saamelaisuus oli aluksi poliittisesti merkityksetöntä. Radikaalimpiakin ajatuksia liikkui, mutta ne joutuivat jättämään tilaa konkreettiselle etupoliitikalle ja ajatukselle nostaa saamelaisten sivistystasoa ja harjaantua asioiden hoitamiseen kansallisvaltion korkeiden edustajien kanssa. Tämä politiikka tuotti joitakin tuloksia, mutta kansainvälinen radikalisoitumisaalto löi leimansa myös saamelaisliikkeen nuorempaan polveen. Osin kansainvälisten esikuvien mukaan 1980 -luvulta lähtien saamelaisuuteen samaistettiin maanomistus- ja hallintaolojen radikaali muuttaminen. Tärkeimpänä poliittisena tavoitteena nähtiin ”valtion saamelaisilta laittomasti ottamien maiden palauttaminen”. Saamelaisuuteen vetoaminen maan saamiseksi osoittautui kuitenkin tuolloin kovin tehottomaksi, jos saavutuksiksi ei lueta esimerkiksi lakeja poro- ja luontaistiloista. Kansainvälisen alkuperäiskansaliikkeen ja sen ideologian vahvistuminen loi uusia mahdollisuuksia ja antoi uusia perusteluja hyytymässä olleelle maanvaatimishankkeelle.

Saamelaisista ideologiaa ei voi katsoa pelkästään yhden liikkeen tai henkilön politiikan tai teorian ansioksi, vaan saamelaisuus on kehittynyt tavallaan hiukan persoonattomasti, historiallisten rakenteiden kautta yhteydestä muihin rakenteisiin, ideologisiin ja ei-ideologisiin. Tärkeä osa saamelaisuuden oikeutuksessa on moralisointi. Saamelaisuudesta ääntä pitävät antavat sellaisen kuvan, että saamelaiset ovat väärin ymmärretty ja kaltoin kohdeltu alkuperäiskansa. Se on osoitus vilpittömästä katkeruudesta ja halusta korjata vääryyksiksi koetut asiat.

Saamelaisuus on vastakkainen globalisaation hahmottomuudelle, saamelaisen identiteetin ja rajojen hälvenemiselle. Se vetoaa niihin yksilöihin, jotka kaipaavat eheämpää maailmankuvaa, selkeämpiä rajoja ja nykyistä laajempia oikeuksia saamelaisille ja suoraviivaisempia toimintatapoja saamelaisten elämänmuodon turvaamiseksi. Ikävä muistuttaa, mutta tässä suhteessa saamelaisuusaate ei mitenkään ratkaisevasti poikkeaa muista kansalliskiihkoisista aatteista. Nekin ovat tarjonneet hankalissa taloudellisissa suhdanteissa ja rakennemuutoskriisien aikaansaamissa kielteisesti sävyttyneissä sosiaalipsykologisissa tilanteissa tulevaisuusratkaisuja, jossa eväät on haettu romantisoidusta kansallisesta menneisyydestä. Tämän reseptin mukaan hyvä saamelainen tulevaisuus on saavutettavissa noudattamalla perinteisiä saamelaisia arvoja, kansallisella yhtenäisyydellä ja poistaen omalta maaperältä sille vieras, epäkansallinen aines.

Aivan näin pitkälle saamelaisaatteen julistuksessa kuitenkin harvemmin mennään. Ajan myötä aate on hämärtynyt

epämääräiseksi. Aatteena saamelaisuuden vahvuus ja heikkous sisältyvät juuri tähän hajanaisuuteen ja epämääräisyyteen. Epämääräisyytensä johdosta aate antaa täysin erilaisille ihmisille kanavan purkaa katkeruutta ja vihaansa ilman, että he itse edes kovin täsmällisesti tajuaavat mitä ovat ajamassa ja tukemassa. Tämä osoittaa, että kyseessä on paitsi poliittinen ideologia mutta myös primitiivisiin vietteihin perustuva toiminnan tapa ja asenne, toisin kuin suuriksi teoreettisiksi järjestelmiksi rakennetut utopistiset poliittiset ideologiat.

Tiedän kuitenkin, että jos historia tekee oman työnsä, säilyttävät todisteet menneisyyden rikoksista ja kaikesta muusta ikiajoiksi, sitä on saamelaistenkin viisainta olla vääristelemättä. Valtakunnan korkeimmat poliittiset päättäjät eivät ole ilmeisesti perillä siitä, että saamelaiskäräjät on kaapannut menneisyydestä käyttöönsä sellaisia osia, saadakseen poliittista hyötyä omiin tarkoituksiinsa. He ovat myös valjastaneet historian opettamaan opportunistisia moraaliopetuksia. Lopputuloksena on sekä huonoa moraalialia että huonoa historiaa. Paras dokumentti siitä on saamelaisnuorten kaikille kansanedustajille vuonna 2015 jakama Veli-Pekka Lehtolan kirja joka väittää kertovansa totuuden saamelaisiin kohdistetusta sorrosta. Saamelaisten harjoittamasta lappalaisten sorrosta kirja ei kuitenkaan kerro. Miksi? Mihin unohtui totuus?

Vaikka lappalaisia historian kuluessa on yritetty sulauttaa ympäröivään väestöön, tämä kansa on säilyttänyt omintakeiset erityispiirteensä. Eräät saamelaisidealitit lähtivät aikoinaan siitä, että ILO:n alkuperäiskansasopimuksen nojalla aika on kypsä saamelaisen kansan paluulle sen muinaiseen kotimaahan. Monet idealistisaamelaiset pitävät Saamenmaata luvattuna neitseellisenä maana, joka vain odottaa, että sen alkuperäinen kansa saattaisi sen uuteen kukoistukseen. Maan katsotaan yksiselitteisesti kuuluvan saamelaisille, ei "historiattomille lappalaisille", jotka ovat kuin sattumalta ajautuneet paikalle selvää asiaa sotkemaan. Vaatimukset, joita saamelaiset ovat mm. YK:ssa esittäneet, koskevat maan omistus- ja hallintaoikeuden saamista "takaisin" kolonialistiselta valtiolta, jonka katsotaan kaapanneen saamelaisten maat itselleen. Tähän hankkeeseen kohdistunutta lappalaisen alkuperäisväestöön vastarintaa on saamelaisliikkeen taholta väitetty rasistiseksi ja rikolliseksi.

Mistä tämä tulkinta saamelaisten historiasta on lähtöisin? Tarinaa alkoivat sepittää menneisyyden lahjakkaat rekonstruoijat 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tämän näkemyksen näkyvin puolestapuhuja juuri tällä hetkellä on Veli-Pekka Lehtola. Saamelaisuutta koskeva runsas historiankirjoitus käsittää toki useita muitakin lähestymistapoja, mutta ne kaikki ovat enemmän tai vähemmän poliittisia luonteeltaan, eli tähdätään samaan maaliin.

Sisäiset erimielisyydet eivät kuitenkaan ole koskaan kyseenalaistaneet 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kehiteltyjä käsityksiä lappalaiskansan olemuksesta. Lineaariset menneisyyskäsitykset ovat jääneet käytännöllisesti katsoen vaille huomiota. Kansallinen välttämättömyys on saanut saamelaiset torjumaan valikoivasti ristiriidat ja poikkeamat vallitsevasta suuresta kertomuksesta.

Kummallista yksipuolisuutta ovat tuottaneet varsinkin saamenkansan tutkimuslaitos, Oulun yliopiston Giellagas-instituutti, jonka professorina Lehtola toimii. Ko. instituutti toimii vailla yhteyttä yleisen historian laitoksiin.

Edes juridinen keskustelu siitä, kuka on saamelainen, ei ole häirinnyt saamelaisten menneisyyttä koskevan tiedon tuottajia. Heidän mielestään saamelainen on kuka tahansa, joka täyttää nykyisen ahtaan kieliperusteisen määritelmän, jonka takarajaksi on mielivaltaisesti valittu vuosiluku 1875. Tällainen on vastoin kansainvälistä oikeutta. Israelissa juutalainen on jokainen, joka polveutuu kaksi vuosituhatta sitten maanpakoon pakotetusta kansasta. Kansallisten tarpeiden valtuuttamat menneisyyden tutkijat eivät ole osallistuneet myöskään uusien historioitsijoiden 2000-luvun alkupuolella käynnistämään väittelyyn. Useimmat julkisen kiistan osapuolista edustavat muita oppialoja tai yliopistomaailman ulkopuolisia näkökulmia.

Ns. saamelaista menneisyyttä pohtivat uusista lähtökohdista niin sosiologit, orientalistit, kielitieteilijät, maantieteilijät, politiikantutkijat, kirjallisuudentutkijat kuin arkeologitkin. Osa keskustelijoista oli suorittanut tutkintonsa ulkomailla. Saamelaisten historian laitokset osallistuivat väittelyyn pelkillä aroilla ja konservatiivisilla puheenvuoroilla, joita on leimannut ennakkoluuloinen puolustusretoriikka. Kuudessakymmenessä vuodessa kansallinen historia on kypsytynyt siis hyvin vähän, eikä se kehittyne merkittävästi myöskään lähitulevaisuudessa. Kuitenkin tutkimuksissa ilmenneet tosiasiat asettavat jokaiselle rehelliselle historioitsijalle kysymyksiä, jotka hätkähdyttävät ensi alkuun mutta ovat sitäkin perustavampia.

Asiasta käynnistynyt keskustelu on kuitenkin järkyttänyt saamelaistenkansallisten myyttien peruskivet. Uudet tutkimukset sulkevat pois teorian suuresta saamenmaan exoduksesta ennen ajanlaskumme alkua. Viime vuosikymmenellä tehdyt löydöt osoittavat, että vielä keskiajalla alueella lapinkyllissä eläneet asukkaat eivät joutuneet pakkosiirtolaisuuteen.

Mistä Skandinavian aluetta antiikin ajoilta lähtien kansoittaneet saamelaiset ovat lähtöisin, jos heidän alkuperänsä on pelkkä myytti? Kertomukset saamelaisten moninaisesta alkuperästä säilyivät muodossa tai saamelaisessa

historiankirjoituksessa aina 1960-luvun tietämille saakka. Yleisessä tietämyksessä säilyi kuitenkin varsin sitkeästi käsitys, että saamelaiset olivat muinoin eläneet hajanaisina ryhminä koko Suomen alueella, josta vahvemmat suomalaiset olivat tämän ajan, suomalaisen kansallisen omakuvan näkökulmasta alkeellisemmän väestön tunkeneet pohjan perille. Vaikka suomalaiset olivat tarinan roistoja, se kuitenkin hiveli heidän itsetuntoaan, olivathan he siinä vahvemman, voittoisan kansan osassa. Sitten kertomuksia vähitellen marginalisoitiin, kunnes ne katosivat tyystin Suomen virallisesta muistista. Toisaalta saamelaiset antavat ymmärtää, että he ovat myyttisten lapinkylien suoria jälkeläisiä, eikä suinkaan esimerkiksi kveenien perillisiä.

Niin saamelaiset alkoivat näyttää erityiseltä kansalta. Kansallinen historiankirjoitus ja modernisaatioprosessi yleisemminkin käyvät tunnetusti läpi kansan keksimisen vaiheen. Kysymys kansasta askarrutti ihmisiä eri puolilla maailmaa 1800-luvulta aina pitkälle 1900-luvulle asti. 1900-luvun lopulla unelmat alkoivat särkyä. Yhä useammat tutkijat analysoivat, tarkastelivat ja dekonstruoivat suuria kansallisia kertomuksia ja varsinkin yhteisen alkuperän myyttejä, jotka olivat niin tärkeitä perinteiselle historiankirjoitukselle.

Menneisyyden identiteettipainajaiset muuttuvat tulevaisuudessa uudennaisiksi identiteettiunelmiksi. Historiallinen identiteetti ei ole sen pysyvämpi kuin häilyvistä ja vaihtelevista identiteeteistä koostuvat. Etniset silmälasit värittävät tällä hetkellä maailman etnosentrisiksi. Porosaamelaiset ovat aina muodostaneet yhteisöjä, mutta yhteisöt ovat jääneet pieniksi, eivätkä ne siis muodosta heimoasteella olevaa kansaa, jolla olisi yhteinen alkuperä ja joka olisi vaeltanut paikasta toiseen kahden vuosituhannen ajan.

Saamelaisaktivistit ovat valjastaneet käyttönsä koulujen historianopetuksen. Historian ohessa he vetoavat biologiaan. Viime aikoina Suomessa ja muualla tehtyjen "tieteellisten" tutkimusten sarja on pyrkinyt osoittamaan maailman kaikkien saamelaisten geneettisen läheisyyden. Siitä pitäen "väestön alkuperän tutkimus" on ollut legitiimi ja suosittu molekyylibiologian haara, jossa Y-kromosomi on saanut kunniaipaikan valitun kansan yhteisen alkuperän kuumeisessa selvitystyössä.

Innostuminen genetiikkaan ei mitenkään estä, että voimassa oleva saamelaismääritelmä ja sen toteuttaminen syrjii samaan sukuun kuuluvia. Käytännössä yhtä lailla kuin teoriassa heillä on ollut samat, saamenkieltä ensimmäisenä kielenään puhunut yksi tai useampi esivanhempi. Yhtäkaikki kuitenkin toinen heistä kelpuutetaan saamelaiseksi periytyvällä kieliperusteella, toinen ei.

Todellisuudessa saamelaisrekisteristä puuttuu runsaasti siihen merkittyjen lähisukulaisista. Mikäli geenitutkimuksilla asiaa lähdetäisiin kartoittamaan, jouduttaisiin kokemaan varsin suuria yllätyksiä. Eroja saisi rekisteriin kuuluvien ja kuulumattomien osalta varmasti hakemalla hakea. Jos samasta perheestä puolet on rekisterissä ja toinen puoli ei, eivätkä geenit viittaa uusiin avioliittoihin, syrjähyppyihin ja muihin elävään elämään kuuluviin ilmiöihin, joutuisivat geenitutkijat varmaankin ihmettelemään tällaisia tieteeseen perustumattomia mielivaltaisia valintoja. Saisivat siinä ihmisoikeusasiatuntijatkin uutta mietittävää. Elleivät nyt sitten saamelaiset tutkijat äkkiä selvittää minkälaisia geneettisiä lakeja kieliperusteen periytyminen noudattaa, tämä yksilön ominaisuus kun näkyisi välillä jäävän piileväksi jopa sisarusparven toisilla yksilöillä, kun taas toisilla sama salaperäinen tekijä tekee hänestä helposti tunnistettavan saamelaisen. Ainakin saamelaiskäräjien vaalilautakunnalla täytyy olla joku ilmiömäinen kyky jonka avulla se katsoo toiset saamelaisiksi ja toisia se ei taas tunnista saamelaisiksi. Ja kaikki tämä yksimielisesti, tekisi mieli sanoa liikuttavan yksimielisesti.

Muistan miten vuonna 1999 saamelaiskäräjien vaaliluetteloon haki yli 1000 ihmistä, jotka kykenivät arkistoviranomaisen antaman todistuksen nojalla osoittamaan, että he polveutuvat lapin alkuperäisimmistä asukkaista, lappalaisista. Tästä huolimatta suurin osa rekisteriin hakevista hylättiin. Perusteeksi katsottiin, että yhteys saamenkielen (takaraja 1875) oli liian kaukainen. Sitä ei kuitenkaan mainittu, että saamelaismääritelmällä pyrittiin valtamaan ulkomailta Suomeen muuttaneille porolappalaisten jälkeläisille täällä ennestään asuneiden lappalaisten perustuslailliset oikeudet. Väitettiin, että hakijoita ei voitu pitää enää elämäntapansa puolesta alkuperäiskansaan kuuluvina, koska ryhtymällä tilallisiksi he olivat luopuneet alkuperäisestä elämänmuodostaan. Perustelu osoittaa suurta piittaamattomuutta historiallisista faktoista, sillä tässä vaiheessa porosaamelaisilla oli jo kauan ollut aivan yhtä lailla tiloja kuin lappalaisilla.

Mutta säilyttäkö tällainen rekisteriin kuulumaton sukulaisuutensa niihin, jotka ovat rekisterissä? Kyllä, sanokoon laki mitä hyvänsä. Verisukulaisuuteen perustuvaa sidettä ei voida poliittisin perustein kieltää. Se on vastoin kaikkia ihmisoikeussopimuksia. Sen sijaan saamelaiskäräjien vaalilautakunnan harjoittama vaaliluettelosta pois sulkeminen ei näytä olevan etnistä tai poliittista syrjintää, koska eihän siihen ole puuttunut syrjintävaltuutettu sen enempää kuin mikään muukaan viranomainen.

**Saamelaiskansallinen saamelaismääritelmä
leijuu pilvessä vailla todellisuusmaadoitusta**

Historiankäsitelmä, johon kieliperusteinen saamelaismäärittelmä perustuu, on ollut kaikesta Lapin asuttamiseen liittyvistä konkreettisista ilmiöistä, kysymyksistä täysin irrallinen ilmiö, eikä sen syntyhistoriaan liity mitään taustaselvityksiä väestön maa- ja kielioikeuksista tai kulttuurista, jotka osoittaisivat etnisten kielisaamelaisen ja lappalaisen kulttuuriperinteen tai maa- ja kielioikeuksien erilaisuuden. Päinvastoin, saamelaiskäräjien vaaliluetteloon eli ns. saamelaisrekisteriin kuuluvilla ja kuulumattomilla verisukulaisilla on paljon enemmän yhdistäviä kuin erottavia tekijöitä. Se selviää vähäisestäkin olosuhdeanalyysistä tai vaikkapa valtion jo aiemmin teettämästä oikeasta alkuperäiskansarekisteristä, jonka oikeusministeriö on perusteettomasti ohittanut eri hankkeissaan. Nykyinen saamelaiskäräjien vaaliluettelo pohjautuu pääasiassa vuoden 1962 väestötutkimukseen, joka on osoittautunut hyvin hatarin menetelmin koostetuksi.

Todellisuudessa historiasta irrotetun saamelaismäärittelmän tavoitteena ja tarkoituksena on vaihtaa alueen alkuperäisin väestö – ennen kaikkea inarinsaamelaiset – maahan aikoinaan osin laittomasti muuttaneiden pohjoissaamelaisen jälkeläisiin, ja luomaan näistä yhdessä sotien seurauksena Suomen nykyisten rajojen sisälle asutettujen kolttien kanssa uusi alkuperäisväestö. Tällä operaatiolla on pyritty syrjäyttämään alkuperäiskansasopimuksen ratifioinnin nojalla vanhin, suomenkieliseksi assimiloitu alkuperäisväestö. Sen oikeuksista päättäminen olisi näin siirtynyt porosaamelaisenemmistöiselle saamelaiskäräjille, jonka päätöksiin ei alueen todellisella alkuperäisellä väestöllä olisi sanomista, vielä vähemmän veto-oikeutta. Jos rasismi ja apartheid kuulostavat liian pahalta, tällaista politiikka voisi kutsua imperialistiseksi valloituspolitiikaksi.

Tällaisen politiikan oikeuttajana Hallbergin toimikunta jatkaa Lehtolan pamfletin tavoin saamelaiskäräjien tukemana ensin Ruotsin kruunun ja sittemmin Suomen valtion ja kirkon harjoittamaa, Suomen pohjoisten alueiden alkuperäiskansaan kohdistuvaa assimilaatiopolitiikkaa. Lehtolan tavoin Hallbergin toimikunta ei hyväksy saamelaisiksi saamelaissukuja, jotka ovat assimilaatiopolitiikan johdosta menettäneet kielensä ja pahimmassa tapauksessa saamelaisen identiteettinsä. Sellaista voidaan pitää epärehellisyuden huipentumana. Samalla Hallbergin toimikunnassa vahvasti edustetun saamelaiskäräjien puhenaiset ja -miehet julistavat kotimaassa ja maailmalla miten Suomen valtio edesauttaa oikeiden saamelaisten assimilaatiota valtaväestöön pakkohyväksyttämällä itseään lappalaisiksi kutsuvia mukasaamelaisia sankoin joukoin saamelaisiksi. Todellisuudessa on ollut kyse varsin pienestä ihmismäärästä, eikä kysymys suinkaan ole siitä että valtaväestön eli etnisten suomalaisten edustajista tulisi saamelaisia. Kyse on siitä että saamelaisia hyväksytään saamelaisiksi.

Saamelaismäärittelmän ahtaan tulkinnan tarkoituksena on siis vaihtaa alueen todellinen alkuperäisväestö toiseksi – pohjoissaamelaisen ja kolttien muodostamaan ”saamelaiseen alkuperäiskansaan”. Saamelaisista kansallisaatetta sen kiihkeämissä muodoissaan käytetään tällaisen valloituspolitiikan puolustamiseen. Hallbergin toimikunnan lakiehdotus perusteluineen on samalla asialla.

Hallbergin toimikunnan mietinnössä on sokeita pisteitä ja mustia aukkoja

Saamelaisten poliittista, sosiaalista, taloudellista ja kulttuurista tulevaisuutta koskevissa arvioissa saamelaiskäräjälain muutamista valmistellut Hallbergin toimikunta on tyystin sivuuttanut väestötieteen ja oikeushistorian. Hyvin oireellista ja paljastavaa on, että **esityksessä ei ole kertaakaan mainittu inarinsaamelaisia** lukuun ottamatta sitä, että inarinsaamelaiset yhdistykset ovat ottaneet osaa Inarissa 25.1.2018 järjestettyyn kuulemistilaisuuteen. Perusteluissa toimikunta ei paneudu inarinsaamelaisen oikeudelliseen ja muuhun asemaan, vaan mainitsee inarinsaamelaisista ainoastaan heidän kielensä yhtenä useasta saamenkielestä. Tämäkin jää maininnaksi.

Sen sijaan kyllä muistetaan ehdottaa, että saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuville saamelaisille olisi aiheellista varata oma kiintiö. Toimikunta – joka ei siis todellakaan kertaakaan varsinaisesti mainitse inarinsaamelaisia – ei näin ollen myöskään ota kantaa saamelaiskäräjien selvittäväkseen ottamaan inarinsaamelaisen oikeudellisen asemaan. Liioin toimikunta ei sanallakaan koskettele statuksettomia saamelaisia koskevaa problematiikkaa, vaikka se on laajasti yleisessä tiedossa. Erityisesti asian täytyy olla toimikunnan saamelaiskäräjä edustavien jäsenten tiedossa, mutta nämä ovat noudattaneet käräjien saamelaispoliittista linjaa jonka mukaan statuksettomiin saamelaisiin ei oteta kantaa, koska nämä eivät ole saamelaisia, vaan aitosaamelaisesta näkökulmasta epähenkilöitä

Kolttien itsehallinnollisen, nykyisin neuvo-antavaan asemaan passitetun kyläkokouksen toimikunta mainitsee ohimennen, kun lainataan YK:n erityisraportin Tauli-Corpuksen vuonna 2016 antamia suosituksia. Toimikunta ei itse ota minkäänlaista kantaa kolttien itsehallinnon asemaan ja sen mahdolliseen vahvistamiseen, vaikka kysymys selvästikin liittyy saamelaisen itsehallinnon asiapiiriin.

Toimikunnan mietintö sisältää muitakin valkoisia tai ehkä ennemmin mustia aukkoja tai sokeita pisteitä. Perustellessaan saamelaismäärittelmän supistamista puhtaasti kieliperusteiseksi erityisesti statuksettomiksi eli saamelaiskäräjien

vaaliluettelon ulkopuolelle jätettyjen inarinsaamelaisten ja muitten statuksettomien saamelaisten vahingoksi ja näitä syrjiä, toimikunta perustelee tätä pohjoismaisen saamelaislainsäädännön ja erityisesti saamelaismääritelmän yhtenäistämisen tarpeella:

”Ehdotettu säännös vastaa pitkälti Ruotsissa ja Norjassa voimassa olevia vastaavia säännöksiä, eli lopputuloksena olisi yhteispohjoismaiset kriteerit hakeutumiselle saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, ovathan saamelaiset yksi kansa neljässä valtiossa. Säännös vastaa pitkälti myös parafoidun pohjoismaisen saamelaissopimuksen määräystä saamelaiskäräjien äänestysluelestosta.”

Mutta kun on kyse Ruotsissa ja Norjassa – kummassakin maassa omalla tavallaan – toteutetusta saamelaiskäräjien hallituksen parlamentaarista vastuusta saamelaiskäräjien yleiskokoukselle, jollainen olisi tarpeen tuoda myös Suomen saamelaiskäräjien piiriin, toimikunta valitsee toisen linjan. Enää ei pohjoismainen yhtenäinen lainsäädäntö merkitsekään mitään, vaan toimikunta on päinvastoin sivuuttanut koko demokratian kannalta keskeisen parlamentaarisen periaatteen täydellisellä vaikenemisella. Ei ole liioittelua olettaa, että osa toimikunnan jäsenistä ei ole edes ymmärtänyt koko asiaa.

Saamelaisalueen väestö ei ole ollut koskaan täysin homogeeninen. Toisaalta eri ryhmiinkään kuuluneet alueen alkuperäiset asukkaat eivät ole paljonkaan poikenneet toisistaan ulkonäöltään, mentaliteetiltaan ja alkuperältään, koska he eivät vähänkään lähellä olevan historian mittakaavassa ole peräisin kaukaisista maista tai maanosista. Kaukaisempaan aikaan sijoittautuvat väestöryhmien muutto- ja kulkeutumislitkkeet ovat asia erikseen, kaikkiaan liennemme Afrikasta tulleet ja geenien puolesta sukua, jos ei muuten niin ainakin niin sanotusti Aatamin kautta. ILO:n alkuperäiskansasopimuksen sanamuodot ja sen kansainvälinen soveltamiskäytäntö antanevat kuitenkin johdatusta siihen, millaisen aika- ja tapahtumaikkunan (alueen kolonisaatio nykyisen pääväestön ja sen valtion toimesta, jakaminen rajoilla jne) puitteissa alkuperäiskansaksi luettavan väestön katkeamatonta periytymistä alueen alkuperäisistä asuttajista tulisi Suomenkin tapauksessa tarkastella. On vaikea nähdä, että toimikunta olisi mitenkään syvemmin pohtinut tätä asiaa.

Korostaakseen kansallista yhteenkuuluvuuttaan saamelaiset poliitikot ja muut puhehenkilöt puhuvat varsinkin saamelaispoliittisia yhteyksissä itsestään yhtenä kansana, joka asuu neljän valtion – Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän alueella. Saamelainen kulttuuri koostuu monesta alaryhmästä, jotka eroavat kielensä tai ainakin murteidensa, perinneasujensa, perinteisten elinkeinajensa ja muitten kulttuuristen piirteidensä puolesta toisistaan. Mainittujen neljän valtion alueilla asuu useita saamelaisia alaryhmiä, jotka eivät ole edustettuina Suomen alueella asuvassa saamelaisväestössä.

Myös Suomessa asuvat saamelaiset koostuvat useista etnisistä ryhmistä, jotka eroavat kielensä, muun kulttuurinsa ja maantieteellisen taustansa puolesta. Eri saamenkielten ja muiden kulttuuripiirteiden yhtäläisyyksien vuoksi kaikki nämä ryhmät luetaan kuitenkin kansantieteen eli etnologian piirissä saamelaisiksi, jolloin käsitettä saamelainen käytetään kokoavana yleisnimityksenä. Milloin nämä erot esiintyvät riittävän selkeästi, ulkopuolinen maallikkokin oppii nopeasti tunnistamaan, mihin saamelaisryhmään henkilö kuuluu. Arkisissa yhteyksissä erot niin saamelaisryhmien välillä kuin saamelaisten erot alueen pääväestöön voivat olla ulkopuolisen vaikeasti tunnistettavissa tai jäädä täysin näkymättömiin. Lisäksi on huomattava, että saamelaiset alaryhmät ovat ajan kuluessa osin sekoittuneet toisiinsa ja pääväestöön niin että monella saamelaisella on enemmän kuin yhteen saamelaisryhmään kuuluvat vanhemmat, eikä ole tavatonta että toinen vanhempi saamelainen, toinen pääväestöstä peräisin.

Toimikunnan työn aukkoja katsellen ja paikkaillen

Suomessa saamelaisten etnisiä ryhmiä ovat pohjoissaamelaiset, koltat ja inarinsaamelaiset, minkä lisäksi voidaan puhua keminsaamelaisista. Koska Hallbergin toimikunta ei edes mainitse näitä ryhmiä, käyn ne hiukan alempana lyhyesti läpi. Aiheesta löytyy runsaasti kirjallisuutta, lähtien aihepiiriin kaksiniteisestä perusteoksesta: T.I. Itkonen: Suomen lappalaiset vuoteen 1945.

Tässä vaiheessa on paikoillaan huomautus, että vanhimmista asiakirjoista lähtien saamelaisista käytettiin ruotsiksi ja myöhemmin suomeksikin nimitystä lappalaiset. Jo 1600-luvulla tiedemiehet tiesivät, että saamelaiset käyttivät itsestään nimitystä saamelaiset. Tämä tiedetään ainakin niiden saamelaisten kohdalla, joista tiedon välittäneet ja jälkipolville säilöneillä tiedemiehillä oli omia havaintoja tai joista heillä oli käytettävänä edes kohtalaisen luotettavasta lähteestä peräisin olevaa kertomusta tai kuulopuhetta. Tämänkin tiedon yleistämisessä tulee kuitenkin noudattaa kriittistä harkintaa; esimerkiksi inarinsaamelaisten kerrotaan puhuneen itsestään yhteisönä yksinkertaisesti ”inarilaisina”. Käytän tässä kohdin kuitenkin yleisnimityksenä ilmaisua ”saamelaiset”.

Jos tehtävänä olisi asettaa Suomen alueella asuvat saamelaisryhmät vanhemmuusjärjestykseen sen suhteen, miten he ovat asuttaneet nykyisiä asuinsijojaan, tehtävä ei olisi helppo. Vaikka käsite ”Suomen nykyinen alue” on selvä, jo käsite

”Suomen alue” osoittautuu äkkiä venyväksi. Aina vuoteen 1809 Suomi oli, tai pikemminkin ne maakunnat jotka luettiin Suomeen, olivat Ruotsin valtakunnan täysivaltaisia osia. Tämä valtakunta ulotti valtapiirinsä saamelaiden asuttamille pohjoisille alueille jo varhaiskeskiajalla. Laajeneminen pohjoiseen ja koilliseen oli kuitenkin asteittaista, niin että rajat näille alueille olivat kauan jossain määrin epämääräisiä. Kiinteän valtakunnan edelläkävijöinä toimivat verottajakauppiat, joille kuningas oli antanut korvausta vastaan erityisoikeuden käydä saamelaiden kanssa kauppaa hoitaen samalla verotuksen. Verot maksettiin monenlaisina luonnontuotteina, ensisijaisesti kuitenkin arvoturkiksina joilla oli hyvä kysyntä Keski- ja Etelä-Euroopan markkinoilla.

Varsinkin Suomen nykyisellä alueella valtakunnan laajeneminen oli kuitenkin hidasta. Pohjanlahden itäinen perukka ja sisämaa siitä pohjoiseen olivat Ruotsin valtakunnan ja Novgorodin ja sen perillisen Moskovan ruhtinaskunnan kiistojen ja sotatoimien näyttämönä ainakin 1300-luvulta 1500-luvun loppuun. Tämänkin jälkeen osapuolet tekivät hävitysretkiä toistensa alueille. Kiistojen pääaiheena oli saamelaisverotuksen ja -kaupan hallinta, minkä lisäksi Ruotsi yritti saada osuutensa Jäämeren valaanpyynnin, kalastuksen ja muun pyynnin ja keräilyn tuotosta.

Varsinkin pohjoisimpien alueiden saamelaiden verotus oli kauan luonteeltaan kahden tai jopa kolmen valtakunnan sopimus pohjalta harjoittamaa yhteisverotusta – viimeinen yhteisverotusalue lakkautettiin vasta 1826.

Sitä myöten kuin Ruotsin valtakunta sai saamelaiden – ja kveenien – alueita haltuunsa, niistä muodostettiin n.s. lapinmaita eli lappeja. Nämä voisi luonnehtia rajamaakunniksi, joissa vallitsevien erityisolosuhteiden voimassa oli yleisen Ruotsin valtakunnan lain lisäksi voimassa erityiset säädökset. Erityissäädöksillä kuningasvalta pyrki suojelemaan lappalaisia verottajakauppioiden itsevaltaisuudelta ja uudisasukkaiden tuottamilta häiriöiltä – ei hyvää hyvyttään, vaan turvataksaan lappalaisten veronmaksukyvyin. Toisaalta yhä merkittävämmäksi nousi kuningasvallan tarve asuttaa lapinmaat uudistilallisilla, joista aikaa myöten tulisi uusia veronmaksajia, ja joihin vakituiseen läsnäoloon vedoten valtakunta voisi alueen kuuluvan sille eikä naapurivaltakunnalle.

Kuusamo ja suurin osa nykyisen Suomen Lapista kuuluivat Kemin lappiin, jonka nimi juontuu Kemin suurpitäjästä, josta muut pitäjät asteittain irrotettiin. Kemin lapin lapinkylä olivat Maanselkä, Kitka, Kuolajärvi, Keminkylä, Sompio, Sodankylä ja Kittilä. Kun Inari liitettiin valtakuntaa, myös Inarin lapinkylä kuului Kemin lappiin. Enontekiö ja myöhemmin Ruotsin valtakuntaan liitetty Utsjoki sen sijaan kuuluivat Tornion lappiin, joka oli maantieteellisesti osa niin sanotusti varsinaista Ruotsia.

Erät Suomen nykyisiin pohjoisiin osiin kuuluvat alueet oli liitetty Ruotsin valtakuntaa – mutta ei välttämättä Suomeen – asteittain, ja ne vaihtoivat vielä muutaman kerran valtakuntaa aina kulloisenkin sotamenestyksen seurauksena.

Tutkijoiden keskuudessa on eriäviä näkemyksiä siitä, olivatko lapinkylät, nykyaikaisessa kielenkäytössä ”saamelaiskylät” olemassa saamelaisina itsehallintojärjestelminä alueineen, ennen kuin saamelaiden alueita kolonisoivat valtakunnat alkoivat käyttää lapinkyläjärjestelmää saamelaiden verottamiseen ja muuhun hallinnoimiseen. Näyttäisi kuitenkin siltä, että monen lapinkylän alueet ylittivät myöhemmin vedettävät valtakunnanrajat. Saman asian voi ilmaista niin, että valtakunnanrajat jakoivat lapinkylät. Tuloksena oli lapinkylien alueiden ja rajojen puristaminen valtakunnanrajojen puitteisiin. On myös pidettävä mielessä, että käsitteellä ”lapinkylä” on historiallisessa, oikeudellisessa, maantieteellisessä, kansantieteellisessä jne. käytössä useita merkityksiä. Se voi tarkoittaa – nykypäivän termillä – saamelaiskylää hallinnollisessa mielessä, jolloin on kyse sen perheiden päämiesten muodostamasta vastuullisesta kokonaisuudesta ja päätösvaltaisesta kokouksesta. Lapinkylä voi tarkoittaa perheiden päämiestensä kautta omistamien sukualueiden kokonaisuutta, eli lapinkylän aluetta. Edelleen lapinkylä voi tarkoittaa sen väestön keskitettyä talvikylää, ja täysnomadisten porosaamelaiden kohdalla vuotuiskierron mukaan siirtyilevää laajennettua perhekuntaa ja sen kotaleiriä.

Muutama valtakunnan leviämisestä ja rajojen häilymisestä kertova virstanpylväs:

1646 Ruotsi rakennutti kirkon Inarin lapinkylää varten Pielpajärvelle. Kartoissa Inarinjärvi tai ainakin sen länsiosa on reippaasti 1700-luvun puolelle merkitty Norjalle kuuluvaksi – jos kartantekijä tai kartan tilaaja kannattaa Tanska-Norjan valtapyyteitä.

1671 Kautokeino kuului Ruotsiin.

1672 Enontekiö liitettiin Ruotsin pohjoisimpaan pitäjään, Jukkasjärveen.

1720-luvulle heitetty nykyajan katsoja olisi tunnistanut Etelä-Suomen hahmon kartalta, mutta ei Pohjois-Suomen piirteitä.

1752 Strömstadin rauhassa Ruotsi tunnusti Kautokeinin kuulumisen Norjaan (Tanskan valtakuntaan). Utsjoki liitettiin Ruotsin valtakuntaan. Rajalinjan keskiosa noudatti jokilinjaa Inarinjoki–Tenojoki ja itäosa vedettiin sovittujen

maapisteiden kautta.

1809 Suomi erotettiin Ruotsin valtakunnan yhteydestä Haminan rauhassa. Varsinaiseen Ruotsiin luetun Västerbottenin (Länsipohjan) läänin raja oli noudatellut Torniojoen ja Kemijoen välisiä vedenjakajaseutuja. Uusi valtakunnanraja sen sijaan vedettiin pitkin jokilinjaa Kōnkämäeno–Muonionjoki–Torniojoki. Suomen pohjoisrajaksi tällä kohdin muodostui Strömstadin rauhassa sovittu Ruotsin ja Norjan (Tanskan) välinen raja. Näin muodostui ”Suomineidon käsivarsi”. Kun Strömstadin rauhanteossa sovittu Ruotsin ja Norjan (Tanskan) raja muodostui Haminan rauhassa Suomen suuriruhtinaskunnan rajaksi, Suomen pohjoisosat olivat saaneet meillemkin tutut muotonsa, johon kuuluvat ”pää” ja lännen puoleinen ”käsivarsi”.

1920 Tarton rauhassa Suomeen liitettiin Petsamon alue, josta muodostui itäinen ”käsivarsi”.

1940 Moskovan rauhansopimuksen mukaan Suomi luovutti Neuvostoliitolle Petsamoon kuuluvan Kalastajasaarenon länsiosan, niin että niemimaa tuli kokonaisuudessaan kuulumaan Neuvostoliitolle. Historiallisen Kemin lapin alueelta Suomi luovutti Kuusamon ja Sallan itäosat.

1947 Pariisin rauhassa Suomi menetti Neuvostoliitolle vanhoista saamelaisalueista Petsamon sekä jo Moskovan rauhassa menettämänsä Kuusamon ja Sallan itäosat.

Sotatoimet tiesivät yleensä tuhoa, hävitystä, väestösiirtoja ja muita raskaita rasituksia. Edellä mainittujen rajansiirtojen mukana Ruotsin valtakuntaan, Suomen suuriruhtinaskuntaan ja lopulta Suomen tasavaltaan liitettiin – tai niistä erotettiin – niillä asuvia saamealaisia. Rauhanteoissa saamelaisryhmille, kuten muillekin henkilöille jotka olivat jääneet ”rajan taakse”, tai jotka olivat itse paenneet viholliselle jääneeltä alueelta mutta joilla oli siellä kiinteää tai ehkä jopa sodalta säilynyttä irtainta omaisuutta, annettiin tavan mukaan kolme vuotta aika valita minkä valtakunnan alamaisiksi halusivat jäädä. Kiinteä omaisuus piti kuitenkin myydä tai luovuttaa henkilölle joka asui rajan ”oikealla” puolella. Jos tätä ei tapahtunut, viranomaiset myivät omaisuuden huutokaupalla omistajan laskuun. Näin ainakin paperilla.

Lyhyesti Suomen nykyisen alueen saamelaisryhmistä

Keminsaamelaiset

Keminsaamelaisia (jätän tässä Kemin lappiin myöhemmin liitetyn Inarin tarkastelun ulkopuolelle) voisi luonnehtia varhaisimmaksi Suomen nykyisellä alueella asuneeksi saamelaisryhmäksi. Tämä saamelaiskulttuuri on perustunut villipeuran, arvoturkisten ja muun riistan metsästyksen, kalastukseen – lohennousu Kemijoen vesistöön katkesi vasta 1949 – ja luonnontuotteiden keräilyyn. Tämän perusteella keminsaamelainen kulttuuri on luokiteltu metsä- ja kalastajasaamelaiskulttuuriksi. Historialliset keminsaamelaiset itse eivät luonnollisesti ole itsestään tällaisia nimityksiä käyttäneet. Myöhemmin kuvaan tulivat mukaan porojen hoitaminen pääasiassa keskipitkän vuotuiskierron puitteissa – metsämaan ja tunturiseutujen välillä, mutta ei rannikolle asti.

Tutkija Helmer Tegengren totesi keminsaamelaiset kuolleen saamelaiskulttuurin edustajiksi vuonna 1952 julkaistussa teoksessaan ”En utdöd lappkultur i Kemi lappmark: studier i Nordfinlands kolonisationshistoria” (suom. Kuollut lappalaiskulttuuri Kemin lapissa; tutkielma Pohjois-Suomen kolonisaatiohistoriasta”. Jo kauan ennen tätä olivat varhaiset saamelaisten tutkijat todenneet lapin kielen hävinneeksi ja lappalaisten hävinneen sukupuuttoon Kuusamosta jo 1700-luvulla. ”Keminsaame” eli metsälappi, joka lienee ollut läheistä sukua nykyiselle inarinsaamelle, on tuskin ollut yhtenäinen kieli, vaan koostunut eri lapinkylille ominaisista murteista

Tarkasteltaessa keminsaamelaista kulttuuria laajemmin kuin pelkkänä kielenä, voidaan kuitenkin esittää näkökohtia joiden mukaan keminsaamelainen kulttuuri ei ole täysin kuollut, vaan elää edelleen muuttuneissa muodoissa, joissa entisten keminsaamelaisten jälkeläiset jatkavat osin samoja elinkeinoja ja elämänmuotoja muuttuneissa olosuhteissa. Niinpä eräät vanhoista keminsaamelaisista suvuista periytyvät nykymuotoisen poronhoidon harjoittajat Sallassa katsovat olevansa keminnlappalaisia, eli kuuluvansa saamelaisiin käsitteen laajassa merkityksessä.

Inarinsaamelaiset

Inarinsaamelaiset ovat Kemin lappiin kuuluneista saamelaisyhteisöistä ainoa, jonka olemassaolo nykyajassa ei kiistettä. Inarin kunta vastaa pitkälti inarinsaamelaisten historiallisen Inarin lapinkylän kokonaisaluetta.

Hyvä johdatus niin vanhan ajan kuin nykyisten inarinsaamelaisten elämään ja heidän kulttuurinsa eri puoliin löytyy saamelaismuseon sivuilta osoitteesta

<http://www.samimuseum.fi/anaras/yleistietoa/yleistietoa.html>

Tuossa sivustossa sanotaan mm:

” Inarinsaamelaiset ovat ainoa saamelaisryhmä, joka perinteisesti asuu vain yhden valtion ja yhden kunnan sisällä. Kun Inarin kunnan alueelle on eri syistä johtuen tullut muita saamelaisryhmiä ja suomalaisia, inarinsaamelaiset ovat ainakin koko historiallisen ajan asuneet aina samassa paikassa, Inarijärven ympäristössä. Heihin sopii nimenomaisesti saamelaisen kirjailijan Johan Turin lause: "Meistä ei ole kuultu että me olisimme tulleet tänne mistään."

Inarinsaamelaisten identiteetti erottaa heidät suomalaisten lisäksi myös muista saamelaisista, pohjois- ja kolttasaamelaisista, vaikka he samaistuvatkin saamelaisiin yleensä. Oman ryhmän merkkejä ovat ennen muuta kieli, asuinseutu, suku ja vaatetus.”

Inarinsaamen kieli luetaan itäsaamelaisiin kieliin.

Ennen toista maailmansotaa pyyntireviirinsä sisällä asuvien Inarin metsä- ja kalastajasaamelaisten muuttoliike oli hyvin vähäistä. Näistä seikoista on paljon asiakirjoihin perustuvaa ja muuten dokumentoitua tietoa.

Pohjoissaamelaiset

Nimitys pohjoissaamelaiset tulee tämän saamelaisryhmän puhumasta pohjoissaamen kielestä. Pohjoissaamelaisilla on käyttäjistä ja aikakaudesta riippuen ollut monta nimeä, kuten porosaamelaiset, tunturisaamelaiset, yli-ihmiset (viittaa korkeisiin tunturiseutuihin) jne. Itse pohjoissaamelaiset puhuvat mieluiten itsestään vain ”saamelaisina”, ja he pitävätkin itseään aidoimpina tai ainoina aitoina ja alkuperäisimpinä saamelaisina. Tämä perustuu näkemykseen, jonka mukaan suurimittakaavainen poronhoito on saamelaisuuden alkuperäinen, ikivanha elinkeino ja sen elinkeinollisen kulttuurin korkein ilmentymä. Suurimittakaavainen poronhoito on vaatinut, ja merkitsee edelleenkin yhä elämänmuotoa, jossa kuljetaan tuhatpäisten poroeloen kanssa n.s. pitkän vuotuiskierron puitteissa. Kierro kulkee metsämaiden talvilaitumilta tunturien yli Jäämeren rannikon kesälaitumille, ja sieltä tunturien yli takaisin talvilaitumille.

Tosiasiallisesti suurimittakaavainen poronhoito ei välttämättä ole pohjoismaiden porosaamelaisten keskuudessa niin ikivanhaa kuin nämä ajattelevat tai ainakin toivovat sen olevan. Kirjallista tietoa Norjassa harjoitetusta poronhoidosta on 800-luvulta, mutta varsinaisesti poronhoidon mittakaava tokkien pääluvuissa laskien lähti vauhtiin vasta 1500-luvulla, Ruotsin puolen eteläisistä saamelaisseuduista. Siitä laajamittainen poronhoito levisi 1600-luvulla pohjoiseen ja itään, korvaten nopeasti pääelinkeinona siihenastisen villipeuran pyynnin. Könkämäenon ja Muoniojoen molemmin puolin levittäytyneen Suontavaaran 15 perheen tiedetään vuonna 1605 omistaneen yhteensä 46 kesyporoa. Nämä koostuivat vaatimista ja vasoista. Tästä voidaan päätellä että vaatimia pidettiin lypsettäviksi ja käytettäviksi villipeurahirvaiden houkuttelemiseksi. 46 poroa jaettuna 15 perheelle tekee keskimäärin noin 3 poroa perhettä kohti, eikä siis missään nimessä edusta suurimittakaavaista poronhoitoa.

Laajamittainen, pitkään vuodenvuorokiertoon perustuva poronhoito kasvatti paineita vanhempaan elinkeinomuotoon, lapinkylän alueen sisällä harjoitettuun pyyntiin, perustuvien kylien välisiä rajoja kohtaan.

Nykyisen Suomen alueella asuvat ensimmäiset pohjoissaamelaiset tulivat alun perin Ruotsin valtakunnan alamaiseksi kun Ruotsi ulotti valtansa pohjoiseen. Ruotsilla oli vaatimuksia myös Kautokeinin alueeseen ja yritti ajaa niitä. Strömstadin rauhassa 1752 Ruotsi joutui kuitenkin luopumaan Aviovaaran ja Kautokeinin lapinkyliin kohdistuvista vaatimuksistaan. Vastavuoroisesti Tanska tunnusti Rounalan, Suontavaaran ja Peltojärven lapinkylien kuuluvan Ruotsiin. Käsivartta ei tuolloin ollut vielä olemassa sen enempiä maantieteellisenä muotona kuin nimenä. Nykyisen Käsivarren pohjoisraja vedettiin Strömstadin rauhassa. Sen eteläpuolisten lapinkylien alueet jakautuivat molemmin puolin jokilinjaa Könkämäeno–Muoniojoki. Jokireitti oli tuolloin yhdistävä tekijä, mutta vuonna 1809 jokilinjasta tuli Ruotsin ja Suomen välinen rajalinja.

Strömstadin rauhassa Tanska ja Ruotsi jakoivat Utsjoen laakson alueen niin, että valtakuntien raja tuli jatkossa noudattamaan Inarijoki–Tenojoki -linjaa. Tässä jaossa Tanskalle jäi Aviovaaran lapinkylä ja Tenon lapinkylän Tenojoen länsipuolella sijaitsevat alueet, kun taas Utsjoen lapinkylä siirtyi Ruotsille, tullen vuonna 1809 osaksi Suomea.

Utsjoelle asti itään päin leviävä porosaamelaisuus oli levinnyt 1700-luvun alkuun tultaessa. Tässä yhteydessä mainittakoon että Tenojoen varren vanhempi saamelaiskulttuuri on luonteeltaan porosaamelaisuudesta eroava kalastajasaamelaisuuden versio – voidaan puhua jokisaamelaisuudesta. Kielensä puolesta Utsjoen jokisaamelaiset – jotka eivät ehkä halua tätä nimitystä tuntea – ovat kuitenkin pohjoissaamelaisia.

Porosaamelaisnimitys on omiaan peittämään sen tosiasian, että vain pieni osa nykyisistä ”porosaamelaisista” omistaa poroja tai osallistuu poronhoitotöihin. Sen sijaan ajallisesti nuorin Suomen nykyiselle alueelle saapunut pohjoissaamelaisväestö koostui tullessaan nimenomaan porosaamelaisista sanan kouriintuntuvassa merkityksessä: kun he siirtyivät Suomen alueelle, he toivat kielensä ja muun kulttuurinsa lisäksi mukanaan myös tuhatpäiset poroelonsa.

Tämä siirtyminen oli osa dominopelinomaista liikehdintää, jonka liikkeelle sysäävä voima lienee ollut Norjan itäisen Finnmarkin eli Itä-Ruijan suurporonhoidon voimaperäisessä kasvussa. Tämä synnytti laidunpaineen, joka pakotti varsinkin uudet poronhoitajat etsimään uusia laidunmaita. Tästä seurasi jossain määrin häiriöitä sekä näiden alueiden vakiintuneille poronhoitajille että Suomen Inarin lapinkylän asukkaille, jotka eivät vielä olleet siirtyneet suurimittakaavaisen poronhoitoon vaan elivät edelleen kalastuksesta ja hupenevia villipeura- ja majavakantojen metsästämisestä. Vuonna 1834 Suomen puolella laskettiin laiduntavan 50–80 000 Norjan puolen saamelaisten poroa. Vuonna 1840 määrä arvioitiin nousseen 100 000:een. Määrätyistä täysin konkreettisista syistä villipeuran pyynnin ja poronhoidon harjoittaminen samalla seudulla on tuomittu epäonnistumaan.

Kun Norjan viranomaiset lisäksi rajoittivat Suomen puolen saamelaisten kalastamista Tenon alajuoksulla ja Jäämerellä – jonne pyrkivät henkensä pitimiksi kalastamaan myös ihmisiä muualta Pohjois-Suomesta – vain sisäisesti autonomisen – Suomen ulkopoliittikka hoitavan Venäjän viranomaiset tarttuivat hanakasti näihin kiistanaiheisiin. Neuvottelujen katkettua Venäjä sulki vuonna 1852 Suomen ja Norjan välisen rajan saamelaisten vuotuiskiertoa ja ylipäättänsä laiduntamiseen liittyviltä ylityksiltä. Norja vastasi samanlaisella rajasululla.

Uusien laidunmaiden pakottavassa tarpeessa olevat saamelaiset yrittivät uhmata molemminpuolista rajasulkua monin tavoin, ylittämällä rajan salaa, tai luovuttamalla poroelonsa rajajoella toisella puolella asuville sukulaisilleen. Molempien maiden viranomaiset valvoivat kuitenkin rajaa.

Seuraavaksi osa Norjan porosaamelaisista alkoi kulkea Ruotsin kautta, tai asettuivat pysyvästi Ruotsiin, mistä he toivat poronsa Suomen puolelle laiduntamaan. Tämä johti siihen, että Venäjä sulki myös Suomen ja Ruotsin välisen rajan saamelaisten vuotuiskierrolta vuonna 1889.

Rajasulkumääräykset eivät kuitenkaan kieltäneet saamelaisia muuttamasta poroineen ja muine omaisuuksineen toisen valtakunnan puolelle ryhtyäkseen sen alamaisiksi asianomaisia muodollisuuksia noudattaen.

Tämän saamelaisten ja heidän porojensa ”pienoiskansainvaelluksen” ja sitä estämään asetettujen rajasulkujen aiheuttaman häiriötilan aikana ja seurauksena Suomeen muutti ensisijaisesti kaudella 1864–noin 1910 huomattava määrä porosaamelaisperheitä poroineen. Muuttoreitit suuntautuivat osin suoraan Norjasta Inarin alueelle, osin Ruotsin kautta Länsi-Lappiin ja sieltä osin edelleen itään aina Sodankylän pohjoisosiin asti. Tällöin muodostui nykyinen Vuotson pohjoissaamelainen asutus. Valtakunnanrajan yli tapahtuviin muuttoihin liittyi Suomen sisäinen porosaamelaisten muuttoliike. Utsjoelta tai Utsjoen kautta siirtyi kaudella 1860–1920 yhteensä 63 porolappalaista Inarin lapinkylän alueelle. Kaudella 1870–1899 Norjan Kautokeinosta, Suomen Enontekiöltä ja Ruotsin Karesuandosta siirtyi puolen sataa porolappalaista Sodankylän pohjoisiin osiin, ryhtyen harjoittamaan laajamittaista poronhoitoaan Sompion vanhan lapinkylän alueella.

Porosaamelaisten aikaisemmasta millään lailla pysyväisluontoisesta läsnäolosta inarilaisten alueella ei ole mitään dokumentoitua tai muutakaan näyttöä, mutta sen sijaan porosaamelaisten Inariin muuttaminen on merkitty kirkonkirjoihin yksilön tarkkuudella. Joukossa ovat minunkin esivanhempani, ja olen ylpeä sukumme historiasta. En kerta kaikkiaan pysty ymmärtämään niitä, joilla on tarve kätkeä tai väaristää sukunsa todellista alkuperää sikäli kun se tunnetaan tai on selvitetävissä.

Täysnomadinen tunturisaamelaisuus siinä merkityksessä, että porosaamelaiset seuraisivat porojaan näiden vuotuiskierrolla kotaelämää viettäen, on Suomessa siirtynyt historiaan. Eri saamelaisyhtymien poronhoitomenetelmissä voidaan nähdä eroja, mutta pääpiirteiltään menetelmät ovat samantyyppisiä.

Pohjoissaamelaiset muodostavat enemmistön Suomessa asuvien saamelaisten joukossa ja nousevat jo tästäkin syystä vahvimmin esille Suomessa toimivassa saamelaiskansallisessa liikkeessä. Tätä tehostaa vielä se, että pohjoissaamelaisten vahva osuus ja yhteinen kieli myös Norjassa ja Ruotsissa helpottavat samanmielisten aktivistien yhteydenpitoa. Laajan yleisön ja myös valtiollisten päättäjien keskuudessa pohjoissaamelainen porosaamelaisuus on tunnetuin ja usein myös ainoa tunnettu saamelaisuuden muoto. Tähän kuvaan saamelaisista kuuluu käsitys, jonka mukaan kaikki saamelaiset omistavat poroja ja osallistuvat poronhoitoon. Siitä on vain askel käsitykseen, että useimmat saamelaiset asuvat yhä kodassa paimentolaiselämää eläen. Turismielinkeino levittää markkinoinnissaan samaa kuvaa,.

Kolttasaamelaiset

Kolttaasaamelaiset edustavat nuorinta saamelaisryhmää, ja heidän kulttuurinsa eroaa ominaispiirteiltään eniten siitä, mitä yleensä mielletään tyypilliseksi saamelaisuudeksi. Näihin piirteisiin kuuluvat mm. kieli, uskonto ja perinteiset asut.

Kolttaasaamelaisia asui vuoteen 1920 Suomen itärajan pohjoisimman osan itäpuolella Neuvosto-Venäjällä – Petsamon alueella ja Kuolan niemimaalla – sekä Norjan Etelä-Varangissa. Kun Petsamo liitettiin Suomeen, siellä asuvista koltista tuli Suomen kansalaisia. Talvi- ja jatkosodan seurauksena koltat evakuoitiin Suomeen, ja oman valintansa mukaan he päättivät pysyä sodan loputtua Suomen kansalaisina. Muutamien kodittomien vuosien koltat asutettiin – edelleen oman valintansa mukaan – 1950-luvun alkuvuosina Inarin vanhan lapinkylän alueelle. 1955 säädettiin n.s. kolttalaki. Lain syntyhistoriasta ilmenee, että se on asetuslaki, jonka tavoitteena oli pelkän asuttamisen lisäksi suojella kolttiaan ja heidän kulttuuriaan, ottaen huomioon heidän haavoittuvainen asemansa, kulttuurinen erityislaatunsa ja elinkeinolliset tarpeensa. Lain avulla säilytettiin Petsamon kolttien vanha venäläistyypinen itsehallinnollinen järjestelmä kyläkokouksineen ja kolttavanhimpineen. Järjestelmä toimii yhä, mutta muunnetussa muodossa ja muodollisesti pelkästään neuvoa-antavaksi tyypistettynä.

Kolttien oma kieli, koltansaame, luetaan inarinsaamen tavoin itäsaamelaisiin kieliin. Koltankielessä on kohtalaisen monta äännettä, joita ei suomenkielessä ole, ja joiden merkkien tuottaminen tavanomaisilla kirjoitusohjelmilla tuottaa usein ylivoimaisia ongelmia. Läheistenkin saamenkielten puhujien keskinäistä ymmärtämistä vaikeuttaa kielten todellisten erojen lisäksi usein niiden poikkeavat kirjoitustavat eli ortografiat. Tämä on seurausta eri kieliä pioneereina tutkineiden kielitieteilijöiden – jotka usein olivat alueella toimivia kirkkoherroja – itse kehittämistä ortografioista, joiden paremmuutta kukin kehittäjä kiivaasti puolusti. Tämän lisäongelman sanotaan hankaloittavan myös inarinsaamelaisten ja kolttien välistä kommunikointia saameksi.

Uskonnoltaan koltat ovat kreikkalaiskatolisia.

Lisätietoja koltista ja heidän historiastaan olen koonnut osoitteeseen:
<http://jounikitti.fi/suomi/maaoikeudet/koltat.html>

Peruslukuja saamelaisista

Saamelaiskäräjistä annetun lain (974/1995) mukaisen saamelaisväestön määrä Suomessa on noin 10 000 henkeä. Saamelaisten suhteellinen osuus väestöstä on vähentynyt syntyvyyden laskun ja muuttoliikkeen seurauksena.

Saamelaisten kotiseutualue on kooltaan 10 % Suomen pinta-alasta, mutta koko maan väestön määrästä saamelaisalueen koko väestön määrä (n. 11–12 000) edustaa vain 0,01 %. Enää vain kolmannes saamelaisten kokonaismäärästä Suomessa asuu saamelaisalueella. Saamelaisten kotiseutualueen väestön kokonaismäärä on n. 11–12 000 henkeä, joista saamelaisia on noin 3 000. Saamelaiset ovat siten kotiseutualueellaan vähemmistö. Saamelaisalueella asuvien saamelaisten osuus koko maan väestöstä on noin 0,03 %. Saamelaisalueella ei ole enää saamelaisemmistöisiä kuntia – Utsjoen kohdalla on kyse laskentatavan perusteista.

Saamelaisten kotiseutualueesta noin 90 prosenttia on valtion omistamaa maata. Tästä valtionmaasta pääosa on Metsähallituksen hallinnassa. Metsäntutkimuslaitoksen hallinnassa kotiseutualueesta on noin 50 000 hehtaaria.

Saamelaisille on muodostettu valtion maista porotiloja, porotaloustiloja, luontaiselinkeinoja sekä asuntotiloja asutuslainsäädännön, porotalouslain (161/1990), luontaiselinkeinolain (610/1984) ja kolttalain (253/1995) nojalla. Niiden rakentamiseen samoin kuin saamelaisten harjoittamaan luontais- ja muuhun elinkeinotoimintaan on vuosikymmenien kuluessa myönnetty ja myönnetään edelleenkin (EU:n sallimissa rajoissa) valtion varoista huomattavaa tukea pääasiassa avustuksina ja pitkäaikaisina halpakorkoisina lainoina. Samaa tukea myönnetään myös muille samojen elinkeinon harjoittajille.

Jokainen voi päätellä näiden lukujen valossa miten tarpeellinen olisi tässä tilanteessa ollut ja on edelleen laatia tilanne- ja olosuhdeselvitys saamelaisten tämän hetkisestä tilanteesta erityisesti yhdenvertaisuuden, ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien kannalta.

Näkemykseni mukaan, ja vastoin saamelaiskäräjien ylläpitämää kuvaa, saamelaiset eivät ole homogeeninen, maata omistamaton ja saamelaiskulttuuriin kuuluvista perinteisistä elinkeinoista toimeentulonsa saava kansa. Saamelaisasutus ei ole keskittynyt vaan monin paikoin saamelaiset ja suomalaiset asuvat limittäin ja lomittain toistensa kanssa joko erillään tai samoissa yhteisöissä.

Näkemykseni mukaan saamelaisten kotiseutualueen väestön jakoa saamelaisiin ja muihin suomalaisiin voidaan siten pitää keinotekoisena. Mielestäni saamelaisten aseman ja oikeuksien määrittämistä ja hahmottamista vaikeuttaa saamelaiskäsitteen epämääräisyys, heidän vähemmistöasemansa sekä se seikka, että saamelaisten kotiseutualueen

muukin väestö harjoittaa – pitkäaikaisuus huomioiden voidaan sanoa ”perinteisesti” – saamelaiskulttuuriin kuuluvia perinteisiä elinkeinoja.

Saamelaiskäräjien vaatimuksista

Saamelaiskansallisen liikkeen radikalisoitumisen myötä saamelaiskäräjät on kohdistanut tiukentuvia vaatimuksia siitä että kaikki saamelaisten kotiseutualueella olevat valtionmaat – inarinsaamelaisten perintömaat ja vedet mukaan lukien – olisi siirrettävä kaikkien saamelaisten yhteiseen hallintaan saamelaiskäräjien isännöiminä. Vaatimukset rikkovat jo sinällään inarinsaamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia, ja erityisen pahaksi ja oudoksi asia on kääntynyt kun muut saamelaiset haluavat erottaa inarinsaamelaisten itse, tai ainakin huomattavan osa heistä, alkuperäiskansaoikeuksistaan kiistämällä inarilaisten saamelaisuuden.

Tämä muodollisen saamelaisuuden kiistäminen tapahtuu epämällä heiltä rekisteröiminen saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. On selvää, että inarinsaamelaisten ei voi tällaiseen oikeuksiensa rajoittamiseen suostua. Kun Hallbergin toimikunta näyttää sitä kuitenkin jatkavan, inarinsaamelaisten joutuvat hakemaan uusia teitä oikeuksiensa suojelemiseksi ja etujensa ajamiseksi. Tästä on nyt kyse siinä kiehuksessa, joka ilmenee myös Hallbergin toimikunnan esitysten kriittisenä arviointia.

Esityksen mukaan saamelaiskäräjien tehtäväksi säädettäisiin saamelaisväestön etujen arviointi ja valvonta lähinnä alkuperäis- ja heimokansojen koskevan ILO-sopimuksen ratifioimisen kannalta. Tämä on lakiesityksen epäonnistuneimpia ja loppuun asti harkitsemattomampia esityksiä yhdessä kavennettavaksi esitettävän saamelaismääritelmän kanssa.

Suomessa ei ole tähän mennessä juurikaan pohdittu sitä, mitä ILO 169 -sopimuksen kaltainen kansainvälinen ihmisoikeussopimus merkitsisi käytännössä voimaan astuttuaan. Kansainvälisiä standardeja määriteltäessä erityisen ongelmalliseksi nousee kysymys maa-oikeuksista muun muassa siitä syystä, että maanomistus- ja käyttöoloissa ja niihin liittyvissä luonnonvarojen ja ympäristön hallinnassa on suuria kansallisia eroja.

Oikeusministeriössä valmisteltu esitys saamelaiskäräjälain muuttamiseksi sisältää sellaisia muutoksia, jotka muuttavat ennen pitkää käytännössä toimivaltasuhteita ja vaikuttavat olennaisesti elinkeinojen kehittämiseen. Saamelaiskulttuurin suojelutarvetta voidaan arvioida kunnan, elinkeinonharjoittajan ja saamelaiskäräjälain täytäntöönpanon kannalta. Nämä näkökulmat eivät ole irrallisia toisistaan. Joissakin tapauksissa kirjoitetut sanamuodot ovat niin ehdottomia, että ne ovat käytännössä veto-säännöksiä. Lakiesityksen muutosesityksiä ei ole arvioitu kokonaisvaltaisen intressien punninnan ja vaikutusten kannalta.

Esitetyillä muutoksilla on vaikutusta myös perustuslain 121 §:ssä säädettyyn kunnalliseen itsehallintoon ja mahdolliseen tulevaan maakuntahallintoon. Saman perustuslain 121 §:n, jossa säädetään että kunnat ovat itsehallinnollisia siten kuin siitä lailla tarkemmin säädetään, säädetään myös, että saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Rajaamalla saamelainen itsehallinto kieltä ja kulttuuria koskevaksi, on perustuslaissa vältetty ristiriita saamelaisen itsehallinnon ja kuntalaissa säädetyn kunnan yleisen vastuun ja toimivallan välillä.

Viitaten mm. lakien esitöihin (HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, s. 65, ja HE 248/1994 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien säännösten ottamisesta Suomen Hallitusmuotoon ja muuhun lainsäädäntöön) ja kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden tulkintojen kehityssuuntaan Hallbergin toimikunta toteaa, että kulttuuri tulee saamelaisten kohdalla ymmärtää laajana käsitteenä; Perustuslain säännös saamelaisten heidän kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto-oikeus ei tämän tulkinnan mukaan rajoitu ainoastaan kielellisten oikeuksien turvaamiseen ja kehittämiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan saamelaisten kulttuurimuotoa, johon kuuluvat saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästys (HE 309/1993 vp, s. 65).

Tähän voidaan lisätä, että kansainvälinen oikeus on Suomenkin kohdalla todennut, että perinteiset elinkeinot erityistä suojaa nauttivan saamelaisen kulttuurin osana ei tarkoita ainoastaan näiden elinkeinojen perinteisiä vaan myös niiden ajankäyttöä harjoittamismuotoja.

Näkisin, että erityissuojaa nauttivan saamelaisen kulttuurin käsitteen edelleen jatkuva laajentuminen yhä enemmän myös elinkeinolliseen suuntaan – mitä toimikunta siis tähdentää – on omiaan häivyttämään sitä rajaa joka on yritetty rakentaa perustuslain 121 §:ään jättämällä siinä säädetty kunnallinen itsehallinto ilman rajoitettavaa määritelmää, kun samassa pykälässä säädetty saamelainen itsehallinto on määritelty kieli- ja kulttuuri-itsehallinnoksi. Kansainvälisen alkuperäisoikeuden kehitys vahvistaa askel askelelta alkuperäiskansaitsehallintojen asemaa, ja tämän myötä myös

Suomessa toimiva saamelainen itsehallinto osoittaa vahvaa laajentumispyrkimystä ja -taipumusta niin sen kattavien asia-alojen kuin vaikutustahdon ja -vallan puolesta. Tällöin saamelainen alkuperäiskansaitsehallinto tunkeutuu auttamatta luonteeltaan yleisen kunnallisen – ja mahdollisen niin ikään yleisen maakuntahallinnon – alueille. Edessä on vääjäämättä tilanteita, jossa nämä luonteeltaan erilaiset itsehallinnolliset järjestelmät joutuvat reviiirikonflikteihin ja voimanmittelöihin.

Ottaen huomioon Hallbergin toimikunnan edellä selostetun mukaan korostama, jo perustuslain valmisteluaineistoon sisällytynyt maininta saamelaiskulttuurin käsitteen laajasta tulkinnasta elinkeinolliseen suuntaan, ja siitä jatkunut kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden kehitys, tällaisten toimivaltakonfliktien ratkaisemiseen ei enää riitä viittaaminen siihen, että perustuslain 121 §:ssä säädetty kunnallisen itsehallinnon toimivalta on yleinen ja saamelaisen itsehallinnon toimivalta saamenkieltä ja saamelaista kulttuuria koskeva. Onhan tähän rajaan kuvaannollisesti ilmaisten ammuttu iso aukko jo perustuslain esitöissä, ja kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden tulkintojen muuttuminen on vain laajentanut tätä aukkoa ja tulee laajentamaan sitä edelleen. Näkisin, että perustuslakivaliokunnan tulisi kiinnittää tähän kysymyksenasetteluun huomionsa viimeistään nyt saamelaiskäräjälain uudistamisen yhteydessä, harkiten olisiko tarpeen tehdä perustuslakiin muutos jossa näiden kahden itsehallintojärjestelmän toimivaltojen alueet ja suhteet määriteltäisiin tarkemmin kuin nykyisen ”kieltään ja kulttuuriaan koskeva” -ilmaisu pitää sitä tarkemmin tutkailtaessa sisällään. Itse asiassa ilmaisu on jopa alunperinkin ja viimeistään nykyään siinä määrin sisältöä vailla, että sen pysyttämisen sellaisenaan perustuslaissa on omiaan alentamaan perustuslain arvostusta.

Kun otetaan huomioon kaikki saamelaiskäräjälakiin esitetyt muutokset ja niiden vaikutus kunnan elinkeinopolitiikan harjoittamiseen, ei jää juurikaan joko alueellisen tai toiminnallisen sääntelyn perusteella elinkeinolohkoja, joita kunta voisi kehittää itsenäisesti kunnallisen itsehallinnon keskeisimmän sisällön perusteella. Tässä valossa näyttää ilmeiseltä, että saamelaiskäräjien ja kunnan – sekä mahdollisesti säädettyään maakuntahallinnon – vastuiden ja toimivallan jako olisi selvennettävä. Koska tämä jako on voimassa olevan perustuslain 121 §:ssä edellä kuvastusti jaettu niin, että kunnan vastuu ja toimivalta on yleinen ja saamelaiskäräjien vastuu ja toimivalta rajoittuu saamenkieleen ja saamelaiskulttuurin, näiden toimijoiden vastuun ja toimivallan muuttaminen näyttäisi edellyttävän muutosta perustuslain 121 §:ään.

Heti esityksensä ensi riveillä Hallbergin toimikunta tähdentää, että ”kysymys on itsehallinnon kehittämisestä” ja että ”Esitys ei vaikuta maankäyttöä ja elinkeinojen harjoittamista koskeviin edellytyksiin eikä koske yksityisille säädettyjä tai muutoin kuuluvia maa- ja vesialueita tai muita oikeuksia”.

Tämä on harhaanjohtavaa, koska muutamia sivuja edempänä toimikunta tähdentää edellä todetulla tavalla, että käsite saamelainen kulttuuri on ymmärrettävä laajasti niin että se sisältää myös perinteiset saamelaiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästyminen. Elinkeinojen yhteydessä toimikunta toteaa taas kerran vanhempien lakien esitöihin (HE 248/1994 vp) viitaten, että saamelaisille alkuperäiskansana turvattu perusoikeus harjoittaa ja ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan sisältää itsessään ajatuksen siitä, että saamelaiset saavat itse määrätä näistä asioista ja ohjata niiden tulevaa kehitystä. Jo yksinkertaisimmankin arkikokemuksen mukaan sellaiset elinkeinot kuin poronhoito, kalastus ja metsästyminen – tähän voisi lisätä myös matkailuun liittyvät elinkeinot, jotka nekin ovat jo osa perinteisiä saamelaisia elinkeinoja – edellyttävät maa- ja vesialueiden hyödyntämistä.

Saamelaiskäräjälain uudistamista ja ILO-sopimuksen ratifiointi ovat osia samasta kokonaisuudesta

Saamelaisen itsehallinnon kehittyminen omavoimaisesti ja kansainvälisen alkuperäiskansaliikkeen ja alkuperäiskansaoikeuden tukemina ja niitä vipusimina Suomen kansallisessa politiikassa käyttäen tulee johtamaan siihen, että Suomessa asuvat alkuperäiskansat ja alkuperäiskansaryhmät – mukaan lukien myös tällä hetkellä statuksettomat saamelaiset – tulevat terästäämään maanhallintaan liittyviä vaatimuksiaan, niin oikeutettuja kuin oikeudettomia.

Edellä selostetun mukaan tämän pyrkimyksen hillitseminen viittaamalla siihen, että saamelainen itsehallinto koskisi vain kieltä ja kulttuuria on tuomittu epäonnistumaan. Suomen valtio on pyrkinyt tukahduttamaan tämän pyrkimyksen vaatimalla saamelaiskäräjiltä eriasteisia sopimuksia ja sitoumuksia, joiden mukaan uudet säädökset eivät muuta maanomistusoloja Ylä-Lapissa. Hallbergin toimikunnan esityksen ensiriveihin sisälletty toteamus ”Esitys ei vaikuta maankäyttöä ja elinkeinojen harjoittamista koskeviin edellytyksiin eikä koske yksityisille säädettyjä tai muutoin kuuluvia maa- ja vesialueita tai muita oikeuksia” voidaan nähdä yhtenä näiden erityislausekkeiden sarjassa.

Ottaen huomioon sen miten valtiiovallan edustajat ovat esityksen valmistelussa suostuneet saamelaiskäräjien vaatimuksiin jotka tulevat laillistamaan inarinsaamelaisten, muiden lappalaisten ja statuksettomien saamelaisten syrjinnän saamelaisuuden ulkopuolelle, on kuitenkin syytä nähdä asia toisessa valossa. Tässä vaihtoehdoisessa tulkinnassa valtio on päättänyt antaa saamelaiskäräjille sen, mitä saamelaiskäräjät vaatii, uhraten mainitut

saamelaiskäräjien epäsaamelaisiksi ja saamelaisuuden pahimmaksi uhaksi leimaamat ryhmät saamelaiskäräjien kitaan – kuvitellen näin ehkä tyydyttävänsä saamelaiskäräjien vallan- ja maannälän.

Hanke saamelaiskäräjälain uudistamiseksi on kuitenkin ennen kaikkea askel ILO-sopimuksen ratifioimiseksi. Kunhan saamelaiskäräjälaki on ensin säädetty Hallbergin toimikunnan esittämässä muodossa – miltä Korkein heikompi saamelaisia varjelkoon – seuraava askel on edelleen vireillä olevan ILO-sopimuksen ratifiointiprosessin jatkaminen. ILO:n alkuperäiskansasopimuksen ratifioiva valtio ei voi tehdä siihen kohdistuvia varauksia – sopimus on ratifioitava sellaisenaan ja kokonaan. Sopimuksen ratifioinnin myötä valtio sitoutuu noudattamaan myös sitä tapausoikeudellista kansainvälistä alkuperäiskansaoikeutta joka on kehittynyt sopimuksen tulkinnoissa sen solmimisesta alkaen. Ääritapauksissa nämä tulkinnot eivät näytä olevan lainkaan peräisin ILO-sopimuksen sanamuodoista, vaan ne on johdateltu sen aikaisemmista tulkinnoista ja tulkintahistorian aikana muotoilluista periaatteista. ILO-sopimuksen lisäksi YK:n ILO-sopimuksen noudattamista valvova komitea katsoo noudattamansa ja valvomansa alkuperäiskansaoikeuden lähteisiin kuuluvan myös muita asiakirjoja ja niiden tulkinnan luomaa tapausoikeutta. Yksi keskeinen tällainen asiakirja on Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista vuodelta 2007. YK-asiakirjojen hierarkiassa kyseessä on julistus, eikä yleissopimus, kuten ILO 169. Muodollisesti YK:n julistukset ovat suosituksia eivätkä sido sopijavaltioita, mutta tästä huolimatta alkuperäiskansojen julistus on saanut kansainvälisessä alkuperäiskansaoikeudessa oikeuslähteenä yhä suuremman painoarvon, kasvattaen painoarvoaan suhteessa ILO-sopimuksen, jonka tulisi olla yleissopimuksena sen ratifioineita valtioita sitova. Valtio, joka ratifioi ILO-sopimuksen, voi vapaamuotoisesti ilmaisten ostaa vain koko paketin valvontamekanismeineen ja valvontaelimineen, jotka ratifioinnin jälkeen käytännössä määräävät miten kyseisen valtion tulee säätää alkuperäiskansaa koskevat lakinsa ja miten valtion ja alkuperäiskansan itsehallinnon suhde tulee järjestää ja miten sen tulee toimia. ILO-sopimuksen ratifioinnin jälkeen sen irtisanomisaika valtion puolelta on 10 vuotta.

Tässä valossa ja asetelmassa Suomen valtion yritykset sitoa saamelaiskäräjät erilaisilla sopimuksilla, lisäpöytäkirjoilla tai jopa lain ja sen esitöiden kautta olemaan nostamatta esille maahan kohdistuvia vaatimuksia on tuomittu epäonnistumaan. Eli täysin riippumatta siitä, minkälaisia lisäsopimuksia, selityksia, rajoituksia t.m.s. Suomen valtio tulee asettamaan saamelaiskäräjille ratifioinnin edellytyksiä – ellei valtio ole jo tällaisistakin täysin luopunut – edessä on saamelaiskäräjien nostamat maan omistukseen tai ainakin hallintaan liittyvät vaatimukset. Näin siitä huolimatta, että saamelaisten kotiseutualueella valtaosa saamelaisista omistaa elinkeinonsa harjoittamiseen ja asumiseen välttämättömän maa-alueensa. Valtionmaiden merkitys korostuu poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamisessa, jossa heidän nautintaoikeudet ovat nyt jo turvatut.

Kun saamelaiskäräjälakiin liitetään vielä ILO:n sopimuksen artiklan 14 tulkinta, jossa suojan vahvuus määrittyy keskeisesti historiallisten tosiseikkojen kautta, tulkintaan liittyy arviointia minimi- ja maksimitason määrittämisestä. Toimikunnan esityksessä ei tuoda esille sitä, että olemassa olevat oikeudet on selvitettävä. ILO:n alkuperäiskansasopimuksen lähtökohtana on tilanne Pohjoismaissa, jossa alkuperäiskansa elää rinnakkain siitä etnisesti poikkeavan pääväestön kanssa. Alkuperäiskansakäsitteeseen kuuluu, että kansa on alkuperäiskansa suhteessa toiseen, pääväestöksi tai valtaväestöksi luonnehdittavaan ryhmään nykyisessä valtiossa. Saamelaiset ovat Suomessa alkuperäiskansa.

Esityksestä ei kuitenkaan ilmene, että Suomessa on ominaista se, että saamelaiset ja lappalaiset ja osin suomalaiset saattavat olla ainakin osin etnisesti samaa alkuperää, ja kielellinen eriytyminen on tapahtunut myöhemmin. Sen vuoksi nykyinen ja uusi nykyisestäänkin kavennettavaksi ehdotettu saamelaismääritelmä ovat kaikissa suhteissa epäonnistuneita. Tämän vuoksi katson, että päätöksentekovaltuuksia ei voida kanavoida yksinomaan saamelaiskäräjille ottaen huomioon alueen historia, maankäyttö, väestösuhteet sekä käytännössä ja lainsäädännössä pitkään vallinnut valtionhallinnan muoto.

Wirilanderin lausunnon mukaan 1700-luvulta lähtien tapahtuneen oikeushistoriallisen kehityksen myötä ja rinnan sen kanssa monet lapinlinkeinoja harjoittaneista saamelaisista (lappalaisista) päättivät ryhtyä uudisasukkaiksi turvatakseen asemansa jatkossa. 1800-luvulla kruunun ote Lapissa edelleen vahvistui ja kruunun mahdollisuus saada tuloja metsätaloudesta alkoi asutuspolitiikassa tunkeutua uudisasutuspyrkimysten edelle. 1800-luvun lopulla saman vuosisadan puolivälissä perustetun metsähallinnon asema Lapissa oli jo vahva. Vuoden 1925 isojakolakia säädettyä Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella ei enää edellytetty olevan muunlaista maata kuin taloihin ja kruununmetsätorppiin kuuluvaa maata sekä valtion metsämaata.

Ei tarvita uusia päättäjiä

Edellä olevan perusteella totean, että maankäyttöä koskevaa veto-oikeutta ei Suomessa tule siirtää saamelaisemmistöiselle elimelle, koska ajatus perustuu virheelliseen oikeushistoriaan. Saamelaisten osallistuminen

maankäytön hallintaan on järjestettävissä Metsähallituksen nykyisen päätöksentekojärjestelmän sisälle ja vastaava oikeus turvata samalla muulle väestölle. Tämä on perusteltua, koska historiallinen kehitys Suomessa poikkeaa siitä kolonialistisesta tyyppimallista, joka ehkä on ollut tavanomainen muualla missä ILO-sopimusta on sovellettu. Suomessa saamelaiset ovat harjoittaneet elinkeinojaan yhdessä lappalaisten ja suomalaisten kanssa jo vuosisatoja, vaikka lapinelinkeinot alkujaan ovat olleet lappalaisten yksinomaisia elinkeinoja. Saamelaiset eivät ole Suomessa, eivätkä muissakaan Pohjoismaissa olleet vailla oikeuksia tai järjestelmällisen väkivallan kohteena, vaan heillä on ollut samat oikeudet kuin uudisasukkaillakin ja saamelaista tapaoikeutta on ainakin huomattavassa määrin kunnioitettu.

Saamelaiskäräjälain valmistelussa ei ole otettu huomioon saamelaisten kotiseutualueen tosiasiallista väestöhistoria ja saamelaiskulttuurissa tapahtuneet muutokset sekä myös se tosiasia, että alueella vanhastaan asuu merkittävässä määrin muitakin kuin saamelaisia, joiden elinkeinot eivät välttämättä poikkea yhtään saamelaisten elinkeinoista. Väestörakenne on vuosisatojen aikana kehittänyt siten, että saamelaiset eivät yleensä muodosta selkeästi muusta väestöstä erottuvia asutusaarekkeitä. Esityksen ratkaisumalli ja lähestymistapa on ollut poikkeuksellisen rajoittunut, kun ei ole lainkaan otettu huomioon esitysten laaja-alaista vaikutusta eri elinkeinoihin ja eri väestöryhmien elämään ja toimeentuloon esityksen vaikutusalueella. Asian tarkastelussa on syytä pitää mielessä että YK-elimet tähdensivät Norjan kansallista ILO-ratkaisua ohjeistaessaan että ratkaisut eivät saa merkitä alueen muun väestön oikeuksien polkemista.

Tarkasteltaessa viimeisimpiä elinkeinajakautumia saamelaisten kotiseutualueen kohdalla havaitaan eräitä tosiasioita; ns. saamelaiselinkeinoista saa toimeentulonsa noin 1,5–3 % saamelaisalueen väestöstä. Em. luvuissa on laskettu mukaan metsästäjien, kalastajien, poronhoitajien lisäksi myös maanviljelijät. Saamelaisväestön elinkeinajakautumat ovat viime vuosien aikana lähestyneet kovasti pääväestön elinkeinajakautumia.

Valtaosa saamelaisväestöstä saa nykyään toimeentulonsa taajamien palveluelinkeinoista, jolloin mukaan on laskettu julkisyhteisöjen palvelut sekä matkailupalvelut. Matkailu onkin tänä päivänä nopeimmin laajentunut elinkeino, joka heijastusvaikutuksineen antaa lisäansioita monelle saamelaiselinkeinojen harjoittajalle ja on yhä useammalle pääelinkeino. OM:ssä valmisteltu esitys vaikuttaisi monella lailla kielteisesti matkailuun. Saamelaisalueella tapahtuva matkailu tukeutuu monipuoliseen luontoon. Saamelaisten kotiseutualueella on tällä hetkellä yli 90 % valtion maata, joiden käytöstä päättäisi saamelaiskäräjät saamelaiskulttuurin suojelun tarpeen kautta.

Valtio käyttää tällä hetkellä eri kanaviensa kautta kalavesien hoitoon, kansallis- ja luonnonpuistojen ylläpitoon varsin huomattavan summan. Samoin valtio tuki aluepoliittisen ja muun lainsäädännön nojalla, samoin kuin EU eri ohjelmien kautta ohjautuva tuki, on merkittävää luokkaa. Saamelaiselinkeinoista puhuttaessa on todettava, että niitä harjoittavat alueella saamelaisten lisäksi myös verolappalaisten suomenkieliset jälkeläiset.

Mikä ero on saamelais- ja lappalaiskäsitteillä?

Hallbergin toimikunta jättää taktisista syistä vastaamatta sellaiseen perustavaa luonteiseen kysymykseen, mikä ero on saamelais- ja lappalaiskäsitteillä.

Nykyään etninen saamelaiskäsite määräytyy saamenkielisyyden mukaan ja on tarkoin erotettavissa lappalaiskäsitteestä. Kun puhutaan siitä väestöstä, joita ennen saamelais-nimityksen yleistymistä kutsuttiin suomenkielessä niin yleisesti kuin lainsäädännössä ja muissa virallisissa yhteyksissä lappalaisiksi on siis huomattava, että he eivät ole yksinomaan olleet saamelaisia sanan suppeassa merkityksessä (porosaamelaisia tarkoittaen), vaan ”lappalaisiin” on porosaamelaisten lisäksi kuulunut runsaasti niitä alkuperäisiä Lapin asukkaita jotka valtiovalan kielipolitiikan vuoksi ovat aikaisempina aikoina assimiloitu suomenkieliseksi. Lappalaisina pidettiin kaikkia niitä henkilöitä, jotka harrastivat ns. lappalaiselinkeinoja, joita olivat poronhoito, kalastus ja metsästyminen. Siis myös kaikki suomenkieliseksi assimiloituneet saamenkieliset lappalaiset, jotka asuivat näissä kylissä, olivat lappalaisia, jos he harjoittivat näitä elinkeinoja. Lappalaisperusteen poistamista lähes pakkomielteenomaisesti ajavat piirit ja henkilöt ovat takertuneet siihen, että lappalaisveron maksajien joukossa oli myös suomalaisperäisiä henkilöitä. He sulkevat silmänsä, ja haluavat sulkea muidenkin, siltä että valtaosa lappalaisiksi merkityistä edustivat juuriltaan Lapin alkuperäisiä asukkaita, ollen siis lappalaisia ei vain verotuksellisesti vaan myös etnisesti. Kun lappalaismääritelmä lisättiin lakiin, se otettiin siihen suppeassa ja – tämä on koko laajuudessaan valjennut vasta myöhemmin – muotoilultaan lainkohdan tarkoitusta ajatellen epäonnistuneessa muodossa.

Onnistunut tai epäonnistunut – hällä väliä, ajateltiin ilmeisesti saamelaiskäräjien vaalilautakunnassa ja seuraavaksi hallituksessa, kun lappalaisperustetta sovellettiin ensimmäistä kertaa. Saamelaiskäräjät halusi jättää turvallisen varmuusvälin lappalaisiin ja hylkäsi kaikki lappalaisperusteeseen vedonneet tuhatkunta hakijaa.

Sen lisäksi, että KHO tulkitse kieliperusteen ”ensisijaiseksi” ja siten sovellettavaksi myös lappalaisperusteeseen vetoavien kohdalla leikkurivuosisiluvun 1875 muodossa, lappalaisperusteen epäonnistunutta muotoilua on myöhemmin käytetty sen lakiin lisäämisen tarkoituksen vastaisesti. Kun laissa puhutaan lappalaisperusteen kohdalla ”tunturi-, metsä-

tai kalastajalappalaiseksi” merkitystä henkilöistä, lappalaisperusteen vastustajat ja sen poistamista laista vaativat ovat vedonneet siihen, ettei ketään ole merkitty maa-, veronkanto- tai henkikirjoihin nimenomaan tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi, ja tehneet kaikkensa todistellakseen ettei mitään metsälappalaisia ole milloinkaan ollut edes olemassa:

Saamelaiskäräjien hallitus KKO 2709/2015:ssa:

”Metsäsaamelaisia tai metsälappalaisia ei esiinny Suomen maa-, veronkanto- tai henkikirjoissa yksilötasolla. Tarkasteltaessa maakirjoja ja muita luetteloita 1600- ja 1700-luvuilta, maakirjat ja veronkantoluettelot eivät sisällä lainkaan erittelyä sen mukaan, oliko henkilö tunturi-, metsä- tai kalastajalappalainen. Henkilö oli lappalainen tai sitten hän mahdollisesti oli merkittynä uudisasukkaaksi, erilaisten veroluetteloiden sekavuus huomioon ottaen (ks. saamelaiskäräjien hallituksen yleisperustelut kohta 4). Vuoden 1845 erityismaakirjassa mainitaan ensimmäisen kerran käsite "metsälappalainen", lappalaisten yhteisveron nimittäjänä, mutta siis vain otsakkeena "Kalastaja-, metsä- ja tunturilappalaisten vero".

Lisäksi saamelaiskäräjät on vastustanut sitä, että lappalaisperusteeseen vetoavat saisivat osoittaa alkuperäisyytensä vetoamalla identifioitumiseensa, kulttuuriinsa, elämäntapaansa jne. Lainmuutosta koskevassa keskustelussa sanotunlaisten perusteiden huomioimista KHO:ssa vastustaneet henkilöt ja piirit ovat taas ehdottaneet juuri tällaisten seikkojen huomioimista, mutta ei lappalaisten kohdalla, vaan ainoastaan kun on kyse porosaamelaisista ja koltista.

Vuoteen 1996 voimassa olleessa luonnonsuojelulaissa (71/23) esiintyy ilmaisu ”paimentolaislappalainen”, mutta muutoin ei Suomen lainsäädännössä tätä nimeä esiinny. Toisaalta on taas huomattava, että vuonna 1923, jolloin laki annettiin, oli jokainen lappalainen saatavissa selville nimeltään mainittuna maakirjasta, henkikirjasta tai veronkantoluettelosta vuodesta 1695 aina vuoteen 1923 saakka, jolloin vero ja lappalaisista pidetyt rekisterit lakkautettiin.

Saamelaisten äänestysluttelon nykyistäkin tiukemmasta rajaamisesta

Inarin ja Sodankylän alueelle 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tulleet saamelaiset ovat tulleet Norjasta joko suoraan tai Ruotsin kautta, ja näitä alueita on asutettu samanaikaisesti alueella eläneiden verolappalaisten ja etelämpää alueelle muuttaneiden suomalaisten toimesta. Muualta muuttaneen saamelaisväestön lukeminen etenkin Inarin alueen alkuperäisväestöksi on vaikeasti perusteltavissa. Aivan erityisen nurinkurinen tilanne on kun alueelle vasta n. 1853–1910 muuttanut porosaamelaisväestö ja myöhemmin 1950-luvun alkuvuosina asutettu kolttäväestö ja näiden jälkeläiset luetaan alueen alkuperäiskansaksi samalla, kun alueella ikäaikaisesti asuneiden inarinsaamelaisten jälkeläisten huomattava osa suljetaan saamelaisuuden ulkopuolelle, kiistäen siltä tämän kautta asema alueensa alkuperäiskansana.

Toimikunta on sivuuttanut tämän sen tiedossa hyvin olevan syrjinnän ja uskottelee ratkaiseensa asian sillä, että saamelaiskäräjien vaalilautakunta ei enää päättäisi kuka on saamelainen, vaan ainoastaan kenellä on kieliperusteella oikeus äänestää saamelaiskäräjävaaleissa. Toimikunnan lausunnon tiivistelmässä tästä ratkaisusta sanotaan näin:

”Keskeinen ehdotus on lain nykyisen saamelaisen määritelmän sijasta selvemmin säätää, että tässä laissa kysymys on oikeudesta äänestää saamelaiskäräjävaaleissa toisin sanoen oikeudesta tulla merkityksi vaaliluetteloon eikä saamelaisille muutoin perustuslain mukaan alkuperäiskansana kuuluvista oikeuksista ja niiden kehittämisestä.”

Ja edelleen:

”Oikeudesta tulla merkityksi vaaliluetteloon säädettäisiin lain 3 §:ssä, jossa kysymys on nimenomaan äänioikeudesta saamelaiskäräjien vaaleissa, ei siitä, ketä on pidettävä ylipäänsä saamelaisena. Kaikki saamelaisina itseään pitävät eivät halua äänestää tai hakeutua vaaliluetteloon. Henkilön merkityksellä vaaliluetteloon ei olisi muita vaikutuksia saamelaisille muutoin perustuslain mukaan alkuperäiskansana kuuluvista oikeuksista ja niiden kehittämisestä.

Ja edelleen:

”Äänioikeutta koskevan säännöksen otsikkona olisi oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon. - - - Säännös sisältäisi voimassa olevan lain tapaan subjektiivisen suostumuksen ohella objektiiviset kriteerit. Äänioikeuden varsinaisia, lakisäätteisiä edellytyksiä olisivat sitten, että henkilö itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan, isovanhemmistaan tai isoisovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään tai että ainakin toinen hänen vanhemmistaan on merkitty tai on ollut merkittynä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.”

Jokainen tätä asiaa kautta vuosien seurannut tai siihen sittemmin kunnolla paneutunut huomaa ehdotukseen sisällytetyn syrjivän elementin. Niin kauan kuin kieliperustetta sovelletaan sellaisella leikkurivuosiluvulla tai sukupolvien määrällä

että oman saamenkielensä ennen porosaamelaisia ja kolttia menettäneen inarinsaamelaisen väestöryhmän jäsenet ja muut statuksettomat saamelaiset eivät ole luettavissa saamelaisiksi, tai niin kuin Hallbergin toimikunta ehdottaa asiaa nimitettävän, eivät täytä objektiivisia kriteereitä saadakseen äänioikeuden saamelaiskäräjien vaaleissa, on kyseessä karkea syrjintä. Toimikunnan puheenjohtajalle Pekka Hallbergille, joka toimi Korkeimman hallinto-oikeuden presidenttinä 1993–2012, asia ei voi olla vieras, ja yhtä vähän se voi olla vieras toimikunnan muille jäsenille. Toimikunnan esitys laillistaisi siis tämän toimikunnan tiedossa hyvin olevan karkean syrjinnän. Tämä osaan inarinsaamelaisista kohdistuva syrjintä rikkoo ILO:n alkuperäiskansasopimuksen ja muu kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden periaatteita vastaan samoin kuin Suomea sitovia ihmisoikeussopimuksia, perustuslain 6 §:ssä säädettyä yhdenvertaisuusperiaatetta ja sen pohjalta säädettyjä lain määräyksiä vastaan. Tilanne ei luonnollisestikaan parane vaan pahenee ratkaisevasti, jos saamelaiseksi katsominen – eli vaaliluetteloon ottaminen tapahtuisi jatkossa toimikunnan ehdotuksen mukaisesti puhtaasti kieliperusteella, niin kauan kuin kielitaidosta vaaditaan kiistaton näyttö ja pääasiallisena osoituksena pidetään vuoden 1962 väestönlaskentaa. Tilannetta ei mitenkään paranna, jos vaaliluetteloon ottamispäätöksessä ensimmäinen valitusaste on näin muutetun lain sitoma oikaisulautakunta, joka lisäksi on kokoonpantu niin että se nauttii aitosaamelaista puhtauslinjaa ajavan saamelaiskäräjien luottamusta.

Alkuperäiskansaoikeudet voivat oikeuttaa näennäisesti eriarvoisen tai erilaisen kohtelun, mutta niillä ei voida kestävästi perustella ihmisoikeussopimusten rikkomuksia, esimerkiksi ilmeistä syrjintää alkuperäiskansan sisällä tai alkuperäiskansaa rajattaessa. Alkuperäiskansaoikeuden syvin tarkoitus on ihmisoikeuksien toteuttaminen, eikä missään nimessä niiden rikkominen.

Esitykseen sisältyvä ehdotus vaalilautakunnan jäsenmäärän nostamisesta nykyisen neljän asemesta kuuteen, yhtä vähän kuin ehdotettu säännös, jonka mukaan jokaisesta saamelaisten kotiseutualueen kunnasta valitaan edustaja vaalilautakuntaan ja että Suomessa puhuttavat eri saamen kieliryhmät tulevat vaalilautakunnassa edustetuiksi ei poista tähän asti harjoitetun järjestelmällisen syrjinnän ongelmaa. Oireellista on, että esityksessä ei uskalleta tai haluta puhua eri saamelaiskulttuureista tai -yhteisöistä, vaan ainoastaan ”saamen kieliryhmistä”. Toimikunta sivuuttaa myös täysin kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden mukaisen periaatteen jonka mukaan alkuperäiskansalla on oikeus itse päättää millä perusteilla ja menettelyillä päätetään kuka on yhteisen jäsen, ja oikeus tehdä nämä päätökset itse. Toimikunta toisin sanoen ehdottaa, että Suomessa jatkettaisiin vain vähäisin muutomuutoksin tämän periaatteen vastaista menettelyä. jossa toisten ”kieliryhmien” (lue saamelaisyhteisöjen) jäsenet päättävät enemmistöpäätöksin, jotka kuuluvat pienempiin yhteisöihin, kuten inarinsaamelaisiin.

Statuksettomiksi syrjityille saamelaisille voisi luonnollisesti olla katkerampaa että heidän saamelaisuutensa kiistäisi juuri se saamelaisyhteisö johon he samaistuvat ja johon he katsovat objektiivisilla perusteilla kuuluvansa – mutta ei heitä paljon lohduta sekään, että heidät hylkää toimikunnan ehdotuksen mukaan valittu jäsenmäärältään puheenjohtajan lisäksi neljästä jäsenestä kahdella laajennettu ja kunta- ja kieliryhmäkiintiöön perustuva vaalilautakunta.

Toimikunnan ehdottama nelijäseninen oikaisulautakunta ei sekään syrjittyjä paljoa lohduttaisi eikä ole odotettavissa että se tekisi lopun syrjinnästä, vaikka lautakunta olisi ehdotuksen sanamuodon mukaan ”toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton ja koostuisi asiantuntijoista”. Ehdotuksen mukaan oikaisulautakunnan itsenäisyyttä ja riippumattomuutta erityisesti suhteessa saamelaiskäräjien poliittisiin elimiin vahvistaisi oikeusministeriön nimitysvalta, joka olisi ehdotuksen perustelujen mukaan perusteltu ”ottaen huomioon lautakunnan rooli riippumattomana muutoksenhakuinstanssina”. Ehdotuksen mukaan lautakunnassa olisi puheenjohtaja ja kolme jäsentä. Kaksi jäsentä oikeusministeriö nimittäisi saamelaiskäräjien ehdotuksesta. Oikeusministeriö neuvottelisi puheenjohtajan valinnasta lain 9 §:n mukaisesti saamelaiskäräjien kanssa. Puheenjohtajan valinnasta tulisi päästä yhteisymmärrykseen. Oikeusministeriön ei tulisi nimittää henkilöä, jota saamelaiskäräjät nimenomaisesti vastustaa.

Näin siis Hallbergin toimikunta ehdotuksessaan. Ehdotetun ehdotus- ja nimeämismenetelmän seurauksena muutoksenhakulautakunta olisi saamelaiskäräjien enemmistön saamelaispoliittisilla perusteilla vallitsema, ja ajaisi siksi sitä aitosaamelaista linjaa, joka ilmenee mm. juuri siinä että toimikunta on poistanut lakiehdotuksestaan n.s. lappalaisperusteen.

Ehdotuksen mukaan puheenjohtajan kelpoisuusvaatimuksena olisi oikeustieteen ylempi korkeakoulututkinto tai oikeustieteellinen jatkotutkinto. Lautakunnan muilta jäseniltä vaadittaisiin hyvää perehtyneisyyttä oikaisulautakunnan toimialaan. Toimikunnan perustelujen mukaan tämä voisi lainopillisen koulutuksen lisäksi tarkoittaa saamen eri kielten, kulttuurimuotojen ja saamelaisten perinteisten alueiden asiantuntemusta tai saamelaisten historian, yhteiskuntaelämän tai alkuperäiskansaoikeuden tuntemusta. Oikaisulautakunnan puheenjohtajan ja jäsenten ei tarvitsisi olla merkittynä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon.

En halua tässä luetella tässä edes esimerkkejä oikaisulautakuntaan odotettavista jäsenistä, mutta ei ole vaikea kuvitella tarjolla olevia oppineita asiantuntijoita joilla on saamen eri kielten, kulttuurimuotojen ja saamelaisten perinteisten alueiden asiantuntemusta tai saamelaisten historian, yhteiskuntaelämän tai alkuperäiskansaoikeuden tuntemus. Olen aivan varma että uuden ”itsenäisen ja riippumattoman” oikaisulautakunnan jäsenenä jatkaisivat uuden virallisen mandaatin turvin sitä puolueellista ja syrjivää politiikkaa jonka puolestapuhujia ja suoranaisia johtavia propagandisteja

he asiantuntijanroolinsa suojassa toimien ovat tähänkin asti olleet. Tämä on pahasti sanottu, mutta pessimistinen näkemykseni perustuu pitkäaikaiseen saamelaispolitiikan ja siinä harjoitetun syrjinnän seuraamiseen.

Hallbergin toimikunnan esitys tulee tältä osin muuttamaan tilannetta vain sanatasolla – enää saamelaiskäräjiä hallitseva saamelaispoliittinen koalitio ei pääta kaikkien saamelaisyhteisöjen puolesta kuka on saamelainen, vaan kenellä on äänioikeus saamelaiskäräjävaaleissa, ikään kuin nämä asiat olisivat erotettavissa.

Lakiehdotuksen 21 § mukaan Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon merkitsemisen edellytyksenä on ”se, mitä edellä 3 §:ssä on säädetty”. Lisäksi henkilön kohdalla vaaliluetteloon merkitsemisen edellytyksenä on, että henkilö täyttää 18 vuotta viimeistään vaalitoimituksen viimeisenä päivänä ja että hän on Suomen kansalainen tai hänellä on ulkomaan kansalaisena ollut kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta Suomessa silloin, kun hakemus vaaliluetteloon ottamisesta tehdään.

Lakiehdotuksen äänioikeutta koskevan 21 §:n ilmaisu ”se, mitä edellä 3 §:ssä on säädetty” saattaa aiheuttaa ehdotukseen ensimmäistä kertaa tutustujalla kulmakarvojen rypistymisen. Tuntuuhan että äänioikeuden määritelmä kiertää kehää: 3 § on otsikoitu ”Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon” ja 21 § vuorostaan otsikoitu ”Äänioikeus”. Kehävaikutelma selittyy sillä, että toimikunta yrittää harjoittaa jonkinlaista oikeudellista termimagiaa; se on päättänyt laatia ehdotuksen uudeksi saamelaiskäräjälaiksi, josta on kerta kaikkiaan juurittu pois sellainen, jota voisi nimittää saamelaismääritelmäksi – onhan nimenomaan saamelaismääritelmä aiheuttanut niin paljon närää, julkista suukopua, ja herraparatkoon, myös työtä, vaivoja ja hankalaa välikäteen joutumista myös Korkeimmalle hallinto-oikeudelle. Nyt KHO:n entinen, noiden hankalien päätösten aikainen presidentti on istunut saamelaiskäräjälain uudistamisesta laatineen toimikunnan puheenjohtajana, ja koko hankala saamelaismääritelmä on napsaistu pois lakiesityksestä kuin tulehtunut umpisuoli ikään. Ainakin tällainen siisti operaatio on ollut tavoitteena. Nykyisen lain 3 § on otsikoitu ”Saamelainen” ja sisältää sen saamelaismääritelmän, joka alkaa sanoilla ”Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka - - -”. Ja sitten kieliperusteen jälkeen seuraa se kiistelty n.s. lappalaisperuste ”- - - että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaisiksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa”.

Hallbergin toimikunnan ehdotuksessa sama 3 § on otsikoitu kätevästi tai paremminkin näennäisnäppärästi vain ”Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon”. Tämän otsikon alla kuopatuksi ja unohdetuksi uskottu saamelaismääritelmä kuitenkin nosta päätään kuin korpeen kätkeyn siunaamattoman vainajan kummitus suohaudastaan. Pykälän teksti alkaa sanoilla: ”Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon on henkilöllä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen: 1) että henkilö itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan, isovanhemmistaan tai isoisovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään - - -”.

Siis seikka joka antaa oikeuden tulla merkityksi vaaliluetteloon on kuitenkin saamelaisuus, saamelaiskäräjien hyväksymän lappalaisperusteen pyyhkimisellä supistetun määritelmän mukaisena.

Palautamme mieleen mitä toimikunta sanoo esitellessään keskeisiä tavoitteitaan: ”Oikeutta äänestää saamelaiskäräjien vaaleissa koskevaa saamelaisen määritelmää ehdotetaan tarkistettavaksi siten, että kysymys olisi nimenomaan henkilön merkitsemisestä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, eli äänioikeudesta saamelaiskäräjien vaaleissa, ei siitä, ketä on pidettävä ylipäänsä saamelaisena.”

Jatkossa tulee siis olemaan lainsäädännön kannalta kahdenlaisia saamelaisia: niitä joilla on kieliperusteella myönnetty äänioikeus saamelaiskäräjävaaleissa, ja äänioikeudettomia saamelaisia, joita saamelaiskäräjät tästä huolimatta kylläkin edustaa eli käyttää heidänkin puhevaltaansa niin kotimaassa kuin kansainvälisillä foorumeilla.

Pykäläkohtaisissa perusteluissaan toimikunta kehittää perusteluitaan tälle:

”Kyse olisi siis äänioikeudesta saamelaiskäräjien vaaleissa, eikä siitä, ketä on pidettävä ylipäänsä saamelaisena. Henkilön merkitsemisellä vaaliluetteloon ei siten ole muita vaikutuksia saamelaisille muutoin perustuslain mukaan alkuperäiskansana kuuluvista oikeuksista ja niiden kehittämisestä. Kaikki saamelaisina itseään pitävät eivät halua äänestää tai hakeutua vaaliluetteloon, eikä ketään ole sallittua vastoin asianomaisen henkilön tahtoa merkitä vaaliluetteloon. Vaaliluettelo ei siis ole tyhjentävä luettelo siitä, ketkä ovat saamelaisia, vaan luettelon ulkopuolellakin on saamelaisia, ja yksilöt ja ryhmät voivat vaalia saamen kieltä, saamelaista kulttuuria ja identiteettiä myös vaaliluettelon ulkopuolella. Alkuperäiskansa saamelaisien oikeuksista on säädetty ja tullaan säätämään muualla lainsäädännössä.”

On syytä kysyä, mikä on sellainen alkuperäiskansa, jota koskeva laki ei vahvista sille oikeutta päättää kuka siihen kuuluu, millä perusteella siihen kuulutaan ja miten se päätetään? Tällaista lakia Hallbergin toimikunta perustelujensa mukaan väittää ehdottavansa. Vai eikä laki sittenkin sisällä saamelaisen määritelmää – puhtaasti kieliperusteella? Miksi ja mihin tarpeeseen laissa ehdotetaan puolueetonta ja laajan pätevyyden omaavaa oikaisulautakuntaa? Miksi kaikki nämä ristiriidat oikeusministeriön asettaman toimikunnan esityksessä?

Toimikunta tarjoaa vaaliluettelon – siis nyt Suomen saamelaiskäräjien vaaliluettelon – ulkopuolelle suljetuille saamelaisille kaunista lohtua: ”Vaaliluettelon merkitsemistä anoneet mutta sen ulkopuolelle jätetyt saamelaiset yksilöt ja ryhmät voivat vaalia saamen kieltä, saamelaista kulttuuria ja identiteettiä vaaliluettelon ulkopuolella”.

Tätä voi verrata siihen, että USA:n äänioikeutta vaille jätetyille värilliselle väestölle olisi sikäläisen kansalaisoikeusliikkeen aikana selitetty: ”Kyse on siis äänioikeudesta julkisissa vaaleissa, eikä siitä, ketä on pidettävä ylipäänsä USA:n kansalaisena. Henkilön merkitsemisellä vaaliluettelon ei siten ole muita vaikutuksia värillisille muutoin lain mukaan kuuluviin oikeuksiin ja niiden kehittämiseen. Kaikki amerikkalaisina itseään pitävät eivät halua äänestää tai hakeutua vaaliluettelon, eikä ketään ole sallittua vastoin asianomaisen henkilön tahtoa merkitä vaaliluettelon. Vaaliluettelo ei siis ole tyhjentävä luettelo siitä, ketkä ovat täysivaltaisia kansalaisia, vaan luettelon ulkopuolellakin on kansalaisia, ja yksilöt ja ryhmät voivat vaalia kieltä, kulttuuria ja identiteettiään – olivatpa nämä sitten amerikkalaisia tai mustia – myös vaaliluettelon ulkopuolella. Mustien oikeuksista on säädetty ja tullaan säätämään muualla lainsäädännössä. Tätä kuvastaa myös vaalilain kohta, jonka mukaan oikeus äänestää julkisissa vaaleissa on vaaliluettelon merkityillä kansalaisilla.”

Toimikunta perustelee ehdotustaan myös näin: ”Ehdotettu muutos vastaa pitkälti parafoidun pohjoismaisen saamelaissopimuksen määräystä saamelaiskäräjien äänestysluettelosta. Kyseisen määräyksen ja ehdotetun muutoksen yhtenä tavoitteena on yhtenäistää vaaliluettelon hakeutumisen kriteerit Pohjoismaissa, ottaen huomioon, että saamen kansa asuu usean valtion alueella. Yhtenäiset kriteerit avaisivat uusia mahdollisuuksia saamelaisten itsemääräämisoikeuden käytölle yli valtiollisten rajojen.”

Niin arvokasta kuin saamelainen yhteistoiminta rajojen yli onkin, olisi kuitenkin toivottavaa, että Suomen eduskunta kuitenkin laatisi ensi alkuun kriteerit jotka avaisivat uusia mahdollisuuksia saamelaisten itsemääräämisoikeuden käytölle Suomen valtiollisten rajojen sisällä.

Hallbergin toimikunnan mukaan saamelainen määriteltäisiin siis pelkästään hakijan oman saamenkielisyyden, tai omakohtaisen kielitaidon puuttuessa, hänen vanhempiansa, isovanhempiansa tai isoisovanhempiansa ensimmäisenä kielenään puhuman saamenkielen perusteella. Tätä taustaa vasten on erinomaisen outoa se, että ehdotetun vaaliluettelon ottamis- tai hylkäämispäätöksiä koskevia valituksia käsittelevän oikaisulautakunnan jäseniltä kuitenkin vaadittaisiin ehdotuksen mukaan hyvää perehtyneisyyttä saamen eri kielten lisäksi myös saamelaisten kulttuurimuotojen ja saamelaisten perinteisten alueiden asiantuntemusta tai saamelaisten historian, yhteiskuntaelämän tai alkuperäiskansaoikeuden tuntemusta. Mihän he näitä tietopohjia tarvitsivat jää epäselväksi. Saamelaisen määritelmähän perustuu ehdotuksen mukaan pelkästään kieleen, joko suoraan henkilön omaan tai hänen esivanhempiansa kieleen, tai epäsuoraan kieliperusteeseen sen kautta, että hänen vanhempansa, isovanhempansa tai isoisovanhempansa oli kieliperusteella otettu tai olisi voitu ottaa vaaliluettelon. Mutta aivan, oikaisulautakunnan tehtävänä ei olekaan sen päättäminen, onko henkilö saamelainen, vaan päätöksenteko koskee siitä, onko hakijalla oikeus tulla merkityksi vaaliluettelon... Vai miten se meni? Ehdotuksen perusteluissahan nimenomaan korostetaan saamelaisuuden ja vaaliluettelon merkitsemisen täydellistä eriyttämistä. Millä muilla perusteilla kuin kieliperusteella oikaisulautakunta siis tarkastelisi sille tehtyjä oikaisupyynnöitä? Sitä ei ehdotukseen ole sisällytetty, ehkä ajatellen että näin toteutetaan saamelaisten oikeus itse päättää millä perusteilla henkilö on merkittävä vaaliluettelon. Ehkäpä tässä tulee otettavaksi huomioon sellaiset perusteet kuin onko hakija tai hänen vanhempansa, isovanhempansa ja isoisovanhempansa oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään nimenomaan saamelaissa sukuyhteisössä omaksuen siinä lisäksi saamelaisen kulttuurin ja sen arvot?

Itse asiassa kriteereistä ka menettelystä päättäminen kuuluisi yksin saamelaiskäräjille, joten mihän siinä lakia ja oikeusministeriön asettamaa oikaisulautakuntaa tarvitaan, varsinkin kun siihen ehkä tulisi kuulumaan muitakin kuin saamelaisia – mikä sinänsä on epätodennäköistä, koska ehdotuksen perustelujen mukaan ei ole tarkoitus nimittää henkilöitä joita saamelaiskäräjät ei hyväksy.

Oikaisulautakunnan perustamista ensimmäiseksi – ja saamelaiskäräjistä riippumattomaksi – valitusasteeksi toimikunta perustelee mm. vuonna 2016 voimaan astuneella yleisellä hallintoasioiden muutoksenhakua koskevalla uudistuksella. Saamelaiskäräjien vaaliluettelon ottamista koskevissa valituksissa uusi valitusaste eli oikaisulautakunta edistäisi sitä, ”että ylin hallintotuomioistuin voi nykyistä paremmin keskittyä sen varmistamiseen, että laissa säädettyjä edellytyksiä henkilöiden merkitsemisestä vaaliluettelon ei ole sovellettu mielivaltaisesti tai syrjinnän kiellon vastaisesti”.

Edelleen toimikunta toteaa, että oikaisulautakunnan luomisen tavoitteena on, että korkeimmalla hallinto-oikeudella olisi jatkossa entistä paremmat edellytykset keskittyä päätösten lainmukaisuuden valvontaan. Pykäläkohtaisissa perusteluissa toimikunta toteaa:

”Korkeimmalla hallinto-oikeudella olisi käytössään vaalilautakunnan ja oikaisulautakunnan keräämä aineisto, mutta se voisi tarvittaessa hankkia lisäselvitystä asiassa hallintolainkäyttölain 33 §:n mukaisesti esimerkiksi kuulemalla asiantuntijoita. Korkeimman hallinto-oikeuden tehtävänä ylimpänä muutoksenhakuelimenä olisi kuitenkin lähinnä

vaalilautakunnan ja oikaisulautakunnan lainkäytön valvonta. Korkeimman hallinto-oikeuden tehtäväksi jäisi siten erityisesti sen arvioiminen, onko oikaisulautakunnan käytäntö yhdenmukainen ja yhdenvertainen.”

Tähän voidaan kuivasti todeta, että saamelaiskäräjien vaalilautakunnan ja sen valitusasteena tällä hetkellä toimivan saamelaiskäräjien yleiskokouksen käytäntö on ollut kiitettävän yhdenmukainen ja yhdenvertainen: ne ovat johdonmukaisesti hylänneet kaikki hakijat, joita vaalilautakunnan jäsenet eivät ole tunnistaneet ja tunnustaneet saamelaisiksi, joko siksi että hakijat ovat edustaneet toisenlaista saamelaiskulttuuria kuin tunnistajat tai vaihtoehtoisesti koska hakijat ovat olleet tunnistajille poliittisesti epämieluisia inarinsaamelaisia. Korkeimman hallinto-oikeuden oikeusvalvonta on tuottanut tähän johdonmukaisuuteen sen verran säröä, että ainakin illuusio oikeusjärjestelmän toiminnasta on säilynyt – mikä on pikemminkin mahdollistanut syrjinnän jatkumisen tämän illuusion varjossa kuin pannut syrjinnälle pisteen.

Katson, että toimikunnan loppuraporttiin sisältyvä, valmiiksi hallituksen lakiesityksen muotoon laadittu esitys saamelaiskäräjälain muuttamiseksi ei sellaisenaan ole kelvollinen hallituksen esitykseksi. Jos valmistelua jatketaan toimikunnan työn perustalta, sitä edelleen kehittäen, on mm. selvitettävä miten esitykset vaikuttavat paikallisen väestön oikeuksiin ja elinkeinon harjoittamismahdollisuuksiin. Lakiesityksen laadinnassa on huomioitava, että kuntien enemmistöväestö, Utsjoen kuntaa lukuun ottamatta, on muuta kuin saamelaisväestöä, ja että toisaalta merkittävä osa väestöstä polveutuu suoraan verolappalaisista. Myös ehdotetun järjestelmän suhde kunnallishallintoon, mahdolliseen tulevaan maakuntahallintoon ja valtion hallintoon ja näiden tehtäviin voitaisiin selvittää samassa yhteydessä.

Myös nykyisen järjestelmän kehittämistä tulisi punnita, mutta olisi tutkittava muitakin malleja. Vaihtoehtoisten järjestelyjen etsimistä puoltaisi vielä sekin seikka, että tällöin voitaisiin välttää ne lukuisat ongelmat ja ristiriidat, jotka ovat nyt jo näköpiirissä kuntien muuta väestöä koskevien oikeuksien ja etujen rajoituksista. Suurin osa saamelaista saa toimeentulonsa saamelaiselinkeinojen ulkopuolelta ja suurin osa Suomen 10 000 saamelaisesta asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella

Syrjinnän lopettamisen edellytykset olisivat luotavissa siirtämällä päätöksenteko siitä kuka on saamelainen ruohonjuuritasolle, ensisijaisesti elvytettävälle lapinkylille. Tämäkään ei takaisi sinällään syrjimättömyyttä, mutta yhdistettynä todella puolueettomien asiantuntijoiden lausuntoihin se olisi paljon niin nykyistä kuin Hallbergin toimikunnan ehdottamaa järjestelmää parempi. On oireellista, että saamelaiskäräjät ei ole osoittanut mielenkiintoa sellaiseen saamelaisen itsehallinnon perusteelliseen uudistamiseen, joka perustuisi saamelaiskyliin ja eri saamelaisryhmien – tai niin kuin toimikunta haluaa asian peitellen ja lähes häveliäästi ilmaista, ”saamen kieliryhmien” – olemassaolon tunnustamiselle ja itsehallinnon järjestämiseen tältä luonnolliselta pohjalta. Käräjien taholta tällaista mallia on luonnehdittu saamelaisen yhtenäisyyden hajottamiseksi. Todellisempi selitys lienee, että nimenomaan nykyinen malli tarjoaa saamelaiskäräjiä hallinnassaan pitävälle ryhmälle parhaat mahdollisuudet ajaa omia etujaan ”yleissaamelaisuuden” nimissä. Järjestäytyminen saamelais-, lapinkylä-, kolttakylä- jne. pohjalle veisi heidän käsistään sen valtikan jolla he nykyjärjestelmän puitteissa hallitsevat kaikkia Suomen saamelaisia ja päättävät edellä mainitulla tavalla muidenkin saamelaisyhteisöjen puolesta ketkä ovat saamelaisia.

ILO-sopimusta tarkasteltaessa näyttää ilmiselvältä, että sopimus on ollut pääsääntöisesti luotu sellaisia kansoja ajatellen, jotka ovat eläneet keräilyn, metsästyksen ja alkeellisen maanviljelyn asteella aivan näihin päiviin asti, usein laajenevan siirtomaa-asutuksen ja siihen liittyvien elinkeinojen puristuksessa, joko täysin unohdettuina ja laiminlyötyinä tai raskaasti väkivallalla sorrettuina ja orjatyövoimaan verrattavassa asemassa. Monet tällaisista heimoista tai kansoista ovat vasta toisen maailmansodan jälkeen joutuneet kosketuksiin länsimaisen sivilisaation kanssa ja niiltä puuttuu usein kirjoitettu historia.

Sen sijaan verolappalaisten osalta voidaan asutushistorian kehitystä ja elinkeinojen kehitystä ja niissä tapahtuneita muutoksia seurata luotettavasti 1550-luvulta lähtien, jolloin alettiin lapinkylä verottaa. 1600-luvun alkupuolelta lähtien on melko kattavasti arkistoitu kärjäkirjat, joihin on kirjattu tehdyt päätökset. 1600-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta lähtien on kärjäkirjoissa perusteellisesti luetteloitu tuomiot ja niiden taustat. Kun avuksi näihin asiakirjoihin otetaan vero- ja henkikirjat, voidaan em. asiakirjojen pohjalta saada eri sukuja koskeva luotettava kokonaisuus tähän päivään asti. Samalla tavoin voidaan seurata maanomistusoalojen muutoksia ja kehittymistä. Kaikista lappalaisten ja muiden perustamista tiloista, niiden alkuperäisistä ja nykyisistä omistajista on päivitetty tiedot olemassa. Lappalaisten saamelaisuus ja alkuperäiskansa-asema on pyritty toistuvasti ja viime aikoina kiihtyvään tahtiin kiistämään sillä perusteella, että vanhoihin viranomaisasiakirjoihin sisältyvä lappalaismerkintä ei todistaisi yhtään mitään henkilön etnisyydestä, koska myös alueelle muuttaneille uudisasukkaille on myönnetty n.s. lappalaisoikeudet. Lappalaisten kohdalta väite on puhdasta pahantahtoista ja syrjinnän oikeuttamiseksi levitettävää propagandistista hölynpyölyä: se, että lappalaisoikeuksia on Suomessa ollut joillakin suomalaisperäisillä asukkailla, ei kumoa sitä pääsääntöistä tosiasiaa, että lappalaisiksi merkityt ovat olleet valtaosaltaan etnisiä lappalaisia. Tämä on selvitettävissä mm. kirkonkirjoihin perustuvilla sukuselvityksillä ja tilojen perustamiseen liittyvillä asiakirjoilla ja perustamisten ajoittamisella.

Tuotaessa Suomen alkuperäiskansalakeja tähän päivään lappalaisten oikeuksia ei luonnollisestikaan saa poistaa tai polkea, vaan ne on päinvastoin tarkoin selvitettävä ja mahdolliset vanhat vääryydet on oikaistava. Tämän näkökohdan puuttuminen toimikunnan esityksestä on erityisen huolestuttavaa, koska se synnyttää kiertämättömän kuvan jonka mukaan Suomen valtio pyrkii saamelaiskäräjälain ajankohtaisella muutoshankkeella kiistämään nämä maan tosiasiallisen alkuperäisväestön oikeudet ja vastuunsa niiden selvittämisestä, ja vieläpä nojautumalla maahan pääosin kaudella 1853–1910 muuttaneisiin porosaamelaisiin ja 1950-luvun alkuvuosina sodan seurauksena Inarinsaamelaisten alueelle asutettuihin kolttiin.

Kaiken kaikkiaan yhteiskunnan tukitoimenpiteet saamelaisten kotiseutualueella asumisolujen ja elinkeinon kehittämissä ovat olleet erittäin merkittävät eri aikoina ja ne ovat vaikuttaneet elinkeinoelämään erittäin merkittävällä tavalla. Näyttää myös siltä, että aikoinaan saamelaisten perustaessa tilan, otettiin myös huomioon haja-asutusalueen yhteiskuntarakenne. Asukkaat itse valitsivat talojen paikat ilman rajoituksia ja ulkopuolisia ohjeita. Tavoitteen mukaisesti monilla edellä mainittujen lakien avulla parannettiin ratkaisevasti saamelaisten puutteellisia asunto- ja elinolosuhteita.

Hallbergin toimikunnan esitys sisältää, mikäli katsotaan kokonaisuutta johon kuuluu myös ILO-sopimuksen 169 sisältö, vain yhden näkökulman; omistusoikeuteen rinnastettavan oikeuden tunnustamisen alkuperäiskansalle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että saamelaiskulttuuri turvaavilla säännöksillä säädeltäisiin muun kuin saamelaisväestön oikeuksia valtion mailla esim. poronhoitoon, kalastukseen ja metsästykseseen.

Kaiken kaikkiaan ILO-sopimus sopii sellaisten maiden alueilla asuvien alkuperäis- ja heimokansoja koskevien puutteiden korjaamiseen, missä ei ole tehty juuri minkäänlaisia toimenpiteitä alkuperäiskansan asumisolujen, elinkeinon tai maanomistus- tai -hallintakäytösten korjaamiseksi.

Nämä puutteet on saamelaisten osalta Suomessa korjattu melko tyydyttävästi.

Luonnonvarojen kestävä käytön turvaamisen kannalta on huono ratkaisu saamelaisalueen ns. valtionmaiden siirtäminen saamelaisten tai minkään muunkaan kansalaisryhmän yhteisomistukseen tai määräysvaltaan.

Saamelaistulkinnan mukaan YK:n ihmisoikeussopimuksen 27. artiklan perusteella mikä tahansa poronhoitoa saamelaisalueella merkittävästi haittaava valtaväestön toimenpide voi olla saamelaisporomiehen ihmisoikeuksia loukkaava. Jos jopa kestävä käytön edellyttämä suurimpien sallittujen poromäärien alentaminen loukkaa saamelaisporomiesten ihmisoikeuksia, niin miksi sitten ei esimerkiksi jokamiehen oikeuden nojalla tapahtuva patikoiminen, ahman rauhoittaminen tai luonnonsuojelualueen perustaminen?

Nykytilanteen arvio puuttuu

Esityksessä on vähemmälle huomiolle jäänyt se, missä laajuudessa saamelaisten oikeudet ja mahdollisuudet kulttuurinsa harjoittamiseen on tällä hetkellä turvattu ja toisaalta se, miten heillä jo erityislakien perusteella on oikeus käyttää valtion maata poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamiseen. Saamelaiselinkeinoista puhuttaessa on jäänyt tarkastelematta se mitä muita elinkeinoja saamelaiset nykyään harjoittavat, kuten esim. metsätalous, palveluammatit jne.

Saamelaisten kotiseutualueella valtaosa saamelaisista omistaa elinkeinonsa harjoittamiseen ja asumiseen välttämättömän maa-alueensa. Valtionmaiden merkitys korostuu poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamisessa, jossa heidän nautintaoikeudet ovat nyt jo turvatut.

Oikeudellisesti ongelmallisia kysymyksiä on kysymys siitä onko Ruotsista, Norjasta Inariin ja Sodankylän pohjoisosiin tulleilla saamelaisilla omistusoikeuteen verrattava oikeus nykyisiin valtionmaihin/entisiin lapinveromaihin vai onko kysymyksessä ainoastaan jo nyt turvattu käyttöoikeus ja avoimeksi jää edelleenkin se mikä on entisten lapinkylien oikeudet näihin maihin.

Omistusoikeuden kiistanalaisuuden ratkaiseminen kuuluu valtiosäännön mukaan tuomioistuinten tehtäväksi. Ainoastaan oikeusprosessin kautta/avulla voidaan osoittaa asiakirjanäyttöihin perustuvien oikeuksien olemassaolo, niiden laatu ja laajuus. Toimikunnan esityksiä ei perustella lainkaan oikeushistoriallisilla näkökohdilla. Tuntuu nurinkuriselta, että varallisuusarvoisia etuja käsiteltäisiin poliittisin perustein säätämällä näistä yksityisomistusta ja pitkäaikaista maantapaa loukkaava laki.

Huomattava osa tilajärjestelmän piiriin kuuluvasta maasta on saamelaisväestön omistuksessa ja näin ollen on selvää, että tällä tavoin saamelaisväestön oikeuksia maahan on jo toteutettu. Norjasta ja Ruotsista Suomeen muuttaneiden

porolappalaisten maahan kohdistuvat oikeudet eivät ole asiakirjatietojen mukaan olleet Suomen puolella omistusoikeuksia tai edes niiden luonteisia, siten että tälle ryhmälle oikeuksien palauttaminenkaan edellyttäisi sellaista muutosta nykyisiin maanomistusoloihin siten kuin oikeusministeriössä valmistellussa esityksessä esitetään, tai johon se vääjäämättä on viemässä ILO-sopimuksen ratifioinnin kautta.

Ehdotetussa muodossaan mallilla yritetään mahdollistaa ILO:n alkuperäiskansasopimuksen ratifioiminen. Suomen olosuhteisiin tämä alkukantaisissa oloissa ja alistetussa asemassa elävien alkuperäis- ja heimokansojen turvaksi tarkoitettu sopimus kuitenkin sopii ilmeisen huonosti.

Suomen saamelaisväestö on jo pitkään elänyt täysin yhdenvertaisessa asemassa valtaväestön kanssa, käytettiinpä mittarina sitten taloudellista, yhteiskunnallista tai oikeudellista asemaa. Tässä tilanteessa Norjasta ja Ruotsista Suomeen muuttaneiden porosaamelaisten jälkeläisten nostaminen erityisasemaan loukkaisi ilmiselvästi erityisesti alueen kantaväestön ”lappalaisten”, mutta myös muun saamelaisalueella asuvan paikallisen väestön laillisia oikeuksia. Näin ILO-sopimuksen ratifioiminen viimeisimmän ehdotusten pohjalta on omiaan lisäämään eriarvoisuutta ja lisäämään ristiriitoja, ei vähentämään sitä, kuten tarkoitus ILO-sopimuksen lähtökohtien mukaan kaiketi on. Joten tällaista hallintomallia ei tule ryhtyä edes kokeilemaan ennen kuin on luotettavasti yksilöity ne ihmiset joita ILO-sopimuksen mukainen yhtäjaksoiseen asumiseen perustuva oikeuksien palauttaminen koskee.

Hallitus on eduskunnalle antamassaan selonteossaan vuonna 1990 todennut, että ILO-sopimuksen ratifiointiesteiden osalta kaikkien muiden elämänalueiden osalta ratifiointiesteet on poistettu lukuun ottamatta sitä, että saamelaisten maaomistuksen osalta tarvittavia muutoksia ei oltu lainsäädäntöön tuolloin tehty. Tuolloin annettua selontekoa valmisteltaessa ei ollut käytettävissä selvitysmies Wirilanderin lausuntoa, jonka pohjalta Maanmittauslaitos on todennut maaherra Pokan toimikunnan mietinnöstä antamassaan lausunnosta, että saamelaiset ovat jo isossajaossa saaneet aikaisempaa nautintaansa vastaavat maa- ja vesialueet. Myöskään ulkomailta Suomeen muuttaneiden saamelaisten laillisia maanomistus-, metsästy-, kalastus- tai rasiteoikeuksia ei ole otettu pois, vähennetty tai heikennetty isonjaon yhteydessä tai sen jälkeen annetulla lainsäädännöllä, vaan pikemmin he ovat saaneet entisistä lapinkylistä asutuslainsäädännön nojalla omistukseensa maata, oikeuksia ja etuja kuten muutkin asukkaat.

Saamelaiskäräjien esittämät väitteet, ettei saamelaisilla ole riittäviä vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään ja kulttuuriaan koskevilla asioissa eivät pidä miltään osin paikkaansa. Saamelaiset saavat itse määrätä omaisuutensa käytöstä, kulttuurinsa ja yritystoiminnan ja elinkeinojen harjoittamisesta aivan samalla tavoin kuin kaikki muutkin kansalaiset. Saamelaiset ovat tänä päivänä järjestäytyneessä yhteiskunnassa jäseninä ja he vaikuttavat paikallisten olosuhteiden kehitykseen varsin monessa yhteydessä mm. kunnissa, paliskunnissa jne.

Esitys on epäonnistunut väestöryhmien keskinäisen suhteen, itsehallintojärjestelmien luonteen ja sen aiheuttamien ristiriitojen vuoksi. Saamelaisten itsehallintojärjestelmä on pidettävä erillään vastaavasta kunnallisesta järjestelmästä. Rajoitetun saamelaisten itsehallinnon piiriin ei voida säilyttää asioita, jotka koskevat yleisesti paikallisia asukkaita ja kunnan asukkaita. Sitä varten on pitkään olemassa vakiintunut kunnallinen itsehallintojärjestelmä. Toisaalta kunnallista tai maakunnallista itsehallintoa ei voida rajoittaa saamelaiskäräjien säatelemättömällä ja ilman valitusasteita olevalla veto-oikeuksilla.

Itsemääräämisoikeus on sitä hallintoa, jota saamelaiskäräjät jo nyt saamelaiskäräjälain ja muiden lakien perusteella on hoitanut. Saamelaiskäräjien kokoonpano huomioon ottaen kyse on samasta asiasta. Sama pätee siihen, mitä säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää puhevaltaa valtion maiden käytön osalta. Tällä hetkellä maaomistusoikeuksien ja luonnonvarojen käsittelyä koskevat suojasäännökset ohjaavat jo riittävästi päätöksentekoa, eikä siinäkään tarvita uuden tyyppistä sääntelyä, koska saamelaiskäräjät hoitaa lausunnonantajana tämän puolen. Saamelaisten suojaksi esitetyt intressiperusteiset säännökset tulevat uudenlaisessa tilanteessa vaikuttamaan kaikkeen luonnonvarojen käyttöön ja hoitoon tapahtuvaan päätöksentekoon.

Parannettaessa etnisen saamelaisen väestön asemaa on arvioitava miten alueen muun väestön oikeuksien käy. Mitä voimakkaampaa puuttuminen on, sitä voimakkaammin yhdenvertaisuusvaatimus vaikuttaa. Saamelaisten asemaa on tähän mennessä parannettu lukuisten lakien nojalla siten, että niillä ei ole rajoitettu muun väestö oikeuksia.

Toimikunnan esityksillä ei ole pyritty erilaisten oikeuksien yhteensovittamiseen. Meidän kaltaisessa kehittyneessä monimutkaisesti säännellyssä yhteiskunnassa on poliittisesti ja lainsäädännöllä yhä vaikeampi puuttua vallitseviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Poliitikoille yhteiskunnallisen vääryyden tai ongelman poistaminen on helpointa maksamalla siitä rahalla. Vasta ihmisten arvojen muutos on luonnollinen tie lainsäädännöllisiin, kansalaisten oikeusasemaa mullistaviin uudistuksiin.

Tässä saamelaisten tapauksessa on punnittavana kaksi varsin vaikeaa asiaa: etnisten saamelaisten olojen kehittäminen ja samalla alueella samanlaisissa oloissa elävien statuksettomien saamelaisten ja muun väestön oikeuksien turvaaminen.

Olipa ratkaisu mikä tahansa, sen on oltava tasapainoinen. Sellainen lainsäädäntö, joka erittelee alueen väestöä eriarvoisiin kategorioihin, on kaikissa suhteissa kestämaton nyky-yhteiskunnassa.

Metsähallituslain soveltamisalalla on erityinen merkitys siinä suhteessa, että lain soveltamisalalla määritellään rajat soveltamiselle. Kun hallituksen esityksessä soveltamisala on ylimalkaisesti määritelty, sitä enemmän jää harkintaa soveltajille ja päättäjille. Tässä suhteessa metsähallituslain säännökset eivät ole mikään toimenpiteitä ohjaava puitelaki, vaan luo konkreettisia oikeuksia ja uuden hallintajärjestelmän. Perustuslakivaliokunnan kannanotot antavat nyt saamelaisten kotiseutualueen peronhoidolle, kalastukselle ja metsästykselle tietynasteisen suojan suhteessa valtioon.

Saamelaisten asianosaisasema oikeudenomistajana lainsäädännössä

Kun silmäilee viimeisintä Hallbergin toimikunnan esitystä, joutuu kysymään miksi se ei ole arvioinut nykyistä voimassaolevaa lainsäädäntöä saamelaisten ja muun väestön yhdenvertaisuuden kannalta. Sellainen arvio nimittäin auttaisi ymmärtämään saamelaisten oikeudellista asemaa paremmin.

PeVL 7/1978 vp kalastuslaki

Perustuslakivaliokunta on useaan otteeseen käsitellyt saamelaisten oikeusasemaa oikeudenomistajina eri lakien säätämisen yhteydessä. Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa suoritettua vesialueiden rajankäynti sekä kalastamista pohjoisella vesialueella koskevan lainsäädännön (He 243 - 1976 vp) yhteydessä perustuslakivaliokunta katsoi, että kysymyksessä olevien kuntien asukkailla, joista valtaosa kuuluu saamelaisväestöön, on perinteisesti ollut ja edelleenkin on puheena olevilla, rajankäyntilain tarkoittamilla vesialueilla sellainen vähintään nautintaperusteisiin oikeuksiin rinnastettava oikeus kalastukseen, joka selvästi kaventuu käsiteltävänä ollen rajankäyntilain mukaisen vesipiirirajankäynnin tultua toteutetuksi ja vesialueiden tullessa yleisen kalastuslainsäädännön mukaisen kalastushallinnon piiriin. Siksi perustuslakivaliokunta katsoi, että kalastuslakiehdotus olisi kaventanut maaomaisuutta vailla olevan, lähinnä saamelaisväestöön kuuluvien kuntalaisten perinteistä oikeutta kalastukseen, jota on pidettävä hallitusmuodon takaaman omaisuudensuojan piiriin kuuluvana varallisuusarvoisena etuna. Etuus olisi kaventunut, mikäli se olisi tullut luvanvaraiseksi, ja siksi edellytettiin tällaiset muutokset tehtäväksi perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Epäselvyyksien välttämiseksi ja nautinto-oikeuksien aseman parantamiseksi perustuslakivaliokunta esitti, että aiottuun lakiin tuli lisätä maininta siitä, että lain tulee olla sama myös luontaistaloudesta elävän saamelaiskylän ylimuistoiseen nautintaan tai muuhun lailliseen perusteeseen nojautuvien vastaavien oikeuksien osalta. (PeVL7/1978 vp)

Tämä oli perusteellinen kannanotto sen puolesta, että mikäli vesialueiden hallintaa aiotaan siirtää omistajilta pois, tulee myös maata omistamattomaan väestöön kuuluva huomioida samassa asemassa kuin maanomistaja, mikäli hänellä on saamen- tai oikeammin lapinkylän ylimuistoiseen nautintaan tai muuhun lailliseen nojautuva perusta oikeuksilleen. Wirilanderin selvityksen perusteella tiedämme jo nyt, että useimmiten nämä oikeudet kuuluvat muille kuin saamelaisrekisteriin merkitylle saamelaisille.

PeVL 27/1997 vp kalastuslaki

Perustuslakivaliokunnan kanta täsmentyi kalastuslain valmistelun, tiedon lisääntymisen sekä vesipiirirajankäyntitoimitusten suorittamisen myötä. Kyse oli erityisesti paikallisen väestön vanhaan käytäntöön perustuvasta mahdollisuudesta kalastaa korvauksetta valtion vesillä. Valiokunta katsoi lainsäädäntötoimen täyttävän ne ylimuistoisen nautinnan ja laajan käyttöoikeuden kautta omaisuudensuojaan palautuvat vaatimukset, joita on pidetty silmällä valiokunnan aiemmissa kannanotoissa jotka koskivat maata omistamattomien asukkaiden perinteisiä oikeuksia. Koska katsottiin, että saamelaisten elämänmuotoon on kuulunut kalastus, ei asuinpaikan suhteen saanut asettaa rajoituksia, vaan vapaa kalastusoikeus tuli laajentaa käsittämään kolmen pohjoisimman kunnan aluetta asuinpaikkaedellytysten täytyessä.

Tässä yhteydessä perustuslakivaliokunta myös totesi, että säädökset eivät ole saamelaisten kannalta kansainvälisten sopimusten vastaiset eikä myöskään ihmisoikeus-, vähemmistöoikeus- tai ILO:n sopimuksen no 169 vastaisia. Tuolloin myös oikeus kotitarvekalastukseen katsottiin kuuluvaksi omaisuudensuojaa nauttivien etuuksien piiriin.

PeVL 7/1990 vp Poronhoitolaki

Tässä perustuslakivaliokunnan kannanotossa käsiteltiin erityistarkasti saamelaisten asemaa omassa kappaleessa. Lausunnon viitataan vireillä olevaan selvitykseen saamelaisten oikeuksista ja asia on jätetty muutoin tässä yhteydessä käsittelemättä. Valiokunta viittaa kalastuslain yhteydessä käsiteltävään kantaan siitä, että paikallisilla asukkailla on todettu olevan vähintäänkin nautintaperusteinen oikeus kalastukseen, joka nauttii hallitusmuodossa turvattua omaisuudensuojaa (peVL 7/1978 vp).

Poronhoidon osalta valiokunta viittaa lausuntoonsa kansallispuistojen rauhoittamiseksi annettavien säännösten osalta (PeVL 9/1982 vp) jossa todettiin, että koska kansallispuiston rauhoittamiseksi annettavat määräykset eivät lain mukaan

estäisi paikallisia asukkaita harjoittamasta "kalastusta, metsästystä tai poronhoitoa" oli laki säädettävissä tavallisessa lainsäädäntöjärjestyksessä. Sen sijaan valiokunta ei tuolloin nimenomaisesti katsonut, että poronhoidon harjoittamisoikeus nauttisi hallitusmuodossa turvattua omaisuudensuojaa.

Kysymys saamelaisten oikeuksista, myös poronhoito-oikeudesta, etenkin sen valtiosääntöoikeudellisesta merkityksestä, on kuitenkin valiokunnan mukaan epäselvä. Samalla valiokunta viittaa käynnissä oleviin saamelaisten omistusoikeuskysymysten selvittelyihin. Samalla valiokunta totesi, että aiottu lakiehdotus ei ollut ristiriidassa vähemmistökansoja koskevien sopimusten kanssa; ei ILO-sopimuksen no 169, Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/76) vähemmistöjen asemaa määrittävän 27 artiklan eikä myöskään Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen tai sen lisäpöytäkirjojen kanssa. Vastaavasti kantaa otettiin myös Suomen ratifioiman kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 37/70) 2 artiklan 2 kappaleeseen. Valiokunnan mukaan mikään ei ollut ristiriidassa niiden kanssa.

Lopuksi perustuslakivaliokunta, korostaen poronhoidon tärkeyttä saamelaisten kulttuurimuodon osana, kiirehti saamelaislakiehdotuksen valmistelua ja asian saattamista eduskunnan käsiteltäväksi.

Näin ollen eduskunta tai perustuslakivaliokunta ei ole missään yhteydessä tunnustanut saamelaisille ryhmänä mitään paikallisista asukkaista poikkeavaa asianosaisasemaa muutoin kuin saamelaisten kulttuuri-itsehallintolain kautta. Kuten aiemmin on käsitelty, edellytti perustuslakivaliokunta, että kulttuuri-itsehallinnon turvaaminen saamelaiskäräjistä annettavalla lailla ei sellaisenaan muuta niitä nykyisiä lainsäädäntöjärjestelyjä, joiden mukaan määräytyy, ketkä saavat harjoittaa metsästystä, kalastusta tai poronhoitoa perinteisillä saamelaisalueilla. Mahdolliset muutokset näissä suhteissa voidaan toteuttaa vain muuttamalla voimassa olevia lakeja korostaen sitä, että käsiteltävänä olevan uudistuksen tarkoituksena ei ole saada aikaan muutoksia poronhoidon, metsästyksen ja kalastuksen alalla.

PeVL 6/1990 vp Erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma

Perustuslakivaliokunta on omalta osaltaan todennut myös erämaa-alueiden osalta seuraavaa:

"Valiokunta on vielä kiinnittänyt huomiota 7 §:n mukaiseen hoito- ja käyttösuunnitelmaan. Perustelujen mukaan suunnitelmassa on tarkoitus selostaa toimet erämaa-alueen käytön edistämiseksi ja ohjaamiseksi sekä myös alueella sallittavat rakennustyöt. Suunnitelmassa ei olisi alueen käyttäjiä koskevia määräyksiä, vaan se koskisi pelkästään suunniteltuja viranomaistoimia. Tähän nähden valiokunta pitää kiistattomana, että suunnitelma ei - kuten välttämätöntä onkin - estä paikallista väestöä harjoittamasta metsästystä, kalastusta ja poronhoitoa eikä muutenkaan niihin rinnastettavaa perinteistä alueen käyttömuotoa."

Isojako, senaatin päätökset ja lainsäädännön synty

Metsälaki vuodelta 1886

Vuoden 1851 metsäasetuksen korvasi aikanaan 3.9.1886 annettu metsälaki. Sen 1 § kuuluu:

"Alla utom bygdelagen belägna skogar och ödemarker äfwensom de inom bygdelagen från enskilda lägenheter afrösade skogsmarker och holmar samt genom afwittringar tillkomna eller framdeles uppkommande öfwerloppsjordar, till hwilka enskild man eller menighet ej kan wisa bättre rätt, tillhöra kronan."

Vapaa suomennos:

"Kaikki kyläkuntien ulkopuolella sijaitsevat metsät ja erämaat samoin kuin kyläkuntien sisällä sijaitsevat pyykityksin yksityisistä tiloista erotetut metsämaat ja saaret sekä murtamisella syntyneet (= jakotoimituksin erotetut) tai murtamisten kautta syntyneet tahi vastedes syntyvät joutomaat, joihin yksittäinen mies tahi yhteisö (mahdollisesti = kunta, seurakunta, kyläkunta, ehkä lisäksi muu rahvaan joukko) ei kykene osoittamaan parempaa oikeutta, kuuluvat kruunulle."

Lain 2 §:ssä oli säännös mainitunlaisen metsämaan käyttämisestä uudisasutukseen tai kruununorpiksi sillä tavoin kuin erikseen säädettiin siltä osin kuin sitä ei ollut erotettu tai katsottaisi tarpeelliseksi erottaa kruununpuistoksi.

Metsämaiden omistus on siis kruunun, ellei yksityinen henkilö tai yhteisö pysty niihin parempaa oikeutta näyttämään. Vuoden 1886 metsälain 1 § on edelleen Suomessa voimassa olevaa oikeutta. Se ei anna valtiolle absoluuttista omistusoikeutta säännöksessä tarkoitettuihin alueisiin, vaan pitää valtiota noiden alueiden omistajana sikäli kuin yksityinen tai yhteisö ei voi näyttää niihin parempaa oikeutta. Tämä säännöksen muotoilu vastaa Suomessa vanhastaan voimassa ollutta käsitystä omistusoikeuden luonteesta saantoon perustuvana omistajanhallintana, joka on voimassa omistajahaltijan hyväksi niin kauan kuin joku muu ei voi osoittaa asianomaiseen kohteeseen parempaa oikeutta. (Wirilander 2001, s.50–52)

Isojako

Ennen isojaon suorittamista vahvasti senaatti maanomistajille oikeuden harjoittaa metsästystä, kalastusta ja poronhoitoa valtion maalla. Tällaiset päätökset annettiin Kittilän ja Sodankylän osalta 30.1.1874, Enontekiön osalta 22.5.1900 sekä Inarin osalta 20.5.1901. (Wirilander 2001, s.53-54). Wirilander ei lausunnon luovutustilaisuudessa 8.8.2001 suullisesti kysyttäessä ollut löytänyt säädöstä, jolla nämä oikeudet olisivat kumoutuneet.

Metsästysoikeus

Nykyinen metsästyslaki (1932) on syntynyt 20.10.1898 annetun metsästysasetuksen pohjalta. Tässä asetuksessa metsästysoikeus oli maanomistajalla (1 §) sekä kruununtilan asukkaalla, jotka rinnastettiin tilanomistajiin (2 §). Asetuksen 7 §:ssä säädettiin, että jos tuomiolla tai muulla laillisella tavalla on jollakin paikalla metsästysoikeudesta toisin määrätty kuin tässä asetuksessa säädetään, jääköön se noudatettavaksi. Perustuslakivaliokunnan mukaan paikallinen väestö omistaa omaisuudensuojaa nauttivan erityisperusteisen metsästysoikeuden valtion maalla.

Kalastusoikeus

Kalastusoikeus juontaa juurensa vanhasta eräkulttuurista kuten metsästysoikeuskin. Kalastusoikeudesta määrättiin 4.12.1865 annetun kalastussäännön 1-2 §:ssä. Pääsäännön (1 §) mukaisesti kalastusoikeus kuului rannanomistajalle. Nautinto-oikeus kalastukseen saattoi 2 §:n mukaan perustua myös verollepanoon, vaikka rannanomistajan oikeus sen kautta vähenisi.

Kalastusoikeus kuuluu kalastusoikeuden omistajalle (vesipiirirajankäynti) jotka ovat usein myös maanomistajia. Maanomistajien erityisperusteisten oikeuksien lisäksi perustuslakivaliokunnan lausuntojen ja eduskunnan päätösten mukaan paikallinen väestö omistaa erityisperusteisen kalastusoikeuden valtion vesissä kolmen pohjoisimman kunnan alueella.

Poronhoito-oikeus

Ensimmäisen poronhoitolain valmistelutyön yhteydessä tehtiin komiteamietintö jossa otettiin kantaa poronhoito-oikeuden syntyyn (KM 1929:8 s.50), josta suora lainaus:

"Historiallinen katsaus Suomen varhaisemmasta osoittanee, että poronhoitomme perustajilla, lappalaisilla, oli ei ainoastaan ikivanhaan käytäntöön nojautuva, vaan myös aikaansa sitovimmalla tavalla, kuninkaan kirjallisilla vakuuksilla, vahvistettu oikeus kenenkään häiritsemättä käyttää kaikkea lapeissaan olevaa maata mm. poronhoitotarkoituksiin. Tätä lappalaisten etuoikeutta kyllä rikottiin ja kierrettiin, vieläpä esivallan määräyksilläkin osaksi syrjäytettiin, mutta sitä ei kuitenkaan milloinkaan nimenomaan kumottu. Päinvastoin saattaa sanoa, että siellä, missä lappalaiset itse ovat jaksaneet säilyä suomalaistumasta, heidän entinen maankäyttöoikeutensaakin on säilynyt periaatteellisesti entisellään.

Mutta niillä entisten Lapinmaan alueilla, joilla lappalaiset vähitellen – pääasiassa suomalaisiin sulautuen – hävisivät, siellä poronhoitoon liittyvä maankäyttöoikeus ilman muuta siirtyi lappalaisilta poronhoitajilta heidän suomalaisille seuraajilleen."

Teksti jatkuu sivun 51 alareunassa:

"Lappalaisista erottuaan poronhoito sitten jatkui yksinomaan suomalaisten itsenäisesti harjoittamana, vieläpä suuresti tehostamanakin. Eräs seikka, joka kosketellun siirtymisen saattoi yhäkin luontevammaksi, oli se, että Lapinmaan uudisasukkaat, kuten kunink. asutusplakaatissa nimenomaan sanottiin, katsottiin useissa, ellei kaikissa, suhteissa sekä oikeuksiinsa että velvollisuuksiinsa nähden lappalaisten veroiseksi."

Tähän voisimme huomauttaa, että se mikä vuoden 1929 käsityksen ja ilmausten mukaan oli lappalaisten häviämistä suomalaistumalla, oli nykytietämyksen valossa lappalaisten sopeutumista muuttuviin olosuhteisiin; tässä perspektiivissä näiden lappalaisten poronhoitoon liittyvät oikeudet eivät siirtyneet suomalaisille, vaan säilyivät näillä lappalaisilla siitä huolimatta että he perustivat tilan, ryhtyivät mahdollisesti harjoittamaan hyvin pienimuotoista karjanhoitoa.

Ensisijaisesti valtion ja kirkon erilaisten toimenpiteiden johdosta lappalaiset omaksuivat suomen kielen yhden tai kahden sukupolven aikana, mutta jatkoivat poronhoidon ohella muita erätalouselinkeinojaan – kalastusta, metsästystä ja keräilyä – sen mukaan mitä luonto tarjosi, kotitarpeisiinsa ja markkinoille kulloisenkin kysynnän mukaisesti. Vuoden 1929 komiteamietinnön muotoilu "kosketellun siirtymisen saattoi yhäkin luontevammaksi se, että Lapinmaan uudisasukkaat, kuten kunink. asutusplakaatissa nimenomaan sanottiin, katsottiin useissa, ellei kaikissa, suhteissa sekä oikeuksiinsa että velvollisuuksiinsa nähden lappalaisten veroiseksi" on varsin mielenkiintoinen, suorastaan veikeä. Se voidaan lukea moneen suuntaan. Sen avulla voidaan perustella että poronhoito-oikeudet kuuluvat myös suomalaisperäisille uudisasukkaille, mutta tavallaan muotoiluun on vangittu ehkäpä vaistonvaraisesti myös käsitys siitä että oikeudet kuuluivat "luontevasti" myös niille tuoreemmille uudisasukkaille, joista osa itse asiassa olivat "hävinneitä" lappalaisia.

Otaen huomioon myös väestöryhmien osittainen sekaantuminen ei tässä ole olennaista, katsotaanko poronhoito-oikeus kuuluvaksi lappalaisille, vaiko siirtyneen "lappalaisilta poronhoitajilta heidän suomalaisille seuraajilleen". Olennaista on, että oikeudet eivät ole hävinneet, ja että ne kuuluvat paikallisille asukkaille, ja että kyse on etuuksista jotka kuuluvat perustuslain takaaman omaisuudensuojan piiriin.

Vuoden 1929 komiteamietintö oli jo pitkällisen kehityksen, riitojen ja sovitteluiden tulos ja niistä löytyy tarkka selonteko Oulun maakunta-arkistosta. Jos menemme 1870-luvulle määräsi poronhoidon ehdot maanomistajat ja

veroluettelon porolappalaiset olivat silloisen käsityksen mukaan vain raitioita eli porovahteja tai oikeammin palkkarenkejä. Tämä ja maanomistajien oikeus sanella poronhoidon ehdot käy hyvin esille Enontekiön kunnan päätöksestä vuodelta 1877, kuten alla nähdään.

Kuvernöörin vahvistus Enontekiön kunnan päätökselle 7. Tammikuuta 1877

Lähde: Lapinkihlakunnan kruununvouti KII:7 Päätös 1148/ 26.3.1877

Enontekiön kunnan päätös

Pöytäkirja laillisesti kuulutellut Kunta kokouksessa Hetan pappilassa 7. päivänä Tammikuuta 1877. Saapuvilla talokas Kustaa Leppäjärvi, Juho Hetta, Nils Keskitalo, Pehr Angeli, Tomas Eira, Juho Muotkajärvi, Juho Kuru, Juho Wälitalo, y.m.

§ 2

Seurakunnan talolliset valittavat sitä vastusta ja vahinkoan joka porovartioilla eli raidioilta matkaan saatetaan täällä, erinomaisesti sen kautta, että he pitävät kattoma poroja vierasseurakunnilta ja ilmoitettiin että Isak Näkkäljärvin kodalla olis 200 Jon Labban kodalla 200 ja Mikku Puljujärvin kodalla 100 poroja. Tämän johdosta päätettiin, että porovartiot seurakunnassa eivät tästä lähin saa ottaa vakinaisesti hoitaksessa vieroseurakuntalaisten ja vielä vähemmän olkomaalaisten /Ruijan ja Ruottin/ poroja tämän seurakunnan laidunsa. Se vartia eli lappalaiset, jotka tätä vastaan rikkoo jälkeen ensi päivä Huhtikuuta vetää sakkoo, kulmi (3) Markaa jokaiselta vieroporolta mainitun ajan jälkeen. Eivät myös muut olkoseurakunta lappalaiset saa poronsa kansa asettaa Enontekiäisten seurakunnan sisään. Yksi (1) Markaa uhkasakon haastova jokaiselta porolta. Nämä sakot tulevat tasata lain mukaan. Pöytäkirja heti tarkastettiin ja hyväksyttiin, ynnä laillinen valetus ylämainitun päätöksen ylitse annettiin.

Aika ja paikka kuten yllä. Todistavat Kunnan kokouksen puolesta Joh. Aug. Nyman, Nils Petter Kuru, Tuomas Eira, Salomon Näkkäljärvi, Johan Lantto, Johan Wälitalo, Elias Palojoensuu, Aslak Skum, Johan Muotkajärvi. (puumerkit)

Kuvernöörin päätös: Taltio 275 No 1148

Oulun läänin Guvernöörin päätös kunnallislautakunnan Enontekisin Seurakunnassa pyynnöstä, saada vahvistusta seuraavalle poronhoitoa koskevalle esitykselle. Annettu Oulun läänin kansliassa 26. maaliskuuta 1877.

Tämän asian olen minä ottanut tutkintaan ja koska yllämainittua esitystä vastaan ei ole valitettu ja se myös noudattaa hyvää järjestystä poronhoidon suhteen niin tahdon minä saman esityksen vahvistaa asiaomaisilta noudatettavaksi.

Yhteenveto oikeuksia koskevasta lainsäädännöstä

Kuten kaikista edellä esitetystä lainsäädännöstä, perustuslakivaliokunnan lausunnoista ja lakien synnystä on nähtävissä, on Suomen perustuslaki todennut ja turvannut maanomistajille sekä maattomalle paikalliselle väestölle oikeuden harjoittaa metsästyttä, kalastusta ja poronhoitoa valtion maalla, olipa kyseessä maa- tai vesialueet, kansallispuistot, erämaa-alueet tai soidensuojelualueet.

Asian valaisee mitä parhaimmin myös Enontekiön kunnan päätös vuodelta 1877, joka todistaa yksioikoisesti sen, että maanomistajilla eli tilallisilla oli oikeus sanella ehdot minkä mukaan seurakunnan alueella poroja hoidettiin. Nämä oikeudet vahvisti ja jätti voimaan senaatti ennen isojakoa antamissaan päätöksissä, kuten edellä on nähty. Mutta saamelaisille ei ole ryhmänä tunnustettu muuta erityisasemaa kuin osana paikallista väestöä. Samalla eduskunta ja perustuslakivaliokunta ovat edellyttäneet, että saamelaisten erityisaseman ja asianosaisaseman saamiseksi on osoitettava tutkimuksin saanto. Tällaisen saannon löytyminen Wirilanderin suorittamissa alustavissa tutkimuksissa on paennut saamelaisten osalta entistä kauemmas, mutta vahvistanut huomattavasti niiden lappalaisten asemaa, jotka asemansa turvatakseen perustivat uudistiloja aina 1700-luvulta lähtien (Wirilander 2001, s.59–60). Tässä yhteydessä on jälleen korostettava, että valtaosa paikallisesta väestöstä on arkistoviranomaistodistuksin todistanut polveutuvansa alueen alkuperäisestä lappalaisväestöstä, joka on perustanut uudistaloja asemansa turvatakseen. Sen sijaan nykyiset kielelliset saamelaiset polveutuvat väestöstä, joka pääosin vasta noin 100 vuotta sitten saapui Norjasta ja Ruotsista Suomeen.

Saamelaisten asianosaisasemasta tuomioistuimissa

Saamelaiset ja saamelaiskäräjät ovat yrittäneet saada oikeuslaitosta tunnustamaan itselleen asianosaisaseman moneen otteeseen. Tätä asemaa ei ole heille kuitenkaan myönnetty missään tuomioistuimissa.

Vesirajankäynti

Tätä yritettiin jo vesirajankäyntitoimitusten yhteydessä missä Oula Näkkäljärven johdolla joukko saamelaisia vaati itselleen vahvistettavaksi kalastusoikeudet Inarin lapinkylän oikeudenomistajina. Maa-oikeus ja korkein oikeus hylkäsivät heidän vaateensa katsoen, "että tässä toimituksessa on kysymys vain sellaisista vesialueisiin kohdistuvista oikeuksista, jotka liittyvät maan omistukseen. Tähän eivät perustu lapinkylän osakkaiden oikeudenomistajien puolesta esitetyt vaatimukset. Muuhun kuin maanomistukseen, kuten lapinkylään kuuluneiden alueiden hallintaan ja lapinveron maksuun ehkä perustuvia oikeuksia vesialueisiin ei voida ratkaista vesirajankäyntitoimituksessa. Näillä perusteilla on Inarin lapinkylän osakkaiden oikeudenomistajien vaatimukset tässä jutussa hylättävä." Korkein oikeus hylkäsi mainittuja oikeuksia koskeneet vaatimukset. (Wirilander 2001, s.57)

KHO:n kanta saamelaiskäräjien toimivallasta

Korkein hallinto-oikeus on päätöksessään todennut, että saamelaiskäräjien toimivaltaan kuuluu pääasiassa aloitteiden ja esitysten tekeminen sekä lausuntojen antaminen saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon kuuluvissa asioissa. Uutta olisi saamelaisvaltuuskunnan ajoista se, että saamelaiskäräjille ehdotettiin annettavaksi päätösvaltaa saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jaossa. Saamelaiskäräjillä voisi lisäksi olla päätösvaltaa muissakin asioissa sikäli kun siitä säädettäisiin muualla lainsäädännössä. (KHO 22.9.1999 DN:o 2497/1/99, s.20) Edellä esitetty lausuntojen antomahdollisuus on saamelaisille turvattu jo saamelaiskäräjälain antamalla valtuuksilla.

Natura 2000 -valitukset

Natura 2000 valitusten yhteydessä Saamelaiskäräjät jätti valituksensa edustaen maanomistajia ja saamelaisia. Tähän Ympäristöministeriö lausunnossaan totesi, että Saamelaiskäräjät ei ole kuitenkaan luonnonsuojelulain 61 §:n 3 momentti huomioon ottaen sellainen taho, jolla olisi suoraan lain nojalla oikeutta valittaa valtioneuvoston päätöksestä. (Ympäristöministeriö 1.3.1999, DN:o 15-25,29/5713/98, s.14)

YK:n ihmisoikeuskomitean kanta yksittäisten saamelaisten kulttuurisuojusta

Saamelaisten oikeusasemaa ja kulttuuri suojaa on testattu aina YK:n ihmisoikeuskomiteassa asti ja saatu täten tulkinta saamelaisuuden tuomasta kulttuurisuojusta.

Tapauksessa Länsman ja muut vastaan Suomen valtio 511/1992 komitea ei katsonut että valittajien oikeutta nauttia saamelaiskulttuuristaan olisi rikottu. Kysymys koski Angelin alueella tehtyjä koekaivauksia, joiden jäljiltä maastoon oli jäänyt alueelle vievä tie ja jyrkäniteitä. 8.11.1994 antamassaan päätöksessä komitea katsoi kylläkin että kulttuurikäsitettä oli voitava tulkita niin laajasti että se kattoi myös perinteiset elinkeinot kuten poronhoidon, ja myös sen ajanmukaiset muodot. Valittajilla oli kuitenkin ollut tasavertaiset mahdollisuudet tulla kuulluksi hankkeen lupaproessin aikana. Komitea totesi myös, että vaikka toimenpiteistä on voinut olla valittajille jossain määrin haittaa, ne eivät kuitenkaan ole estäneet heitä harjoittamasta perinteistä poronhoitoaan. Komitea varoitti kuitenkin, että valtion on pidettävä silmällä että mahdolliset tulevat uudet toimenpiteet eivät yhdessä jo tehtyjen kanssa aiheuta huomattavaa haittaa poronhoidolle.

YK:n ihmisoikeuskomitea antoi 24.10.2001 päätöksen ihmisoikeusasiassa, joka koski metsähallituksen saamelaisten poronhoitoalueella Kariselässä toimittamia hakkuita ja tiehanketta ja sen johdosta käytyä oikeudenkäyntiä. Valittajien mukaan hovioikeudessa annettu päätös oli rikkonut heidän KP-sopimuksen 27. artiklassa turvattua oikeutta nauttia omasta kulttuuristaan. Ihmisoikeuskomitea totesi päätöksessään, että alueella suoritettujen hakkuiden aiheuttama haitta oli rajallinen niin vaikutukseltaan kuin kestoaltaan, joista syistä hakkut eivät muodostaneet ihmisoikeusrikkomusta, ja että Suomen valtio ei ole rikkonut valittajien KP-sopimuksen 27 artiklassa turvattua oikeutta nauttia saamelaiskulttuuristaan.

Myöskään katselmuksen suorittamatta jättäminen ei ollut rikkomus. Ainut mistä ihmisoikeuskomitea löysi moitteen sijaa, oli se menettelytapakysymys että valittajat eivät saaneet mahdollisuutta kommentoida vastapuolen eli Metsähallituksen määrääjän jälkeen toimittamaa lisäkirjelmää. Samoin asiansa hävinneiden valittajien velvoittaminen korvaamaan metsähallituksen oikeudenkäyntikulut katsottiin rikkomukseksi. Tässä yhteydessä komitea otti huomioon, että Suomen lainsäädäntöä oli vuonna 1999 muutettu siten, että tuomioistuimien voi viran puolesta alentaa vastapuolen maksettavaksi määrättyjen oikeudenkäyntikulujen määrää. (YK:n ihmisoikeuskomitean päätös 12.11.2001 asiassa Äärelä ja Näkkäljärvi vastaan Suomen valtio).

Kaikissa näissä tapauksissa on katsottu, että saamelaisilla yleensä tai yksittäisillä saamelaisilla tai näiden ryhmillä yhdessä ei ole pelkästään saamelaisuudesta nousevaa yleistä ja kaikenkattavaa absoluuttista suojaa kulttuurilleen. Suoja on kyllä olemassa, mutta se koskee konkreettisia oikeuksia jotka on nähtävä yhteyksissään; kulloinkin aiheutuva haittaa on punnittava verraten sitä haitallisen toimenpiteen yleiseen välttämättömyyteen, tarpeellisuuteen ja sen tuottamaan hyötyyn.

Yhteenveto saamelaisten asemasta tuomioistuimissa

Kuten edellä esitetystä voidaan todeta, ei saamelaisille ole tunnustettu tuomioistuimissakaan ei edes YK:n ihmisoikeuskomiteassa erityisoikeuksia tai erityisasemaa Suomen lainsäädännöstä poiketen. Tähän saakka on saamelaiskäräjien taholta jatkuvasti toivotettu, että lain ja kansainvälisten sopimusten mukaan Suomen valtio on velvollinen tekemään sitä ja tätä. Myös niistä tapauksista joissa saamelainen osapuoli on kirrkaasti hävinnyt,

Saamelaiskäräjät on vetänyt komitean päätöslauselmista yleisiä, Suomen valtiota velvoittavia periaatteita. Nämä toteamukset Saamelaiskäräjät sisällyttää rutiininomaisesti kaikkiin kielteisiin lausuntoihinsa joilla se haluaa kaataa milloin minkäkin kunnallisen tai valtiollisen elimen ehdotuksen tai päätöksen.

On muistettava, että YK:n kolmas rasismin vastainen maailmankonferenssi Durbanissa syyskuussa 2001 kehotti varmistamaan, että alkuperäiskansat voivat säilyttää omistusoikeuden maihinsa ja niihin luonnonvaroihin, joihin ne ovat

oikeutettuja kansallisen lainsäädännön mukaan (He, s.7).

YK:n lausuma on täysin sopusoinnussa Suomen eduskunnan perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamista koskevassa kannassa missä nimenomaisesti lausuttiin vähemmistöjen oikeuksien osalta:

"Toisaalta säännös ei merkitsisi siinä tarkoitettujen ryhmien oikeutta omaan kulttuuriinsa vedoten poiketa suomalaisen oikeusjärjestyksen asettamista säännöistä." He 309/1993 vp, s.65).

Saamelaisten oikeusasema on turvattu muiden kanssa yhdenvertaisesti, sen mukaan mitä suomalainen oikeusjärjestys sallii. Mitä ns. lappalaisyhteisöjen perimisyhteisöjen tulee, on ne selvitettävä asiallisesti tuomiokirjojen valossa ja kohdistettava todellisiin oikeuksien perillisiin - ei saamelaisille ryhmänä, ellei siihen ole oikeushistoriallista perustetta.

Yhteenveto saamelaisten asianomaisasemasta

Kuten edellä on osoitettu, ei saamelaisilla ryhmänä tai Saamelaiskäräjillä ole olemassa mitään lakiin tai suomalaiseen oikeusjärjestykseen perustuvaa erityisasemaa alkuperäiskansa-aseman perusteella niin, että siihen perustaan tai vedoten voitaisiin poiketa suomalaisen oikeusjärjestyksen asettamista säännöistä. Tällaista asemaa ei ole tunnustanut eduskunta, ei perustuslakivaliokunta, ei tuomioistuimet eikä YK:n ihmisoikeuskomitea. Kuten edellä on nähty, tällaista asemaa tai etuutta ei saamelaisille tai saamelaiskäräjille anna myöskään kansainväliset sopimukset.

Muistetaan edellisessä kappaleessa esitetty YK:n kolmannen rasismien vastaisen maailmankonferenssin Durbanissa syyskuussa 2001 hyväksymä kanta, joka kehotti varmistamaan, että alkuperäiskansat voivat säilyttää omistusoikeuden maitensa ja niihin luonnonvaroihin, joihin ne ovat oikeutettuja kansallisen lainsäädännön mukaan (He, s.7) eli kukaan ei sen enempää velvoita kuin oikeuttaa poikkeamaan suomalaisesta oikeusjärjestyksestä.

Sen sijaan eduskunta, perustuslakivaliokunta ja kaikki oikeusasteet ovat tunnustaneet maanomistajille ja paikalliselle väestölle niin maan omistukseen perustuvia kuin erityisperusteisiin nautintoihin ja rasitteisiin perustuvia oikeuksia paitsi heidän omalla maallaan myös käytännöllisesti katsoen kaikella sillä maalla mitä valtio omistaa ns. saamelaisten kotiseutualueella. Näiden etuuksien katsotaan nauttivan perustuslain omaisuuden suojaa eikä niihin voida tehdä muutoksia muutoin kuin perustuslain säätämisyhteisöissä, jos sitenkään.

Edelleen on aihetta kiinnittää lainvalmistelijan ja jatkossa perustuslakivaliokunnan huomiota tässä ja jo eräissä muissa lainsäädäntöhankkeissa – esim. metsähallituslain uusimishankkeessa – esiin tulleeseen, saamelaiskäräjien asemaan liittyvään asiaan. Tai itse asiassa tämä oleellinen seikka on tällöin jäänyt huomiotta. Kyse on paikallisen väestön oikeudesta saada korvauksetta valtion omaisuutta tai maata tai vesiä taloudelliseen tai muuhun käyttöönsä. Tässä suhteessa paikallisen väestön vahvistetut oikeudet ovat loukkaamattomia. Niihin ei voida tehdä, tai ei pitäisi voida tehdä muutoksia metsähallituslakia ja -asetusta tai saamelaiskäräjälakia muuttamalla. Tämä koskee myös paikallisen väestön oikeuksien maksuttomuutta.

Maastrichtin sopimuksessa, jonka Suomi on hyväksynyt, EU ja sen toimielimet tunnustavat loukkaamattomiksi kansalliset perusoikeudet ja niiden nojalla turvatut oikeudet ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen turvaamat oikeudet. Siten näiden perus- ja ihmisoikeuksien suoraan suojaamat paikallisen väestön oikeudet ovat sellaisenaan turvattuja; niihin ei voida puuttua esimerkiksi viittaamalla alkuperäiskansasopimukseen. Valtio ei voi ryhtyä alkuperäiskansasopimukseen vetoamalla muuttamaan paikallisen väestön oikeuksia ja siirtämään puhevallan käyttöä niiden suhteen kolmannelle osapuolelle, jolla ei niihin ole osoittaa mitään historiallista, juridista tai lainsäädännöllistä perustetta.

Puhevallan käytöstä on jo selkeä tuomio olemassa, ja kuten edellä on osoitettu, lain mukaan ei ole mahdollista, että asianosailta riistetään puhevallankäyttö omaisuuteensa tai oikeuksiinsa ja annetaan se poliittisille päättäjille. Niitä ei voida muuttaa myöskään vetoamalla yhdenvertaisuusperiaatteeseen; siitähän paikallisen väestön oikeuksien turvaamisesta on ensisijaisesti kysymys.

Metsähallituslakiesitykseen sisältyi, kuten on jo sanottu, erittäin merkittävä päätösvallan siirto paikalliselta väestöltä ensinnäkin Metsähallitukselle ja sitä kautta sitten saamelaiskäräjille, joka tulisi ohjaamaan kaikkia keskeisiä Metsähallituksen toimia sekä päätäntävaltaan kuuluvia asioita. Näin on siitä huolimatta, että laissa on jo kuntakohtaiset neuvottelukunnat, jotka käsittelevät esimerkiksi kalastusoikeudellisia kysymyksiä.

Metsähallituksen kanta ja esimerkiksi tulostavoitetarpeet tulee huomioiduksi jo neuvottelukunnassa. Kun otetaan huomioon, ettei metsähallituksen eduilla ole tässä suhteessa mitään perustuslain suojaa niin kuin paikallisen väestön oikeuksilla, puhevallan siirto saamelaiskäräjille loukkaa mitä törkeimmin paikallisen väestön perustuslain turvaamaa omaisuuden suojaa.

Päätösvalta on pysytettävä paikallisilla neuvottelukunnilla, jotka huomioivat paremmin myös alueen historiallisen kehityksen sekä väestösuhteet. Saamelaiskäräjillä tai saamelaisilla ryhmänä ei ole lain tai suomalaisen oikeusjärjestyksen mukaan mitään edellytystä vaatia itselleen puhevaltaa toisen omaisuuden tai perustuslain omaisuuden suojaa nauttivien etuuksiin. Lain turvaama ja eduskunnan tarkoittama lausunnonanto-oikeus heillä on jo. Työryhmä on siten lakiehdotuksessaan synnyttämässä uutta oikeudenomistajaryhmää kaventamalla toisten jo tunnustettuja oikeuksia sekä siirtämällä oikeudenomistajien lakiin perustuvan puhevallan kolmannelle osapuolelle eli ehdotonta saamelaisten äänivaltaa käyttävälle elimelle.

Metsähallituslain uudistamista koskevaan hallituksen esitykseen sisältyi sekä yksityisten kansalaisten omaisuuteen kohdistuva konfiskatorinen kaappaus että pienimuotoinen valtiiovallan kaappaus, jossa viranomaisvaltaa siirrellään ilman perustuslain antamaa valtuutusta ja sen periaatteiden vastaisesti tavallisen lain tasolla muodostettaville elimille.

On muistettava, että kalastuslain yhteydessä katsottiin kuntakohtaisten neuvottelukuntien parhaiten huomioivan alueiden tarpeet sekä paikallisen kulttuurin asettamat erityispiirteet. Päätöstä tehtäessä huomioitiin väestön perinteet, mihin valtakunnallinen tai kaavamainen aluejako ei saanut tuottaa uusia ongelmia. Mahdollinen saamelaisen itsehallinnon uusi ratkaisumalli ei saa horjuttaa perinteistä aluejakoa tai nostaa tiettyä kulttuuri tai elinkeinomuotoa toisen yläpuolelle ilman erittäin pätevää syytä. Metsähallituslain uudistamisen yhteydessä lakiehdotuksen yhtenä tarkoituksena oli saattaa saamelaisponhoitokulttuuri vallanpitäjäasemaan muihin kulttuuri- ja elinkeinomuotoihin nähden vain siksi, että pieni mutta äänekäs marginaaliryhmä niin vaati. Siltä osin kuin olisi kyse saamelaisten konkreettisista eduista ja oikeuksista, ne voidaan turvata ilman tällaisia omaisuus- ja valtakaaappauksia, suomalaisen kansallisen oikeusjärjestelmän puitteissa, sitä rikkomatta ja sen koeteltuja periaatteita noudattaen. Näistä vähäisimpiä näitä eivät ole tasa-arvo ja syrjimättömyys. "Positiivisen syrjinnän" ainoa hyväksyttävä peruste on epätasa-arvon tasoittaminen, sillä ei voi perustella sen luomista, ja kaikkein vähiten valtion lakeihin kirjatun rotusyrjintäjärjestelmän rakentamista maahan, jossa sitä ei ole.

Saamelaisilla on jo nyt saamelaiskäräjälain 9 §:n lakiin perustuva oikeus, joka velvoittaa viranomaisen neuvottelemaan saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueella

- 1) yhdyskuntasuunnittelua;
- 2) valtionmaan, suojelualueiden ja erämaa-alueiden hoitoa, käyttöä, vuokrausta ja luovutusta;
- 3) kaivoskivennäisten valtausta ja kaivospiirin perustamista tarkoittavia lupahakemuksia;
- 4) saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvan elinkeinon lainsäädännöllistä tai hallinnollista muutosta;
- 5) saamenkielisen ja saamenkielen kouluopetuksen sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistä; taikka;
- 6) muuta vastaavaa saamelaisten kieleen, kulttuuriin tai heidän asemaansa alkuperäiskansana vaikuttavaa asiaa. (He, s.4-5, 16)

Lisäksi saamelaisten todetaan pystyvän osallistumaan päätöksentekoon maa- ja vesialueiden omistajina, sillä he ovat lähes poikkeuksetta maanomistajia, jolloin heille kuuluu myös yleensä oikeus yhteisiin vesialueisiin ja siten kalastusoikeus. Kuntakohtaiset kalastusalueet päättävät alueensa kalastuksen rajoituksista ja Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella sijaitsevien valtiolle kuuluvien kalavesien kalatalouskysymysten käsittelyä varten on kalatalousneuvottelukunta, joka muun ohella antaa lausunnon kalastuslupien myöntämisessä noudatettavista periaatteista. Koska Metsähallitus toimivaltaisena viranomaisena ei voi poiketa lausunnon ilman erityistä syytä, on kalatalousneuvottelukunnalla käytännössä päätösvaltaa lähestyvä asema. Saamelaiskäräjät nimeää viidestä jäsenestä yhden. (He, s.5)

Poronomistajan ominaisuudessa saamelaiset osallistuvat paliskuntien kautta tapahtuvaan päätöksen tekoon. Jokaisen poronomistajan velvollisuus on kuulua paliskuntaan ja oikeus äänestää paliskunnan kokouksessa riippuu lukuporojen määrästä. Oikeus ei kuitenkaan voi olla suurempi kuin 5% paliskunnan osakkaiden lukuporojen määrästä. Paliskunnat puolestaan muodostavat yhdistyksen, Paliskuntain yhdistyksen, joka toimii niiden yhdysiteenä, kehittää poronhoitoa ja porotaloutta ja edistää tutkimusta. Paliskuntien lisäksi yhdistyksessä on saamelaiskäräjien nimeämä saamelaisten edustaja ja maa- ja metsätalousministeriön nimeämä valtion edustaja. (He, s.5)

Saamelaisten kotiseutualueella saamelaiskulttuurin edellytyksiä on osaltaan pyritty konkreettisemmin turvaamaan kuntakohtaisin yhteistyöryhmin. Voimassaolevassa lainsäädännössä on asetuksen tasolla säädetty velvollisuudeksi yhteen sovittaa saamelaisalueella Metsähallituksen hallinnassa olevien luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojelu siten,

että luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin edellytykset turvataan. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi on asetettu kuntakohtaisia yhteistyöryhmiä, joihin kuuluvat Metsähallituksen ja paikallisen väestön edustajat. Kuntakohtaiset yhteistyöryhmät perustettiin nimenomaan edistämään saamelaiskäräjien ja muun väestön yhteistyötä Metsähallitusta koskeissa asioissa.

Luonnollisesti saamelaiset voivat vaikuttaa myös kunnan jäsenenä, ja käyttää niitä vaikutusmahdollisuuksia, joita kuntalaki antaa kaikille kunnan jäsenelle yhtäläisesti, näiden etnisyyteen tai elinkeinoon katsomatta.

Lisäksi koltilla on oma kyläkokouksensa, jossa käsitellään esitykset ja lausunnot tämän erityisen saamelaisryhmän elinkeinoja ja elinolosuhteita koskeissa laajakantoisissa tai periaatteellisissa asioissa ja valitaan koltaneuvoston jäsenet. (He, s.6)

Väitteet, että saamelaisilla ei olisi maan kansalaisina riittävästi vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään koskeissa asioissa, on siis kaikissa suhteissa kestävä. Saamelaiset saavat itse määrätä maa- ja muun omaisuutensa käytöstä, kulttuurinsa ja elinkeinonsa harjoittamisesta, kouluttautumisestaan ja muista henkilöön koskevista asioista aivan samalla tavalla kuin kaikki muutkin suomalaiset omalta osaltaan. He ovat jäsenenä ja vaikuttavat myös paikallisten olojen kehitykseen ainakin seuraavissa elimissä:

- 1) Saamelaiskäräjät (laissa asetettu mm. neuvotteluelvoite viranomaisille)
- 2) Kolttien kyläkokoukset, koltaneuvostot ja luottamusjärjestelmä
- 3) Saamelaisten omat järjestöt
- 4) Lapin lääniä varten asetettu neuvottelukunta
- 5) Saamelaiset kunnan jäsenenä kunnan luottamuselimissä
- 6) Kuntakohtaiset yhteistyöryhmät (MH ja paikallinen väestö)
- 7) Kalastuskunnat ja niiden jäsenyys
- 8) Kalastusalueet ja niiden jäsenyys
- 9) Kalatalousneuvottelukunnat (sitovat lausunnot)
- 10) Paikalliset riistanhoitoyhdistykset ja metsästysseurat (jäsenyys)
- 11) Paliskunnat ja niiden osakkuus
- 12) Paliskuntain yhdistys ja edustus siellä
- 13) Kansallispuistojen neuvottelukunnat

Saamelaiskulttuuri ja saamelaisten elinolosuhteet ovat nykyisin jo niin pitkälle kehittyneet, ettei nykyisaamelaisia voida pitää erityistä suojelua tarvitsevana paimentolais- tai heimoasteella olevana kansanosana. Saamelaiset ovat päinvastoin täysin kykeneviä ottamaan osaa nykyiseen yhteiskunnalliseen toimintaan em. järjestelmien ja oman yhdistystoimintansa puitteissa.

Suomessa noudatetun demokratia-periaatteen vastaista on, että 30 % vähemmistö voisi sanella ne maankäytön periaatteet, joita inarinsaamelaisten Inarin lapinkylän maa- ja vesialueilla olisi noudatettava. Käytännössä ratkaisut koskisivat myös statuksetonta saamelaisväestöä, vaikka heillä ei ole minkäänlaista edustusta käräjien kokoonpanossa.

Henkilötason soveltamisala

Subjektiiivisella näkökulmalla on suuri merkitys lakiluonnosten oikeuksien ja velvollisuuksien erittelyssä. Saamelaiskäräjälakiesityksen 3 § jäsentää keskeisimmät subjektit. Vaikka Hallbergin toimikunnan lakiesityksen perusteluissa on nähty suurta vaivaa sen painottamisessa että saamelaiskäräjälaki ehdotuksen mukaan uudistetussa

muodossaan ei enää sisällä saamelaismääritelmää, on ilmiselvää, että lakiesityksen 3 § yhtä kaikki sisältää saamelaisen määritelmän.

Ruotsissa noudatetaan melko joustavaa määrittelyä, samoin Norjassa. Saamelaiseksi voi joustavan menettelyn mukaan tulla, jos henkilö samaistuu saamelaiseksi ja opettelee kielen. Suomessa lakiluonnoksen määrittelyssä ei ole otettu huomioon viimeksi mainittua näkökulmaa lainkaan. Myöskään ei ole huomioitu aviopuolisuuhdetta kuten nykylaeissa on tapana. Suomessa perheyhteisössä voi olla kahdenlaisia oikeuksia omaavia saamelaisia.

Lakiluonnoksen ydin on maanomistus ja lakiluonnoksen voimaantulon synnyttämän uuden yhteiskunnallisen tilanteen muodostama kokonaisuus. Kaikkiaan lainmuutoksilla tavoitellaan uudentyypistä itsehallintoa, jossa ohjaava rooli tulisi olemaan etnopolitiisella saamelaiskäräjillä. Esitys ei kuitenkaan ota kantaa siihen miten se käytännössä todellisuudessa toimisi.

Asian valmistelutapa on ollut keskitetty ja oikeusministeriö–saamelaiskäräjakeskeinen. Kestävän ratkaisun aikaansaamiseksi valmistelun painopistettä olisi siirrettävä paikalliseksi ja kansalaiskeskeiseksi. Myös saamelaisalueen muu väestö kuin saamelaiset olisi integroitava valmisteluun, koska saamelaisten erityisten oikeuksien turvaaminen edellyttää muun väestön syvällistä ymmärtämistä ja yleistä hyväksyntää. Lakiluonnos ei todellakaan ole erityisen hyvä esimerkki siinäkin suhteessa, että lain vaikutuksiin ei ole kiinnitetty lainkaan huomiota.

Lainvalmistelua onkin jatkettava konkretisoimalla säännöksiä. Muussa tapauksessa tietämättömyys synnyttää turhia kiistoja, sellainen ei voi olla minkään lain tarkoitus.

Esityksessä on monta ongelmaa. Terminologia, käsitteistö, ja systematiikka vaatii kehittelyä. Niiden ratkaisujen vaikutuksia on arvausten sijasta selvitettävä ja arvioitava kunnolla. Alueen eri väestöryhmien edut on punnittava, ja kaikkien oikeudet turvattava kohtuullisesti. Metsähallituslain soveltamisalaa on vielä selvitettävä ja tarkennettava, jotta turhat väärinkäsitykset ja käräjöinnit voidaan välttää. Samoin ILO:n sopimuksen artikloiden kansalliset sovellukset vaativat konkretisointia. Lakiesitysten taustat vaativat vielä tieteellistä tutkimusta. Vähin niistä ei ole toisenlaisesta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta tilasta ja tilanteesta tähän päivään tuodun ajatustavan konkretisointi.

Poliittisia kysymyksiä ovat lakien säätämistä päättämisen, sen sisällöstä päättämisen lopullisesti, sitä edeltävästä jatkovalmistelusta ja sen tavasta päättämisen sekä ylipäänsä etnisten saamelaisten suojan ja olojen kehittämisen suuntaviivojen ja julkistaminen ja saattaminen yhteiskunnalliseen keskusteluun ennen lakien säätämistä.

Periaatteellisesti suuri kysymys on alueen kuntien olemassaolon ja elinkelpoisena säilymisen kannalta muodostumassa oleva itsehallinto. Esityksen realisointiin liittyy kuitenkin vielä avoimia kysymyksiä järjestelmien päällekkäisestä toimivallasta ja toimintamahdollisuuksista. Oikeuksien ja velvollisuuksien tulisi olla tasapainossa.

Uusimmasta tutkimustiedosta

Uusimmat tutkimukset osoittavat kiistattomasti, ettei millään saamelaisryhmällä ole ollut kollektiivisia oikeuksia. Mitään näyttöä sellaisesta ei ole saatu.

Oikeudet ovat olleet ja ovat yksityisiä omistuksia, jotka voidaan edelleen todentaa. Kielisaamelaisuus on historiallisesti niin tuore asia, että sen perusteella ei voida määritellä elinkeino-oikeuksia.

Kuten uusin tutkimus osoittaa, lappalaisoikeudet voidaan todentaa asiakirjoin veroluetteloiden avulla 1550-luvun puolivälistä ja käräjäoikeusasiakirjoilla 1639 lähtien. Näitä asiakirjoja ei ole 1670-luvulta ja sittemmin alueelle muuttaneilla porosaamelaisilla ja koltilla. Kruunu otti haltuunsa erämaa-alueita asutukseen; niihin ei kukaan ollut yksinoikeutta. Näitä liikamaita käytettiin asutukseen ja näihin alueisiin kruunulla/valtiolla voi olla valtiolla oikeus. Ne voivat olla ILO sopimuksen kohteena, eivät muut maa- ja vesialueet.

Kuten Wirilander on osoittanut isojako on muuttanut omistussuhteita tai oikeuksien alkuperää. Se on vaikuttanut vain peltojen ja niittyjen uudelleen sijoitteluun pirstaleisuuden vähentämiseksi. Isojaon käyttäminen muihin tarkoituksiin on ollut yksityisten lappalais- ja kolttaoikeuksien nauttiman suojan vastaista.

Oulun yliopiston julkaisemassa laajassa tutkimusraportissa huomio kiinnittyy saamelaismääritelmän historiallisen kehityksen kuvaukseen ja siihen missä määrin se koskee saamelaisten lisäksi lappalaisia, jotka asuivat alueella ennen valtion rajojen muodostumista tai samaan aikaan, kun valtioiden rajat muodostuivat. Joka tapauksessa voidaan jo nyt sanoa, että nykyinen saamelaismääritelmä määrittelee suurelta osan väärän ryhmän ILO-sopimuksen tarkoittamaksi alkuperäiskansaksi Suomessa.

Näin myös saamelaiskäräjien maa-oikeusvaateet kohdistuvat toisen kansan – lappalaisten – ikivanhoihin oikeuksiin,

kansan, jota tähän mennessä lainsäädännössä ei ole pidetty alkuperäiskansana. Joka tapauksessa uusimmat tutkimukset osoittavat kiistattomasti, että Lapin alkuperäiskansaa ovat tosiasiaassa lappalaiset, ei saamelaiskäräjälain tarkoittama saamelaiseksi määrittelemät ihmiset. Etninen identiteetti ei ole sama kuin se miten maanomistus Lapissa on muodostunut. Mikäli tällaista virhettä ei ajoissa korjata, ongelmat tulevat kärjistymään. Tämän ihmisoikeudellisen ongelman piilottaminen ja hämääminen toimikunnan esitykseen sisältyvällä oikeudellisilla sananmuodoilla, jossa saamelaisuuden arvioimisen sijaan päätetään muka vain siitä, kenellä on äänioikeus saamelaiskäräjien vaaleissa, on tuomittu paljastumaan ja epäonnistumaan.

On käsittämätöntä, että Suomeen muuttaneiden ulkomailta muuttaneiden saamelaisten siirtolaisten jälkeläisistä on pyritty tekemään entisten lapinkylien oikeudenomistajia ja vanhin asutus – lappalaiset syrjäyttämään väittämällä, että tilan perustaneet olisivat luopuneet lappalaisoikeuksistaan ja identiteetistään. Tällainen tulkinta on täysin kestävä ja tarkoitushakuinen. Nyt onkin mielenkiintoista kysyä miten Inariin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla muuttaneet porolappalaiset voivat olla alkuperäiskansaa, kun vanha tuomiokirja aineisto koskee melkein yksinomaan saamelaiskäräjien syrjäyttämiä lappalaisia?

Hallbergin toimikunnan esitys nostaa esiin kysymyksiä historian käytöstä ja väärinkäytöstä. Tämä johtuu siitä että vähemmälle huomiolle ovat jääneet oikeusministeriön Oulun yliopistolta tilaamat selvitykset Lapin maiden asuttamista tai Matti Enbusken erinomaisten väitöskirjan² johtopäätökset, joiden mukaan etnisyydellä ja maanomistuksen muodostuksella ei ole mitään tekemistä toistensa kanssa. Näiden erinomaisten selvitysten olennainen tieteellinen sanoma on vertailevan historian merkityksen korostaminen. Näiden eri saamelaisryhmien kannalta olennaisten selvitysten sivuuttaminen tuntuu vähintäänkin oudolta ja on yksi niistä tekijöistä, joiden johdosta toimikunnan perusteluiden ja esityksen ei voida katsoa lähes tulokoonkaan täyttävän hyvältä ja puolueettomalta lainvalmisteltua vaadittua tasoa.

Toimikunnan ehdotukset perustuvat poikkeukselliseen ahtaaseen saamelaiskansalliseen historiankirjoitukseen, enkä tässä tarkoita saamelaisuutta sen laajassa merkityksessä, vaan ahdasta, ensisijaisesti porosaamelaisuuteen nojaavaa etnonationalistista aito- ja suursaamelaisuutta. Olisi kohtuullista olettaa, että vähintäänkin toimikunnan ei-saamelaisten jäsenten olisi pitänyt nähdä nämä puutteet, näkökulman ja toimikunnan työn tuloksessa ilmenevä tavoitteiden kapeus. Saamelaiskäräjiä edustavat jäsenet tuskin ovat olleet epä tietoisia esityksen ahtaista saamelaispoliittisista tavoitteista nousevasta taustatyön pinnallisuudesta ja perusteluiden propagandistisesta luonteesta. Vähänkin kriittiselle lukijalle – johon uskoisin kansanedustajien enemmistön ja ainakin perustuslakivaliokunnan jäsenten kuuluvan – on ilmeistä, että esitys on yksiselitteisesti suunnattu inarilappalaisia vastaan. Saamelaiskäräjien lähellä olevat historioitsijat muut tutkijat ovat pyrkineet pitämään lappalaiset kansallisen ja kansainvälisen tieteellisen keskustelun ulkopuolella niin aiheena kuin keskustelun osallisina. Tämä ja monessa muussa yhteydessä pitkään jatkunut lappalaisten nöyryyttäminen on yksi niistä liian usein unohtuvista tekijöistä, joita lappalaiset kokevat heihin kohdistuvana syrjintänä.

Oikeudellisen saamelaismääritelmän kehityksestä

Seuraava tarkastelu perustuu hyvin pitkälti Irja Seurujärvi-Karin toimittamassa kirjassa ”Beaivi Manat” julkaistuun Kristian Myntin kirjoitukseen ”Oikeudellisen saamelaismääritelmän kehityksestä”. Olen siihen lisännyt omia korostuksiani, havaitsemiani puutteita ja kommentteja.

Vuonna 1949 valtioneuvosto asetti komitean, saamelaisasiain komitean, suunnittelemaan valtion toimenpiteitä lappalaisten tulevaisuuden turvaamiseksi taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla. Mietinnössään komitea itse nimitti tutkittavaa kansanryhmää saamelaiseksi. Saadakseen käsityksen saamelaisväestön silloisesta tilanteesta komitea laati välittömiä tarpeita varten väestötilaston. Tilastotyönä oli määriteltävänä kuka on saamelainen. Tässä yhteydessä komitea toteaa, että Suomessa saamelaismääritelmää ei voi liittää poronhoidon harjoittamiseen. Se totesi, että heimokäsitetä on vaikea soveltaa saamelaisten määreenä senkin vuoksi, että se johtaisi mielivaltaisuuksiin lukuisissa tapauksissa, esimerkiksi ratkaistaessa onko muutamia sukupolvia sitten solmittujen avioliittojen saamealistuneet ja suomalaistuneet jälkeläiset luettava saamelaisiksi tai suomalaisiksi. Tästä syystä komitea antoi, kuten se asian ilmaisi, ”käytännöllisessä elämässä kouraantuntuvammalle seikalle, saamen kielen taidolle”, ratkaisevan merkityksen.

Komitea päätyi seuraavaan määritelmään:

”Saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka vanhempien tai toisen heistä kotikieli on tai on ollut saame tai joka, paitsi mikäli on kysymys pikku lapsesta tai mykästä, itsekin saamea tyydyttävästi puhuu.”

² Enbuske, Matti: Vanhan Lapin valtamailla – asutus ja maankäyttö historiallisen Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Väitöskirja, Oulun yliopisto. Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2008. ISBN 978-951-746-975-3.

Määritelmästäan komitea totesi, että se on sikäli ahdas, että se sulkee pois ne saamen heimoa olevat henkilöt, jotka eivät puhu saamea tyydyttävästi. Komitean ehdottamaa saamelaislakia ei koskaan säädetty, eikä sen saamelaismääritelmää tästä syystä sisällytetty lainsäädäntöön.

Vuonna 1958 Pohjoismaiden neuvostolle tehdyssä jäsenehdotuksessa neuvostoa kehoitettiin suosittelemaan maittensa hallituksille, että nämä pyrkisivät yhtenäistämään saamelaisia koskevat lainsäädäntönsä siltä osin mitä tule luonnonvarojen hyödyntämiseen. Jäsenehdotuksen johdosta Pohjoismaiden neuvosto pyysi asiasta lausunnon Pohjoismaiden saamelaisneuvostolta. Launnonssaan saamelaisneuvosto korosti mm. yhteispohjoismaiseen saamelaismääritelmän tarpeellisuutta.

Vaikka saamelaisneuvosto vuonna 1958 päätyikin suosittelemaan kieliperusteista saamelaismääritelmää, vaatimuksen perusteet olivat kuitenkin tuolloin toiset kuin tänä päivänä, jolloin saamelaisneuvosto tavoittelee yhtenäistä pohjoismaista saamelaismääritelmää puhtaasti kieliperustalta ennen kaikkea jotta Suomessa voimassa oleva lappalaisperuste poistettaisiin – mitä Hallbergin toimikunta siis ehdottaa.

Vuonna 1958 saamelaisneuvoston mielestä silloinen saamelaislainsäädäntö oli puutteellinen siitä syystä, että se huomioi vain porohoitajasaamelaiset, vaikka ainoastaan 17 % saamelaisista harjoitti poronhoitoa.

Lausunnon mukaan saamelaisneuvosto oli sopinut seuraavasta kielellisestä saamelaismääritelmästä:
”Saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka vanhemmat tai isovanhemmat tai ainakin yksi puhuu tai on puhunut saamea kotikielensä.”

Saamelaismääritelmää seurasi saamelaisasiainkomitean kymmenen vuotta aikaisemmin ehdottamaa määritelmää siinä mielessä, että se perustui saamenkielen. Se poikkesi aiemmin ehdotetusta määritelmästä siten, että se otti huomioon myös henkilön isovanhempien kielen. Se ei myöskään edellyttänyt, että asianomainen itse puhuu saamea.

Vuonna 1959 Inarissa pidetty kolmas pohjoismainen saamelaiskonferenssi lausui toivomuksenaan, että suoritettaisiin seikkaperäinen Pohjolan saamelaisväestöä koskeva väestötutkimus. Alun perin tarkoituksena oli hyödyntää Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa vuonna 1960 toimitettavien väestölaskentojen tietoja. Tämä ei kuitenkaan käynyt päinsä, koska valtakunnallisten laskentojen suunnitelmista oli jo päätetty. Pohjoismaiden saamelaisneuvoston ja tilastoviranomaisten välisissä neuvotteluissa katsottiin parhaaksi, että saamelaisneuvosto hoitaisi ensimmäisen tutkimuksen järjestämisen Suomessa. Näin tapahtuikin, mutta vastaavaa tutkimusta ei kuitenkaan koskaan tehty Ruotsissa tai Norjassa.

Vuonna 1962 suoritettua saamelaisväestötutkimusta johti Pohjoismaiden saamelaisneuvoston sihteeri, suomalainen saamelaistutkija Karl Nickul. Tutkimus tehtiin haastattelututkimuksena. Haastattelijoille annettiin tehtäväksi haastatella jokaista Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien sekä Kittilän ja Sodankylän kuntien pohjoisimpien alueiden asukasta, jonka vanhemmista tai isovanhemmista jollakin oli tai oli ollut saamenkieli ensimmäisenä kielenään.

Väestötutkimuksen perusaineisto analysoitiin vuonna Karl Nickulin pojan 1969 Erkki Nickulin toimesta, joka julkaisi tutkimuksen gradututkielmassaan. Erkki Nickul kertoo täydentäneensä vuoden 1962 haastattelututkimuksen tuloksia gradua kootessaan, turvautuen toisen käden tietoihin. Käytännössä tämä lienee tarkoittanut mm. alueen kirkkoherrojen antamia tietoja. Kirkkoherrojen kerrotaan vuorostaan turvautuneen omiin lähteisiinsä, kuten heidän vaimojensa vetämiin kirkollisiin ompeluseuroihin. Näissä ja vastaavissa kokoonpanoissa olisi sitten lyöty viisaat päät yhteen, pohtien ja ratkaisten onko se tai tämä seurakuntalainen saamelainen vai ei. On vaikea sanoa, onko tässä anekdoottisessa tiedossa kuinka paljon perää, mutta se kertoo joka tapauksessa tutkimuksen tekotavasta, kattavuudesta ja tulosten luotettavuudesta.

Erkki Nickul kertoo myös, ettei hän edes yrittänyt täydentää tutkimusta hankkimalla tietoonsa niitä saamelaisia, jotka asuivat muualla kuin vuoden 1962 tutkimukselle määritellyllä alueella, eli Pohjois-Lapissa.

Vuonna 1962 haastateltuun väestöön kuului kymmenkunta ns. nykyisen käsityksen mukaan saamelaiseksi katsottavaa henkilöä, jonka vanhemmista tai isovanhemmista yksikään ei ollut oppinut saamea ensimmäisenä kielenään, mutta joista osa tästä huolimatta katsottiin asialliseksi lukea saamelaisväestöön. Tämän mahdollistamiseksi Nickul teki tutkimuksessa sovellettuun saamelaismääritelmään lisäyksen, jonka mukaan myös henkilöä, jonka ensiksi oppima kieli on saame, pidetään saamelaisena.

Todettakoon tässä yhteydessä, että vuoden 1962 väestötutkimuksessa tutkittiin ainoastaan edellä mainitun rajatun alueen asukkaat, eikä tutkimus siten tavoittanut tämän alueen ulkopuolella asuvia henkilöitä, vaikka he olisivatkin täyttäneet tutkimuksessa omaksutun saamelaismääritelmän. Tutkimusalueen sisälläkin kattavuus jäi paikoin niin heikoksi, että tutkimus ei täyttänyt pätevän tutkimuksen vaatimuksia. Tämä johtui siitä, että ko. alueen väestöä haastattelevilla oli varsin vähäiset tiedot alueen väestöstä ja sen muodostuksesta, eivätkä sen takia tienneet mistä lähteä etsiä paikkakunnan saamelaisia, eivätkä välttämättä tunnistaneet saamelaisista sellaisen ehkä löydettyään.

Tämä koski erityisesti Ivaloa – myöhemmin on ilmennyt, että vain noin 20–30 % Ivalon ja sen ympäristön saamelaisväestöön kuuluvista saatiin haastattelututkimuksen piiriin. Edesmennyt kolttien luottamusmies kertoi minulle 1990-luvun alussa, että Ivalo ja sen ympäristön saamelaisten etsiminen oli jätetty hänen harteilleen. Koska seudun väestö oli hänelle tältä osin varsin outo, keskittyi hän keräämään saamelaiseksi otaksumiaan henkilöitä pääasiassa käyttäen tarkkailuasemanaan Taka-Lapin kaupan lähellä olevaa Haarikka-nimistä ravintolaa. Ajatuksena oli ilmeisesti tarkkailla paikan asiakaskuntaa ja näin hankkia tietoja siitä pitivätkö he itseään saamelaisina, ja kysellä, oliko heillä tietoa siitä ketkä paikkakunnalla olivat mahdollisesti saamelaisia. Tällä menetelmällä hän sai omasta mielestään kartoitettua vain 20 % Ivalon ja sen ympäristön saamelaisista.

Vaikka vuoden 1962 väestötutkimus ei sinänsä ottanut mitään kantaa siihen, miten saamelaisuus tulisi määritellä, perustuivat vuoden 1973 saamelaisvaltuuskunnasta annetun asetuksen (824/73) saamelaismääritelmä sekä vaaliluettelo mm. sen tietoihin.

Vuoden 1973 asetus (1 § 2 mom.) määritteli saamelaisvaltuuskunnan vaaleissa äänioikeutetun henkilön seuraavasti: ”Saamelaisella tarkoitetaan tässä asetuksessa henkilöä, joka tai jonka vanhemmista tai isovanhemmista ainakin yksi saamelainen on Pohjoismaiden saamelaisneuvoston jäsen Suomen jaoston vuonna 1962 suorittaman väestölaskennan mukaan taikka muutoin todetaan oppineen saamen kielen ensimmäisenä kielenään.”

Saamelaisvaltuuskunta-asetuksen saamelaismääritelmästä on liikkeellä useita versioita, jotka poikkeavat toisistaan sanamuotonsa yksityiskohtien puolesta.

Saamelaisvaltuuskunnasta annettiin uusi asetus vuonna 1990, jolloin saamelaismääritelmään lisättiin vaatimus itseidentifikaatiosta, eli vaatimus siitä, että henkilö pitää itseään saamelaisena. Samalla poistettiin viittaus vuoden 1962 väestötutkimukseen.

Uusi saamelaismääritelmä kuului (1 § 2 mom.):

”Saamelaisella tarkoitetaan tässä asetuksessa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään.”

Vuoden 1990 asetuksen saamelaismääritelmä oli voimassa vuoden 1996 alkuun asti, jolloin sen korvasi saamelaiskäräjistä annetun lain saamelaismääritelmä. Aiempi saamelaismääritelmä perustui asianomaisen henkilön suhteeseen saamenkieleen. Vaatimuksena oli joko se, että henkilö itse oli oppinut saamenkielen ensimmäisenä kielenään. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että sellaiset saamelaisten jälkeläiset, joiden suhde saamenkieleen jäi isovanhempia kauemmaksi, eivät olleet enää tämän määritelmän mukaan saamelaisia, elleivät itse olleet oppineet saamenkieltä ensimmäisen kielenään. Tämä oli yksi syy miksi saamelaisvaltuuskunta teki aloitteen sen muuttamiseksi. Hallituksen esityksessä Eduskunnalle saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien säännösten ottamisesta lainsäädäntöön todetaankin, että nykyiset kielellisillä perusteella määritellyt saamelaiset ovat lappalaisten jälkeläisiä ja että osa näistä jälkeläisistä on saattanut kadottaa saamenkielen äidinkielenään jo niin kauan sitten, että heitä ei nykyisen määritelmän mukaan pidetä enää saamelaisina.

Saamelaiskäräjistä annetun lain saamelaismääritelmästä

Suomen saamelaisilla on vuoden 1996 alusta ollut kulttuuri-itsehallinto, joka saa sisältönsä saamelaiskäräjistä annetun lain kautta. Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisväestön uusi poliittinen edustuksellinen elin, joka edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä.

Saamelaiskäräjälaki sisältää uudistetun ja laajennetun määritelmän siitä, kuka on saamelainen, ja joka siksi tulee ottaa hakemuksestaan saamelaiskäräjien vaaliluetteloon:

”3 § Saamelainen

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamenkielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan, joka on merkitty tunturi-, metsä-, tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.”

Esitys lainsäädännöksi saamelaisten kulttuuri-itsehallinnosta aiheutti vakavia ristiriitoja saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamelaisrekisteriin merkittyjen saamelaisten ja heidän saamelaisrekisteriin kuulumattomien verisukulaisten lappalaisten välillä. Lakiesitystä vastustivat pääasiassa lähinnä lappalaisten jälkeläiset ja paikalliset pääväestön

kuuluvat maanomistajat. Ryhmillä oli kuitenkin eri syyt vastustaa lakiesitystä. Saamelaisrekisteriin kuulumattomat lappalaiset pitivät esitystä epäoikeudenmukaisena lähinnä siitä syystä, että ehdotetun saamelaiskäräjälain saamelaismääritelmä olisi käytännössä sulkenut heidät saamelaiskäräjien päätöksenteon ulkopuolelle asioissa, jotka liittyvät heidän maankäyttönsä ja elinkeino-oikeuksiinsa.

Saamelaismääritelmä syrjii sukulaisia

Voimassa oleva saamelaismääritelmä syrjii samaan sukuun kuuluvia. Muistan miten vuonna 1999 saamelaiskäräjien vaaliluetteloon haki yli 1000 ihmistä, jotka kykenivät arkistoviranomaisen antaman todistuksen nojalla osoittamaan, että he polveutuvat Lapin alkuperäisimmistä asukkaista, lappalaisista.

Tästä huolimatta suurin osa rekisteriin hakevista hylättiin. Perusteeksi katsottiin, että yhteys saamenkieleen (takaraja 1875) oli liian kaukainen. Sitä ei kuitenkaan mainittu, että saamelaismääritelmällä pyrittiin valtamaan ulkomailta Suomeen muuttaneille porolappalaisten jälkeläisille täällä ennestään asuneiden lappalaisten perustuslailliset oikeudet. Väitettiin, että heitä ei voitu pitää enää elämäntapansa puolesta alkuperäisasukkaina, koska ryhtymällä tilallisiksi he olivat luopuneet alkuperäisestä elämänmuodostaan. Tämä osoittaa suurta piittaamattomuutta historiallisista faktoista.

Todellisuudessa saamelaisrekisteristä puuttuu runsaasti siihen merkittyjen lähisukulaisista. Mikäli asiaa lähdettäisiin kartoittamaan geenitutkimuksilla, jouduttaisiin kokemaan varsin suuria yllätyksiä. Eroja saisi rekisteriin kuuluvien ja kuulumattomien osalta varmasti hakemalla hakea. Jos samasta perheestä puolet on rekisterissä ja toinen puoli ei, joutuisivat geenitutkijat varmaankin ihmettelemään tällaisia tieteeseen perustumattomia mielivaltaisia valintoja. Saisivat siinä ihmisoikeusasiatuntijatkin uutta mietittävää.

Mutta säilyttääkö tällainen rekisteriin kuulumaton sukulaisuutensa niihin, jotka ovat rekisterissä? Kyllä, sanokoon laki mitä hyvänsä. Verisukulaisuuteen perustuvaa sidettä ei voida poliittisin perustein kieltää. Se on vastoin kaikkia ihmisoikeussopimuksia.

Saamelaisrekisteriin kuulumattomien ihmisten osalta käytäntö on kuitenkin toinen. Vasta heidän myöhäiset jälkeläisensä voivat todella päästä rekisteriin, sikäli kuin heidän lapsensa ottavat aviokseen rekisterissä olevia.

Kulttuurien ja geenien sekoittumisesta

Kun rotujen Suomessa eri heimokansojen syntymäalueilla ei ollut aikoinaan luonnollisia rajoja, väestö sai alati naapuriroduiltaan lisäaineita. Myös lappalaisten asuinalueilla Suomessa on tapahtunut jatkuvasti huomattavaa verensekoittumista vanhoista ajoista lähtien. Lappalaisten alue on muinoin käsittänyt koko Pohjois- ja Itä-Suomen, ulottuen etelässä Laatokkaan asti, kenties etelämmäksikin; paikannimet, kuten Lappeenranta, Lapinlahti (Helsingin lähistöllä ja toinen Hangon seutuvilla) viittaavat siihen. Kaukokarjalassa on lappalaisia ollut vielä 1300-luvulla Äänisjärven seuduilla.

Pitkät ajat lappalaiset ovat olleet mitä vilkkaimmassa kosketuksessa suomalaisten kanssa, jolloin edelliset ovat omaksuneet jälkimmäisen kielen, unohtaen omansa. Tämän on täytynyt tapahtua jo alkusuomalaisena aikana, viimeistään pari tuhatta vuotta sitten. Mutta silloin olivat lappalaiset ehtineet jo levittäytyä Pohjois-Skandinaviaan, sillä siellä on tänä päivänä olemassa paikannimiä, joita täytyy pitää jäännöksinä muuten kokonaan tuntemattomasta lappalaisten alkukielestä: Kalix, Piteå, Tornio ym.

Lappalaisten ja suomalaisten välinen koskenut on uusimman historian tutkimuksen mukaan ollut vilkasta ja jatkuvaa.

Milloin lappalaiset ensin tulivat Skandinaviaan, on mahdotonta varman päälle sanoa. Kielentutkimuksen perusteella voidaan osoittaa, että koko joukko lappalaisia sanoja on germaaniperusteista, pohjoismaista alkuperää, ja niiden muoto osoittaa, että ne on lainattu ajanlaskumme alkuaikoina tai hiukan aikaisemmin. Vähintäänkin kaksituhatta vuotta ja luultavasti paljon aikaisemmin on siis lappalaisia asunut Pohjois-Skandinaviassa ja Suomessa epäilemättä vielä aikaisemmin.

Porolappalaisuus on levinnyt varsin lyhyessä ajassa etelästä kohti pohjoista. Norjassa porolappalaiset ovat levittäytyneet pitkin Kölin vuoristoa kaikkialle Finnmarkenin ja Tromssan lääneihin, suuriin osiin Norlannin, Trondheimin ja Hedemarkenin läänejä sekä vähissä määrin Valdresiin ja Hardangeriin. Suomessa lappalaiset elävät yksinomaan napapiirin pohjoispuolella Inarissa, Utsjoella, Enontekiöllä, Sodankylän lapin paliskunnissa. Keski- ja Etelä-Lapissa ovat monet ns. suomalaiset pääasiassa suomalaistuneita vakinaisesti asettuneita lappalaisia. Tällä hetkellä suurin osa kielellisistä lappalaisista on siirtynyt kiinteään asumistapaan, sulautuen muuhun suomenkieliseen väestöön. Jäljelle jääneetkin elävät suurimmaksi osaksi uudisasukas- ja vain enää vähäisessä määrin Käsivarressa paimentolaiselämää,

sikäli että he harjoittavat poronhoitoa, siirrellen moottoriajoneuvojen avulla porojaan vaihtolaidunten välillä, mutta pitävät samalla taloa, jota osa perheen jäsenistä hoitaa.

On kuitenkin uskallettua väittää, että lappalaisväestö olisi kokonaan suomalaistunut. Seuduilla missä lappalaiset olivat enemmistönä, lienevät suomalaiset – tai ainakin heidän sekoittuneet jälkeläisensä – lappalaistuneet. Siellä missä taas lappalaisia asui suomenkielisen enemmistön keskellä, siellä heidän jälkeläisensä tietysti suomalaistuivat kokonaan, mutta heidän lappalainen geeniperimänsä pysyi muuttumattomana. Siitä johtuu, että monella seudulla Ylä-Lapissa on tuskin mitään antropologista eroa suomalaisella ja lappalaisella asutuksella, vaan molemmat ovat sekatyyppejä.

Lappalaisissa on enimmäkseen itäbalttilaista sekoitusta. Lappalaisiin on joka tapauksessa ajan saatossa sekoittunut sekä suomalaisia, norjalaisia, kaukokarjalaisia että venäläisiä. Vähimmin sekoittuneita ovat kolttalappalaiset.

Lopuksi on todettava, että riippumatta siitä kuka lappalainen on merkitty saamelaisrekisteriin ja kuka ei, niin viime kädessä kaikki verisukulaiset sekä isän että äidin puolelta riippumatta siitä miten kaukainen sukulaisuussuhde on, kuuluvat kaikki samaan sukuun. Sukulaiseksi lasketaan, joka pystyy löytämään jonkun yhteisen esivanhemman, joko isän tai äidin puolelta. Seuraava asetelma osoittaa ne päätekiijät, joista Suomen lappalaisten ja heistä polveutuvien saamelaisten identiteetti polveutumisen kautta muodostuu:

1. Yksilö
2. Perhe
3. Suku
4. Suomen eri alueiden lappalaiset

Nykyinen polveutumiseen perustumaton saamelaismääritelmä siis hyväksyy osan samaan sukuun kuuluvia lappalaisia alkuperäisväestöön – saamelaisiksi – kuuluviksi, mutta suurelta osalta väestöä estää kuulumisen saamelaisrekisteriin.

Toimikunnan tavoitteena on saamelaisten jakaminen kahteen eriarvoiseen kastiin

Hallbergin toimikunnan esitykset saamelaiskäräjälain muuttamiseksi perustuvat saamelaismäärittelyn piiriin kuuluvien ihmisten, sekä lapinkylien osakkaista polveutuvien saamelaiskäräjien vaaliluetteloon kuulumattomien ihmisten ja muun väestön väliseen erotteluun. Saamelaiskäräjät katsoo edustavansa alkuperäiskansaa, kun taas vanhimpaan asutukseen kuuluvat osin verisukulaiset lappalaiset eivät olisi alkuperäiskansaa, siitäkin huolimatta vaikka he kykenisivät asiakirjoilla osoittamaan laillisen saannon kautta omistuksen rinnastettavan hallintaoikeuden entisen lapinkylien alueeseen. Erottavana tekijänä on siis etnopolitiittinen, puhtaasti kieliperustainen saamelaismääritelmä, ei historialliset oikeudet, laillinen saanto maihin ja vesiin, suora polveutuminen alueen alun perin asuttaneesta väestöstä eikä jatkuva läsnäolo alueella. Lappalaisoikeudet ovat olleet asiakirjojen mukaan laajoja, ne ovat kuuluneet perheille ja suvuille sekä heidän taloilleen. Tämä järjestelmä on edelleen voimassa, sillä millään lainsäädännöllä ei ole kumottu näitä oikeuksia. Näitä oikeuksista päättämistä ei voida pelkästään saamelaiskäräjälain voimin siirtää sellaiselle ryhmälle, jolta puuttuu laillinen saanto alueen maihin ja vesiin.

Hallbergin toimikunnan esitys saamelaiskäräjälain muuttamiseksi sisältää keskeisimpänä ajatuksena saamelaiskäräjien äänestysluetteloon kieliperusteella kuuluvien saamelaisten hyväksymiseen alkuperäiskansaksi, ja tämän erottamiseen lapinkylien osakkaista polveutuvista, saamelaiskäräjien vaaliluettelolle tällä hetkellä syrjityistä saamelaisista. Viimeksi mainitut, statuksettomat ja sellaisiksi jätettävät saamelaiset luettaisiin asemaltaan alueen muun väestön ryhmään. Tämä laillistaisi sen syrjinnän, jota saamelaiskäräjien vaalilautakunta ja saamelaiskäräjät ensimmäisenä oikaisuasteena – jo osin myös korkein hallinto-oikeus – ovat harjoittaneet.

Toimikunnan esitykselle on ominaista, että se ei perustu todellisten olosuhteiden analyysiin ja että hyvään lainvalmisteluun niin ikään kuuluva lain seuraamusten ennakointi on tekemättä. Yksi esityksen piilevä, mutta seuraamuksena ennakoitavissa oleva johtoajatus on väestön erottelu ja vieläpä niin, että osa saamelaisista jätettäisiin vaille alkuperäiskansa-asemaa. Tämä osa edustaa alueen vanhinta, tosiasiallista alkuperäisväestöä, lappalaisia. Olennaista ei ole, käytetäänkö tästä väestöryhmästä nimitystä saamelaiset vaiko lappalaiset, eikä olennaista ole, mitä nimitystä väestöryhmä tai sen jäsenet käyttävät itsestään. Saamelaisten kansantieteellisessä luokittelussa he kuuluvat omalta kieleltään ja muulta kulttuuriltaan laajaan, monimuotoiseen saamelaisten kokonaisuuteen, samoin kuin esimerkiksi koltat. Mikäli lappalaiset rajattaisiin saamelaisten ulkopuolelle, on jokseenkin mahdotonta nähdä millä perusteella koltat rajattaisiin saamelaisuuden sisäpuolelle. Tämä ei missään nimessä ole sanottu kolttien saamelaisuuden kiistämiseksi, vaan sen osoittamiseksi, miten väärä ja absurdi ajatus lappalaisten sulkemiseksi saamelaisten (käsitteen laajassa merkityksessä) ulkopuolelle on.

Historialliset lähteet eivät anna varmuutta siihen, mistä ja milloin lappalaiset olisivat tulleet alueelleen. Asiasta on esitetty erilaisia teorioita mm. kielitieteen ja geenitutkimuksen menetelmillä, mutta varmuutta ei ole. Nyt käsillä

olevan saamelaiskäräjälain uudistamisen yhteydessä lappalaisten ja muiden saamelaisten alkuperää ja asutushistoriaa luodattaessa ei kuitenkaan ole tarvetta mennä bjarmien ja scritfhfinnien aikoihin asti ja niiden taakse. Kun asiaa tarkastellaan ILO-sopimuksen ja muun alkuperäiskansaoikeuden kansallisen soveltamisen kannalta relevantin aikaikkunan puitteissa, lappalaiset polveutuvat suoraan siitä väestöstä joka on ensimmäisenä asuttanut sen alueen, jossa lappalaiset ovat siitä lähtien katkeamattomasti asuneet, harjoittaen luonnon hyödyntämiseen perustuvaa kulttuuriaan kehittyvissä, aja olosuhteisiin sopeutetuissa muodoissaan. Kaikki tämän kiistävät väitteet ovat propagandistista ja syrjinnän oikeuttamiseksi esitettyä epätieteellistä hölynpölyä.

Saamelaiskäräjät katsoo edustavansa alkuperäiskansaa, kun taas vanhimpaan asutukseen kuuluvat lappalaiset – joista osalla on verisukulaisuusiteitä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon hyväksytyihin saamelaisiin – eivät olisi alkuperäiskansaa. Näin siitään huolimatta vaikka lappalaiset kykenisivät asiakirjoilla osoittamaan laillisen saannon kautta omistusoikeuden tai siihen rinnastettavan hallintaoikeuden entisen lapinkylän alueeseen. Erottavana tekijänä on siis etnopolitiittinen asiakirja, saamelaiskäräjien äänestysluettelo, ei historialliset oikeudet tai laillinen saanto. Lappalaisoikeudet ovat olleet asiakirjojen mukaan laajoja, ne ovat kuuluneet perheille ja suvuille sekä myöhemmin näiden alueilleen perustamille tiloille. Tämä järjestelmä on edelleen voimassa, sillä millään lainsäädännöllä ei ole kumottu näitä oikeuksia. Näitä oikeuksista päättämistä ei voida pelkästään saamelaiskäräjälain mukaan siirtää sellaiselle ryhmälle, jolta puuttuu laillinen saanto alueen maihin ja vesiin. ILO-sopimus ei luo uusia oikeuksia, vaan sen mahdollisen ratifioinnin yhteydessä tulee tarkassa prosessissa selvittää ja vahvistaa olemassa olevat konkreettiset omistus- ja käyttöoikeudet ja niiden haltijat. Sanakikkailu jonka mukaan ei tavoitella yksityisoikeudellisista vaan kollektiivisia oikeuksia ei auta, koska kollektiiviset oikeudet, mitä ne sitten olisivatkaan, kuitenkin rajoittavat yksityisiä oikeuksia ja muiden tasavertaisia oikeuksia valtion kyseenalaisten saantojen perusteella ominaan hallitsemilla mailla. Sen jälkeen asiassa joudutaan palaamaan, kuten aikaisempien rauenneiden esitysten kohdalla on käynyt, lähtöruutuun. Jos saamelaisten oikeuksien edistämällä tarkoitetaan porojen laiduntamista ja siihen liittyviä asioita, nämä oikeudet on turvattu jo poronhoitolaissa. Jos tarkoitetaan luonnonainesten keräämistä, kalastusta tai metsästyä, ne on pitkälti turvattu jokamiesoikeuksilla, paikallisväestön metsästysoikeudella ja kalastukseen liittyvillä järjestelyillä. Tällä ei ole sanottu, etteikö näiden yksityiskohtia voisi hioa.

Käräjien linja perustuu tiukkaan vastakkainasetteluun, mikä valitettavasti hajottaa rivejä jopa Etelä-Suomessa asuvien saamelaisten keskuudessa. Saamelaisilla ja lappalaisilla on paljon yhteistä, kuten yhteinen historiallinen perinne, elinkeinot, poliittinen järjestelmä, uskonto, moraalinen normisto. Eduskunnan ja koko kansanvaltaisen poliittisen järjestelmämme samoin kuin oikeusjärjestelmämme tehtävä on suojella saamelaisten ja lappalaisten yhteistä kulttuuriperintöä ja edistää kansanryhmien välistä yhteiseloä, eikä lähteä sitä turmelemaan epäonnistuneella esityksellä korvata nykyinen saamelaismäärittelmä entistä syrjivämmällä esityksellä. Tämän vastuun soisi painavan poliittisessa päätöksen teossa enemmän kuin puoluepolitiikoinnin. Toivon, että keskustan poliittinen johtokin tämän näkökohdan ymmärtäisi!

Hallbergin toimikunnan esityksen perusajatus on nyt vahvistaa lailla saamelaiskäräjien tähänkin asti ajama ”aitosaamelainen” syrjivä käytäntö ja periaatelinja. Hallbergin malli sisältää eräänlaisen leikkurin, jolla saamelaiskäräjille annetaan virallinen valta toimia aitosaaamelaisten omana elimenä, kun taas sen ulkopuolelle tähän asti suljetut saamelaiset passitettaisiin aivan virallisesti oikeudettomien eli statuksettomien saamelaisten keräilyeriin. Heille ei annettaisi oikeutta tulla merkityiksi saamelaiskäräjien äänestysluetteloon, mutta liioin heille ei annettaisi oikeutta muodostaa omia, saamelaiskäräjiä vastaavia lakisääteisiä eli julkisoikeudellisia elimiä oman, alkuperäiskansoille kuuluvan itsehallinnon toteuttamiseksi. Kaiken kaikkiaan esitykset eivät tule poistamaan tiedossa olevia ongelmia, vaan syventämään niitä.

Tämän alustavan lausuntoluonnoksen liitteessä esitellään niitä ongelmia, jotka lakiesitysten toimeenpanossa tulevat ilmenemään ja jotka Hallbergin toimikunta on jättänyt kokonaan arvioimatta.

Vaaliluettelosta

Arvioni on, että saamelaiskäräjien äänestysluettelo ei ole nykyisellään onnistunut, ja Hallbergin toimikunnan ehdotus muuttaisi tilannetta vain huonompaan suuntaan. Äänestysluettelo jakaa ryhmäkohtaisista kulttuurieroista huolimatta samaa saamelaista väestöä liian sattumanvaraisesti, jopa saman suvun sisällä. Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon ottamisessa jatkuvasti harjoitettu syrjivä käytäntö on ollut sellaista, että verisukulaisuus ja polveutuminen – olivatpa nämä pelkästään virallisiin avisuhteisiin, pelkästään tosiasiallisia eli niin sanotusti luonnollisia eli biologisia, tai niin kuin yleisimmin, molempien näkökohtien yhdistelmän perustuvia – eivät ole merkinneet saamelaisuuden arvioinnissa mitään, ja sama käytäntö jatkuu.

Merkittävin haitta on siinä, että monet identiteetiltään vahvat inarinlappalaiset ovat jääneet äänestysluettelon ulkopuolelle eli statuksettomiksi saamelaisiksi. Tämän epäkohdan korjaamiseksi lakiin lisättiin vuonna 1995 n.s.

lappalaisperuste. Vuodesta 2011 lähtien lappalaisperusteella on hyväksytty yhteensä noin 80 ihmistä. Hakijoita oli lähes 200, joista siis vajaa puolet hyväksyttiin. Kieliperusteella hakeneiden lappalaisten hakemukset on järjestelmällisesti hylätty. KHO:n toimesta vaaliluettelon merkittäviksi määrättyjen joukossa oli inarinsaamelainen Kari Kyrö, joka nimitettiin ehdokkaaksi vuoden 2015 saamelaiskäräjävaaleissa kolmanneksi suurimman äänimäärän, 189 ääntä. Eniten ääniä keräsi inarinsaamelainen Aino Avaskari, 205 ääntä ja toiseksi eniten kolttsaamelainen Tiina Sanila-Aikio, 190 ääntä. Kyrön saamelaisuuden loppuun asti KHO:ssa kiistäneen saamelaiskäräjien vaalien jälkeisen uuden kauden ensimmäisen istunnon avaamisen tehtävä lankesi Kari Kyrölle iältään vanhimpana kärjäedustajana. Kyrön avauspuheen aikana pari nuorinta vastavalittua kärjäedustajaa, joiden kummankin äänimäärä oli jäänyt noin 100 ääntä pienemmäksi kuin Kyrön, järjesti salissa hiljaisen mielenosoituksen osoittaakseen epäkunnioitusta Kyröä ja KHO:ta vastaan. Saamelaiskäräjien vaaleissa eniten ääniä saanut inarinsaamelainen Anu Avaskari, joka on kauan kritisoinut saamelaiskäräjien päätöksiä mm. vaaliluettelon ottamiseen liittyvissä asioissa, jätettiin hallituksen ulkopuolelle. Perusteluna oli, että Avaskari olisi yhteistyökyvytön. Näin siitä huolimatta, että Avaskari toimii Inarin kunnanvaltuuston puheenjohtajana, siis tehtävässä, joka edellyttää keskimääräisesti selvästi parempaa yhteistyökykyä ja lisäksi huomattavaa harkintakykyä.

Hallbergin toimikunnan esityksen mukaan laista siis poistettaisiin lappalaisperuste. Kun päätettävänä on voidaanko ja pitääkö henkilö merkitä vaaliluettelon. palattaisiin puhtaasti kieliperusteiseen eli ennen vuotta 1995 vallinneeseen tilanteeseen, jolloin lappalaisperuste lisättiin lain saamelaismääritelmään.

Hallbergin toimikunta toteaa nykytilannetta kuvattaessaan seuraavaa:

”Ensisijaisena näyttönä kielitaidosta pidetään Pohjoismaiden saamelaisneuvoston Suomen jaoston vuonna 1962 suorittamaa väestölaskentaa, jonka mukaisesti henkilöt ovat pohjoissaamen-, inarinsaamen- tai koltansaamenkielisiä. Väestölaskennassa laadittu luettelo ei kuitenkaan ole täydellinen. Siksi henkilön voidaan myös muutoin todeta oppineen saamen kielen ensimmäisenä kielenään (HE 248/1994 vp).

Olen aikaisemmin nostanut esille, kuinka puutteelliseksi vuoden 1962 väestönlaskenta³ oli. Tutkimusta johtanut Erkki Nickul on itse myöntänyt osan perustavaa laatua olevista vajeavaiheista. Vaikka osaa puutteellisuuksista on ollut mahdollista korjata myöhemmin, vaaliluettelon pohjana olevasta väestönlaskennasta ja vanhemmista vaaliluetteloista periytyy puutteita ja syrjinnästä johtuvia virheitä, joiden takia järjestelmä on vakavalla tavalla virheellinen.

Ovatko porosaamelaiset Inarin alkuperäisväestöä?

Saamelaiskäräjien poro- eli pohjoissaamelaisten ja kolttsaamelaisten muodostama saamelaispoliittinen koalitio pitävät hallussaan saamelaiskäräjien enemmistöä ja hallitusta – vaaleissa eniten ääniä saaneen kokeneen inarinsaamelaisen Anu Avaskarin tämä liittouma sulki hallituksen ulkopuolelle sillä verukkeella, että hän – Inarin kunnanvaltuuston puheenjohtaja – on muka yhteistyökyvytön. Porosaamelais-kolttalainen koalitio pitää oikeutenaan määrittellä, sekä sen, ketkä inarinsaamelaisista ovat yhteistyökykyisiä, että sen, ketkä inarinsaamelaisista ovat ylipäättään saamelaisia. Lisäksi koalitio katsoo edustavansa myös Inarin alueella alkuperäiskansaa, siis että porosaamelaiset ja koltat ovat Inarin alueen alkuperäiskansaa siinä missä heidän saamelaisiksi hyväksymänsä inarinsaamelaiset. Saamelaiskäräjien vaaliluettelon ulkopuolelle jätetyt inarinsaamelaiset he lukevat vastoin historiallisia tosiasioita ”suomalaisiksi”.

Yksi tapa saada kuva vuoden 1962 väestölaskennan seulan vuotamisesta on sen tulosten vertaaminen Anja Akujärven selvitykseen Morottaja-suvusta⁴. Selvityksessä on vajaa 6000 Morottaja-suvun jälkeläistä 1600-luvulta tähän päivään.

Otan tähän vanhan kirjoitukseni joka kertoo siitä miten 1128 saamelaiskäräjien vaaliluettelon hakenutta hylättiin vuonna 1999. Kyseessä ei ole kirjoitusvirhe, hylättyjä oli todellakin 1128. Nykyajan lukijan olisi syytä pysähtyä sen tosiasian eteen, että KAIKKI lappalaisperusteella hakeneet hylättiin. Tämän tulisi herättää näkemään mistä on kyse, kun Hallbergin toimikunta saamelaiskäräjien vaatimuksesta ehdottaa, että lappalaisperuste tulisi poistaa laista.

³ Nickul, Erkki: ”Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus Pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestötutkimuksesta”, tilastotieteen pro gradu - tutkielma, 1962.

⁴ Akujärvi, Anja: Morottajan suku. Tornio 1996. Omakustanne.

Kirjoitus on alun perin julkaistu Veikko Väänänen Blogissa ”Kollumeilta koilliseen” 18.7.2017. Tässä se julkaistaan kevyesti editoidussa muodossa.

”Olin vuonna 1999 mukana Ivalossa saamelaiskäräjien kokouksessa käsittelemässä 1128 henkilön hakemusta saamelaiskäräjien vaaliluetteloon merkitsemisestä. Olin tyrmistynyt siitä, että vaikka kolmen päivän ajan tutustuimme huolellisesti hakijoiden selvityksiin, kaikki lappalaisperusteella hakeneet hylättiin. Suurin osa hakijoista polveutui **Olof Morottajasta**. Hylkäävä päätös tehtiin siitäkin huolimatta, vaikka hakijat olivat suurelta osin serkkuja ja sukulaisia jo ennestään vaaliluetteloon merkittyjen kanssa. Ainoana mukana olleista käräjien jäsenistä jätin eriävän mielipiteen.

Sen jälkeen kun Anja Akujärven laatima sukuselvitys Morottaja-nimisestä lappalaissuvusta (1996 ja 1998) on tullut tunnetuksi, käsitykset Inarin alkuperäisväestön muodostuksesta ovat heittäneet häränpyllyä. Anja Akujärven laatima selvitys on mielestäni työkalu, joka oikein tulkittuna auttaa ymmärtämään edellisiä sukupolvia koskeneita perusasioita, kuten selviytymistä vaikeissakin olosuhteissa. Inarin kunnan alue on siitä mielenkiintoinen, että siellä on asunut tuhansien vuosien ajan saamelaisia⁵ vaihtelevia määriä.

Ensimmäinen uudisasukas saapui niinkin myöhään kuin vasta 1758 Kittilästä. Talo jäi kuitenkin autioksi ja se jaettiin 1800-luvun alkupuolella neljään eri osaan. 1820-luvulla alkaneen uudisasutuksen mukana levisi karjatalous Inariin ja monet kalastajasaamelaisistakin perustivat uudistalon ja hankkivat karjaa. Suomalaiset uudisasukkaat ja alueelle 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla muuttaneet porosaamelaiset perustivat talonsa kalastajasaamelaisten, kuten Morottaja-suvun vanhoille veromaille. Asutuksen myötä monet Ivalon ja sen lähikylien ympäristön kylissä asuvista kalastajasaamelaisista vaihtoivat kieltensä, elämäntapansa ja joissakin tapauksissa myös identiteettinsä. Inarinjärven länsirannalla asuneesta Morottaja-suvusta polveutuvat nykyiset suvut Akujärvi, Kiviniemi, Huhtamella ja Kyrö. Myös Karisaaret, Reistolat ja Hietajärvet ovat vaihtaneet nimensä Morottajista. Suurimmat kalastajasaamelaissuvut ovat T.I. Itkosen mukaan Valle, Aikio, Saijets, Morottaja ja lisäksi pienemmistä suvuista Kuuva, Paltto, Musta ja Mujo.

Inariin muutti porosaamelaisia vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla saamelaisen perherekisterikortiston mukaan:

Tulija:	Tulovuosi	Mistä tuli:	Huomautuksia
Erik Pekanpoika Angeli	1862	Enontekiöltä	Inarin lappalaisen Aikion vävy
Jouni ja Aslak Aikio ?		Utsjoelta	
Matti Erkinpoika Eira	1873	Enontekiöltä	Aikion vävy, perusti tilan
Johan Davitinp. Högman	1865	Utsjoelta	
Elin Antinpoika Högman	1889	Utsjoelta	
Karin Iivarintr. Högman	1889	Utsjoelta	
Aslak Niilonp. Jomppanen	1878	Utsjoelta	vaimo Inarin Sarre-sukua
Anders Antinp. Jomppanen	1881	Utsjoelta	
Briita Antintr. Jomppanen	1878	Utsjoelta	
Hannu Antinp. Kitti	1881	Utsjoelta	Kitit tulleet Norjasta 1700-luvulla
Klemetti Antinp. Kitti	1881	Utsjoelta	vaimo Aslak Jomppasen sisko
Jouni Antinp. Kitti	1881	Utsjoelta	
Ella Klemetintr. Kitti	1880	Utsjoelta	
Niilo Hannunp. Kitti	1881	Utsjoelta	kaikki lähisukulaisia
Antti Hannunp. Kitti	1881	Utsjoelta	

⁵ Huomautus 2018: Tässä vuotta 1999 kuvaavassa kirjoituksessa tarkoitetaan saamelaisilla nimenomaan poro- eli pohjoissaamelaisia. Inarinsaamelaisista kalastaja- ja metsästäjälappalaisista, joista osa omaksui elinkeinokseen suurporonhoidon, puhun inarinlappalaisina, kalastajalappalaisina tai vain lappalaisina. Laajemmassa merkityksessä nämä kaikki ovat saamelaisia.

Hans Hansson Kitt	1880	Utsjoelta	
Michel Lantto	1888	Enontekiöltä	
Nils Petteri Länsman	1865	Utsjoelta	vaimo Aslak Jomppasen sisko
Piera Pieranp. Länsman	1880	Utsjoelta	ed. veli takaisin Utsjoelle 1893
Niilo Magga		Sodankylästä	Enontekiöltä Sodankylään 1897
Heikki Heikinp. Magga	1861	Enontekiöltä	
Niilo Nikodemus	1899	Sodankylästä	Enontekiöltä Sodankylään 1878
Isak Isakinp. Näkkäläjärvi	1932	Enontekiöltä	Lisma
Anni Isakintr Näkkäläjärvi	1932	Enontekiöltä	edellisen sisar
Juho Sp. Näkkäläjärvi	1933	Enontekiöltä	vaimo Marit Sara
Niila Sara		Sodankylästä	Lismaan edellisen sukulainen
Jouni Antinp. Panne	1884	Utsjoelta	
Iivari Antinp. Panne	1880	Utsjoelta	
Matti Pietarinp. Ponku	1893	Sodankylästä	tullut Norjasta ja Ruotsista 1876
Johan Perinp. West	1864	Utsjoelta	
Uula Lassinp. West	1901	Utsjoelta	

Näitä muuttajia koskevat asiakirjatiedot osoittavat yksiselitteisesti, ettei heidän jälkeläisillään ole kestäviä perusteita pitää itseään Inarin alkuperäisväestönä.

Inarin kalastajasaamelaisten vanhoista asuinpaikoista löytyy tietoja tuomioasiakirjoista ja maakirjoista. Enimmäkseen joudutaan kuitenkin tyytymään perimätietoihin. Aikio-suku on aikoinaan asunut Pohjois-Inarissa, myöhemmin Kōnkäänjärvellä. Kuuva-suvun asuinalueita ovat olleet Alajärvi, Ivalojoensuu ja myöhemmin suku on levinnyt Suolisvuonon suuntaan, Muttusjärvelle ja Peltojärvelle. Mattus-sukua löytyy Länsi-Inarista ja Pohjois-Inarista. Morottaja-nimiset saamelaiset asuivat aikoinaan Inarijärven eteläpuolella mm. Koppelossa, Veskoniemessä, Akujärvellä, myöhemmin heistä osa on levittäytynyt muualle päin Inaria. Pieni Mujo-suku asui 1700-luvulla Etelä-Inarissa, nyt Paksumaassa. Musta niminen suku asui Nellimin suunnalla, Paksuvuonossa, Riutulassa ja Paadarjärvellä. Paadar-sukuun kuuluvat ihmiset Lusmaniemessä, Riutulassa ja myöhemmin heistä osa on hajaantunut muualle Inaria. Paltot ovat alunalkaen asuneet Inarijärven pohjoisrannalla, Partakossa ja Nitsijärvellä. Saijets-suvun alkukoti on alun perin ollut Juutuanjoen eräässä saassa. Sarret ovat aikoinaan asuneet Juutuanjoen luusuassa Solojärvellä, Sikkavaarassa, Menesjokisuussa. Kaikista eniten on hajaantunut Valle-suku. Vielä 1700-luvun ajan Vallet asuivat Iijärvellä ja Paatsjoella, mutta myöhemmin hekin ovat hajaantuneet pitkin Inaria. Jo aikoja sitten hävinnyt Sauva-suku asui luultavasti kunnan pohjoisosissa. Morottaja-suku näyttää asuneen jo 1500-luvulta lähtien Ivalonjoki suulla ja sen ympäristössä, josta se on levinnyt vähitellen muualle Inariin lähes nykyisten kaikkien maarekisterikylien alueelle.

Kukin Morottaja-suvun jälkeläisten sukupolvi on kasvanut ja elänyt aikansa olosuhteissa, tästä hetkestä paljon poikkeavissa toisenlaisissa olosuhteissa. Niinpä suvun historiaan syventyminen lisää ymmärtämystä eri sukupolvien ja heidän tekemiään valintojaan kohtaan.

Suvun tarinoita tallennettaessa kannattaa olla tarkkana nimien, ammattien ja vuosilukujen suhteen. Niiden avulla voi hakea lisätietoa monesta kiinnostavasta henkilöstä. Vuosiluvuista puolestaan voi hakea monia mielenkiintoisia asioita. Jo syntymävuodesta näkee millaisissa historiallisissa tilanteissa ja olosuhteissa itse kukin Olof Morottajan jälkeläinen on kasvanut ja varttunut aikuiseksi, onko nuoruus osunut poliittisesti vaikeisiin aikoihin esim. vuosien 1751, 1809, 1852 ja 1889 rauhanjärjestelyihin ja rajasopimuksiin, tai vaikkapa pahoihin nälkä- tai tautivuosiin.

Joskus havaitaan, että joku tapahtuma on vaikuttanut lumipallon tavoin suvun jäsenten elämään hyvässä ja pahassa. Joskus on voinut käydä niinkin, että alkuperäinen tapahtuma on saattanut jäädä huomaamatta, mutta sukupuuta tarkasteltaessa se tulee kuitenkin esiin ja auttaa ymmärtämään monia asioita paljon paremmin.

Olof Morottajan jälkeläisten elämänteitä tutkittaessa huomataan, että kalastus ja metsästys on kulkenut sukupolvelta toiselle ikään kuin geeneissä. Myös tiettyjen nimien kulkeminen suvussa on mielenkiintoinen ilmiö. Olofin jälkeläisten käänteitä tutkittaessa huomataan miten joillakin hänen jälkeläisillään on ollut tapana pysyä samoilla seuduilla koko ikänsä, myöhemmin jotkut tosin ovat muuttaneet alueen ulkopuolelle esimerkiksi Norjaan. Olof Morottajan jälkeläisiin liittyvä runsas aineisto paljastaa siis sen tosiasian, että monet asiat ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle. Kyseessä ovat pohjimmiltaan Olofin jälkeläisten valinnat ja ratkaisut. Vaikka suvun tarinassa voi nähdä jatkumon, jokainen on kuitenkin joutunut tekemään nämä ratkaisunsa yksilönä.

Lappalaisuuskin on kulkenut niin geeneissä kuin perinteessä. Se ei kuitenkaan ole koskaan ollut rasistista, vaan siihen on kuulunut toisten ihmisten kunnioittaminen. Toisia ihmisiä alaspäin katsova asenne, halveksinta, syrjintä ja vihan kylväminen voi ulospäin näyttää vahvan ihmisen merkiltä. Todellisuudessa nämä asenteet lähtevät omasta arkuudesta, alemmuuden tunteesta – jolle harvoin on mitään todellisia perusteita – ja sosiaalisesta epävarmuudesta. Uskotaan, että oma asema on jollain tavoin uhattuna jos ei ole ihmisiä joille voi osoittaa että nämä istuvat alemmalla orrella. Tämä koskee myös tarvetta erotella saamelaiset eri karsinoin, aitoihin saamelaisiin ja epäaitoihin ”wannabe-saamelaisiin”.

Anja Akujärven Morottaja-sukua koskeva sukuselvitys osoittaa, että lappalaiset eivät ole tarvinneet aristaa saamelaisuutta eikä heidän tarvitse vastaisuudessaakaan alistua toisten saamelaisten⁶ syrjintään. He ovat suhtautuneet maailmaan ja erilaisiin ihmisiin avoimesti, olivatpa nämä minkä sortin saamelaisia tai muita porukoita tahansa. Morottaja-sukuun kuuluvat ovat ymmärtäneet oman historiansa ja heille yksinkertainen totuus siitä riittää.

Saamelaiskäräjien poliittisen johdon linjausten mukaan nämä tilansa sukumaalleen perustaneet Morottajat ja monet muut inarinsaamelaiset eivät enää olisikaan oikeita alkuperäisasukkaita, eikä heitä siitä syystä tulisi hyväksyä saamelaisrekisteriin⁷. Tähän on todettava, että saamelaiskäräjät ei ole tuomioistuimien, joten tällaiset kysymykset on ratkaistava tuomioistuimessa. Toisaalta nykyinen saamelaismäärittelmä osoittaa huonoa lainvalmistelua kun ei ole kyetty ennakoimaan saamenkielille kielteisiä vaikutuksia. Tässä yhteydessä viitataan tämän lausunnon liitteenä olevaan selvitykseeni jossa kerrotaan siitä miten inarinsaamelaisten kielen vaihtuminen suomeksi ja kulttuurin muuttumine ovat tapahtuneet.

Lopuksi on vielä todettava, että Anja Akujärven Morottaja-sukua koskeva selvitys on tähän mennessä laajin asiakirja, jonka perusteella voidaan myös kalastaja- ja metsäsaamelaisuutta tarkastella objektiivisesti. Tähän asti tarkastelu on ollut valikoivan subjektiivista. Saamelaiskäräjien vaalilautakunta on arvioinut kapeiden kriteereiden pohjalta hakijan saamelaisuutta, mikä on johtanut esim. monien Morottaja-suvusta polveutuvien hakijoiden hylkäämiseen. Vasta Korkein Hallinto-Oikeus on arvioinut hakijan objektiiviset kriteerit, mikä on johtanut siihen, että monet Morottaja-sukuun kuuluvat onkin lopulta hyväksytyt käräjien vaaliluetteloon merkittäväksi. Tällainen menettely on kuitenkin ehdottomasti liian kankea ja byrokraattinen. Sellainen on myös perus- ja ihmisoikeuksien vastainen.

Lopuksi totean, että sukututkimuksen kannalta tärkeintä on saada testejä niistä sukuhaaroista, joiden keskinäinen sukulaisuus menee kirkonkirjojen taakse tai jopa asiakirjojen taakse. Suuri apu DNA:sta on suvun kantaseuduilta muualle muuttaneiden sukuhaarojen yhdistymisestä. Koska vanhoissa veroluetteloissa ei suuremmin muuttotietoja ole, perustuvat muutot monesti olettamuksiin: kun samanniminen mies katoaa toisaalla ja ilmestyy toisaalta, ei silti voida olla täysin varmoja siitä onko kyseessä sama henkilö. DNA-testien avulla, kunhan Morottajista ja monesta muusta lappalaissuvusta saadaan laaja vertailupohja, on mahdollista löytää sukukartalta niillekin sukuhaaroille joita ei asiakirjojen perusteella voi yhdistää. Testejä tarvittaisiin mahdollisimman paljon varsinkin Inarin vanhojen lappalaissukujen sukuhaaroista, jotta voidaan luoda DNA:n avulla vahvistettu sukupuu ja saada eri sukujen irrallaan olevat sukuhaarat yhdistettyä.

Pelkkä DNA-testi ei kuitenkaan yksinomaan riitä, vaan sen tulokset on yhdistettävä perinteiseen asiakirjalähtöiseen sukututkimukseen. Jos DNA tukee joidenkin sukuhaarojen yhdistämistä, on tämä yhteys usein löydettävissä asiakirjoista. Näin saadaan selville eri sukujen asutushistorialliset suunnat.

⁶ Tässä saamelaisilla tarkoitetaan koko laajaa saamelaisten kansaa alaryhmään katsomatta – sitä kansaa, josta poro- ja kolttasaamelaisten liittouma haluaa valtion ja sen lakien avulla sulkea statuksettomat inarinsaamelaiset ja muut Suomessa asuvat statuksettomat saamelaiset.

⁷ ”Saamelaisrekisteri” on saamelaiskäräjien vaaliluettelosta saamelaisten keskuudesta yleisesti käytetty nimitys. Äänioikeuden katsotaan ja ymmärretään – aivan oikein – merkitsevän henkilön saamelaisuuden muodollista ja virallista tunnustamista.

Tällainen työ odottaa tekijäänsä. Tuloksilla oli suuri merkitys erityisesti metsäsaamelaisten alkuperäisyyttä koskevassa keskustelussa. Lopuksi totean, että Anja Akujärven panos ja moniosaaminen yhteiskunnan hyväksi ansaitsee kiitokset.”

Edellä oleva teksti oli siis vuonna 2017 julkaistu kirjoitukseni, joka käsitteli tilannetta vuonna 1999.

Hallbergin toimikunta onkin – ehkäpä vahingossa – oikeilla jäljillä todetessaan että vaaliluettelon ulkopuolella on saamelaisuutta. Alkuperäiskansan olemassaolo yhtä vähän kuin yksilön identifioituminen ei ollakseen todellisia ja merkitseviä edellyttä valtion tai minkään lautakunnan antamaa tunnustusta. Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon merkitseminen on kuitenkin se muodollinen oikeudellinen akti, joka muodollistaa eri virallistaa henkilön saamelaisuuden. Väitteet siitä että vaaliluettelolla ei ole mitään tällaista merkitystä ovat puhdasta hurskastelua. Tämän hurskastelun ja hämärsyrytysten huippu edustaa Hallbergin toimikunnan ehdotuksen ympärillä jo ennen sen julkaisemista käydyssä keskustelussa esitetyt puheenvuorot, joiden mukaan vaalirekisteri ja saamelaisuus ovat kaksi täysin eri asiaa. Ehdotuksesta vuotaneet ja ennen sen julkaisemista julkaistut tiedot tiesivät kertoa tyrmistytävästä ehdotuksesta, että saamelaiset on tarkoitus jakaa kahteen pääjoukkoon, niihin, joilla on äänioikeus ja vaalikelpoisuus saamelaiskäräjävaaleissa, ja niihin, joiden pitäisi tyytyä harrastelemaan ja elämään saamelaisuuttaan vaaliluettelon ulkopuolella. Kun ehdotus julkaistiin, tämä huonolta vitsiltä kuulostava ehdotus todellakin sisältyi siihen. Tämä yksityiskohta on jopa kirjoitettu täysin auki ja sitä puolustellaan juurisoilla ”Vaaliluettelo ei siis ole tyhjentävä luettelo siitä, ketkä ovat saamelaisia, vaan luettelon ulkopuolellakin on saamelaisia, ja yksilöt ja ryhmät voivat vaalia saamen kieltä, saamelaista kulttuuria ja identiteettiä myös vaaliluettelon ulkopuolella”. Jo on Saamenmaalla aikoihin eletty!

Edelleen näkökohtia ILO-sopimuksesta, maa-oikeuksista, saamelaismääritelmästä ja vaaliluetteloon ottamisesta

Eurooppa- ja hallinto-oikeuden asiantuntija professori Pertti Eilavaara on aikaisemmin eri yhteyksissä tuonut esille valtaviirasta poikkeavia kriittisiä näkökohtia sekä saamelaiskärjäläistä että ILO-sopimuksesta. Referoin tässä professori Eilavaaran luvalla joitakin hänen esittämiään näkökohtia, jotka koskevat ensisijaisesti ILO-sopimusta, mutta monilta osiltaan sisällöllisesti myös saamelaiskärjäläin uudistamista:

ILO-sopimus ja faktat

1. ILO, Kansainvälinen työjärjestö

- Yhdistyneiden Kansakuntien erityisjärjestö nykyisin
- vanhin erityisjärjestö, perustettu alun perin jo 1919: yhteiskunnallisen rauhan turvaaminen päämääränä
- perustamisen tarkoitus oli parantaa työväestön yhteiskunnallista asemaa
- toiminta koostuu konferensseista, raporteista ja yli 200 yleissopimuksesta (conventions), joita valtiot voivat ratifioida sitomaan itseään ja vaikuttamaan lainsäädännössään
- toiminta rakentuu kolmikantaperiaatteelle: työntekijät, työnantajat ja valtio
- myös alkuperäiskansojen suojelua varten on puolisen tusinaa työelämää koskevaa yleissopimusta saman teeman alla
- Suomi on ILO:n jäsenvaltio mutta ei ole ratifioinut ko. yleissopimusta eli saattanut sitä osaksi kansallista lakia

2. Yleissopimukset alkuperäiskansoista

- niitä on kaksi: 1957 sopimus alkuperäiskansojen asemasta ja sen kehittynyt versio 1989 yleissopimus samasta asiasta; niitä kutsutaan myös järjestön oman tietopankin ILOLEXin numeron mukaan C 107 ja C 169, jotka siis viittaavat vain asemaan sopimusten syntyjärjestyksessä ja tallentamisessa
- niitä täydentää erillinen suositus samasta asiasta R 104 (ei ole sitova)
- maailman käytäntöä kuvaa erillinen Casebook ja yleissopimusta itseään erillinen Manual-käsikirja
- englannin kielinen yleissopimuksen otsikko kuuluu: The Indigenous and Tribal Peoples Convention
- yleissopimuksen on ratifioinut 22 valtiota, joissa Norja 1990 ja Tanska 1996 ovat mukana, mutta ei Ruotsi
- vuoden 2010 ei ole tapahtunut uusi ratifiointeja
- yleissopimukset ovat osa kansainvälistä oikeutta; ne ovat erityissopimuksia, mikä herättää kysymyksen niiden suhteesta etenkin Euroopan ihmisoikeussopimukseen
- ratifioitu yleissopimus on lain tasoinen säädös

- ILO169 mukaan sopimuksen ratifioiva valtio ei voi tehdä siihen varauksia.

3. Alkuperäiskansojen asemaa koskevan yleissopimuksen historiasta

- alkuperäinen tarkoitus oli maaseudun olojen parantaminen eli se oli vahvasti sosiaalinen tarkoitus
- siirtomaavalta oli riistänyt työvoimaa tässä suhteessa
- C 107 syntyi 1950-luvulla ja soveltuvi 27 valtioon lähinnä maissa, joissa oli heimoja (ei Eurooppa); jäi sitomaan sen ratifioineita valtioita jotka eivät ole ratifioineet C 169:ä.
- C 107:n perusajatus oli alkuperäis- ja heimokansojen integraatio pääyhteiskuntaan, niihin kohdistuvan sarron ja syrjinnän eliminoiminen ja niiden taloudellisen ja sosiaalisen aseman nostaminen pääväestön tasolle.
- vuonna 1989 hyväksytyn, C 107:n korvaavan C 169:n perusajatus on alkuperäis- ja heimokansojen oman kulttuurin suojaaminen ja edistäminen, pakotetun tai painostettu integraatio tuomitseminen, sarron ja syrjinnän eliminoiminen ja näiden kansojen taloudellisen ja sosiaalisen aseman nostaminen pääväestön tasolle niiden toivomassa määrin ja tahdissa.
- uusi yleissopimus koski lähinnä ns. kolmatta maailmaa (erityisesti Latinalainen Amerikka)
- pari perushavaintoa yleissopimuksen implementoinnista eri maissa: se on monimuotoinen prosessi hallintaan, lakeihin ja muuhun tehtävillä muutoksilla ja se on vaikea usein jo kielten määrän vuoksi, jos heimoja tai kansoja on kymmenittäin, se on lähes mahdoton, jos niiden määrä on 50 tai enemmän
- kun laadittiin uusi yleissopimus, lähtökohtamuutoksia olivat:
  - +irti integroinnista valtaväestöön
  - +kansan käsite irti kansainvälisoikeudellista sisällöstä
  - +haluttiin selvästi estää irtaantuminen valtiosta eli valtiollisluonteinen autonomia
  - +karkeasti yleissopimuksen kaksi osaa: maoikeuspuoli ja työolosuhdepuoli

4. Alkuperäiskansoja koskeva yleissopimus 169

4.1. Käsitteistä lappalainen ja saamelainen

- Suomen perustuslaki (alun alkaen Hallitusmuodon muutos v. 1995) määrittelee: saamelaisilla on määritelty kulttuurinen itsehallintoasema, ratkaisu on syntynyt valtion yksipuolisesta tunnustamisesta; Suomen lain saamelaisen käsite ei perustu C 169:ään eikä perustuslaista (17,3 §) voida johtaa mitään suhteessa yleissopimukseen
- sittemmin tieteellinen tutkimus on muuttanut koko kuvaa saamelaisten oikeuksia koskevasta asiasta eikä määrittely ole mitenkään tyhjentyvä; oikeus maahan ja veteen ei ole lainkaan kollektiivinen eikä etninen asia
- perustuslakivaliokunta ei ole tunnustanut mitään erillisoikeuksia suhteessa C 169:ään saamelaisten oikeuksista perustuslain kirjaimen tulkinnan yhteydessä lausuttuna (eli ei ole luvattu oikeuksien siirtoja tai luovutuksia tai omistusoikeutta muutoin)
- alkuperäiskansan merkitys nojaa kansainvälisoikeudelliseen määrittelyyn, joten kansallisesti sellaiseksi voidaan tunnustaa myös kveenit tai lappalaiset samanlaisen historiansa perusteella
- sellaista perinteistä alkuperäisyhteisöä ei ole Suomessa, että yleissopimuksen kuvaamia olosuhteita koskevat edellytykset täytyisivät, mikä erottaa yleissopimuksen soveltamisen alaa Suomessa muusta käytännöstä
- saamelaiskäräjälain (974/1995) 3 § saamelaisen määritelmästä kuuluu: Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:
  - 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
  - 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
  - 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.
- mikään määritelmä ei voi luoda oikeuksia tai oikeusasemaa sinänsä, oikeudet ja oikeusasema ovat aina kiinni todellisuudesta ja todellisesta historiasta
- lyhyt oppimäärä:
  1. ennen saamelaistermiä puhuttiin vain lappalaisista (huom. nykyisin siis rekisterikäytäntö erottaa lappalaiset ja saamelaiset), saamelainen, poliittinen ideologia omi koko lappalaiskäsitteen ensin itselleen sille uutena käsitteenä,
  2. sitten 1970-luvulla korostui uudelleen lappalaisen käsite ja samalla varmistui, että nämä käsitteet kietoutuvat toisiinsa ja alkoivat näytellä suurta roolia keskustelussa,
  3. samalla yritettiin luoda keskustelulla tavoitetta, että vain saamelaisilla olisi tämän nimikkeen perusteella oikeuksia, joita tieteellinen tutkimus ei kuitenkaan ollut voinut vahvistaa,

4. pyrkimys oli luoda yhteisestä perinteestä saamelainen kokonaisuus, joka ei ole kestävä ratkaisu kuten nyt tiedetään,
  5. käsitteiden ero tiivistyy eroon alkuperäisyydessä: voiko vain toinen olla alkuperäinen, kun historia on osaksi samaa ja osaksi saamelaisilta puuttuu tieto siitä kokonaan varhaiselta ajalta, vaikka esimerkiksi porosaamelaisilla on juuria myös lappalaisuudessa
  6. käsitteiden ero muodostuu yleisesti yhteiskunnallisista käytänteistä ja määrittelystä, joka voi nojata vain tieteelliseen pätevään tutkimukseen, mikä on osoittanut eron selviämisen kuvatulla tavalla,
  7. lainsäätäjä ja korkein hallinto-oikeus (1999, yli tuhat pääasiassa kielteistä päätöstä) johtivat koko asian syvään kriisiin saamelaiskäsitteen rajoja vetäessään: se epäonnistui täysin ja seurauksena oli se, että historia sivuutettiin mutta vain väliaikaisesti,
  8. lain nykyisen saamelaiskäsitteen voi todeta olevan keinotekoisien suhteessa historiaan kaikilta osin: se edellyttää saamen kielen hallintaa, tiettyä periytymistä ja veroluetteloon kuulumista
- tärkeä lisäys syyskuulta 2011 on se, että korkein hallinto-oikeus on 26.9.2011 asiakirjojen perusteella hyväksynyt eräitä tunnettuja lappalaisia saamelaisten vaalirekisteriin aiemmasta käytännöstään ja perusteluistaan poiketen: tämä tulee vaikuttamaan kansallisen ratifiointiin, koko saamelaisen määritelmän tulevaisuuteen ja alkuperäiskansan alaan
- osuuden lopuksi: saamelaiset eivät ole pohjoismaiden ainoa alkuperäiskansa, sillä jo ennen 1000-lukua alueella asuneita kveenejä ja finnejä esiintyy germaaniheimoina (Henrik Gabriel Porthanin kertoman mukaan); muutoin kveenihistoria sivuutetaan tässä

4.2. Soveltamisala ja tarkoitus

- lähes poikkeuksetta kansainvälisen sopimuksen vaikutukset perustuvat erilliseen ratifiointiin (Norja, Tanska) eikä yleissopimuksella ole muutoin vaikutusta
- ongelmaksi tulevatkin siten ratifioinnin vaikutukset kansalliseen lakiin ja toisaalta sopimusvelvoitteiden edellyttämät kansalliset toimet: yksi peruskysymys on silloin alkuperäisen kveeniväestön oikeusaseman ja oikeuksien tunnustaminen, mikä olisi uusi asia ja periaatteellisesti suuri muutos aiempaan tilaan nähden
- Suomessa ratifiointi koskisi ennen kaikkea maa-oikeuksia ja luonnonvarojen käyttöä, vaikka se nostaa muitakin kysymyksiä, jotka nekin ovat selvittämättä
- C 169:n mukaan hallituksilla on vastuu alkuperäiskansan tai heimon suojelusta, olojen kehittamisestä ja yhtenäisyyden turvaamisesta
- tämä herättää sen kysymyksen, perustaako hallituksen selvittämiselvoite käännetyn näyttö- ja todentamiselvollisuuden valtiolle sen omasta omistuksesta?: siihen tarvitaan olosuhdeanalyysi siitä, kuka mitään jo nyt omistaa ja kuka ei ole saanut hänelle kuuluvaa laillista oikeutta sekä kuka on saanut kenties enemmän kuin on oikeutettu saamaan
- tässä tarkoituksessa alkuperäiskansoilla pitää olla yhtäläiset oikeudet muiden kanssa, valtion pitää edistää näiden sosiaalisia, taloudellisia ja kulttuurisia oikeuksia ja perinteitä sekä instituutioita sekä poistaa taloudellisia eroja näiden ja muun väestön välillä
- kaikille tulee taata samat ihmisoikeudet
- lisäksi alkuperäiskansoihin pitää kohdistaa perusteltuja erityistoimia

4.3. Mitä tarkoittaa kansa ja alkuperäiskansa?

- seuraavat määritelmät on mainittu yleissopimuksessa:
  1. heimolla tarkoitetaan valtiossa ryhmää, joka eroaa kansallisesta yhteisöstä muuten olojensa puolesta, joka kokonaan tai osin noudattaa omia perinteitä, tapoja, erityislakeja tai säännöksiä; tarvitaan vertailuja mitä oikeuksia on ja mitä ei erojen havaitsemiseksi
  2. alkuperäiskansa on puolestaan valtiossa kansaa, joka asutti maata tai aluetta, kun siirtolaisuus/kolonialisaatio tai valloitus tapahtui, tai valtiota perustettaessa ne, jotka säilyttivät omat perinteensä ja instituutionsa joko kokonaan tai jotkut niistä riippumatta siitä, mikä heidän oikeusasemansa oli
- saamelaiset ja lappalaiset ovat olleet Suomessa saman kohtelun alaisia, esimerkiksi saamelaisilla on tiloja lähes 10 eri lain nojalla, myös porosaamelaiset saivat 1800-luvulla kruunun metsätorppia, jotka he muuttivat tiloiksi ja kaikilla on laajoja metsä- ja kalastusoikeuksia esimerkiksi vesipiirien rajankäynnin perusteella
- tässä terminologiassa kansa ei viittaa lainkaan kansainvälisen oikeuden kansan määrittelyyn, vaikka saamelaisaktivistit korostavat päinvastaista
- perusperiaate on se, että itse-identifioituminen on päälähde alkuperäiskansan käsitteelle; juuri tämän vuoksi Suomen saamelaiskäräjälain säännökset eivät vastaa C 169:n vaatimuksia sattumanvaraisine määrittelyineen, minkä vuoksi tulkintakäytäntö on muuttumassa, mihin viitataan edellä
- korkeimman hallinto-oikeuden päätös 26.9.2011 taltio 2710 saamelaiskäräjien vaalirekisteriin pääsemisestä vaikuttanee melko suoraan ja epäsuorasti eri tavoin alkuperäiskansan käsitteen alaan

Suomessa ja aiemmasta poikkeavalla tavalla; kun mainitussa päätöksessä asetettiin keskeiseksi kriteeriksi samaistuminen saamelaisuuteen ja sen kokonaisuus eikä vain lain määritelmän yksittäinen kohta ja siitä esitetty selvitys, ja tämä seikka nousee esille myös osana alkuperäisyyden arviointia ja siinä erityisesti nousee esille saamelaisuuden ja lappalaisuuden erot eri aikakausina, mikä pakottaa Suomen valtion ottamaan kantaa myös kveenien ja lappalaisten alkuperäisyyteen; lisäksi tapaus korosti hakijan omaa selvitystä asiassa

4.4. Keskeisiä säännöksiä

-vain C 169 tarkastelun kohteena

-asian kannalta kiinnostavia pääsäännöksiä on vain muutama; säännökset 20 artiklasta eteenpäin ovat sosiaalisia olosuhteita koskevia; Suomessa voidaan kysyä, miten sosiaalisia tai kulttuurisia oloja voidaan ylipäänsä tältä pohjalta parantaa perustasoltaan?

-erikseen yleissopimuksen kriittisistä säännöksistä jäljempänä

4.4.1. Kulttuuriset ja sosiaaliset oikeudet

-kieli on tärkeä suojattu kohde tasa-arvoisuuden kannalta

-muutoin elinolot määrittelevät säännösten soveltamisen; Suomessa täyttyvät nämä olot jo nykyisin; siten C 169 ei loisi saamelaisille uusia oikeuksia tässä suhteessa toisin kuin lappalaisille, joiden oikeuksista pitäisi säätää erikseen juuri kulttuurin suojan vuoksi

-hankalia yleissäännöksiä ovat heimojen ja alkuperäiskansojen eräiden tekojen kriminalisointia ja rangaistuksia määrittelevät säännökset, jotka ovat vieraita kehittyneelle, länsimaiselle oikeusjärjestykselle

-turvattujen oikeuksien väärinkäyttö on kielletty

4.4.2. Maanomistus

-maan käsite: maa viittaa yleissopimuksessa alueisiin, jota alkuperäiskansa asuttaa tai käyttää, 15 ja 16 artiklat käsittelevät luonnonvaroja

-etenkin 14 artikla nojaa seuraaviin peruslähtökohtiin alkuperäiskansan tai heimon maa-oikeuksien (land rights) alkuperästä ja sopimuksen mukaisesta soveltamisesta: 1. omistus on ollut kollektiivista; tutkimus osoittaa, ettei Suomessa ole näin eikä se ole kieliperusteista myöskään, 2. omistuksesta voidaan osoittaa, kuten yleensä omistuksesta, yhtenäinen ketju todisteena; sellaista Suomessa ei ole voitu osoittaa edellisillä perusteilla, 3. maa on olennainen osa alkuperäiskansa identiteettiä samalla erillisen hallintakohteen lisäksi; myös lappalaisilla on todistettavasti Suomessa vastaavat oikeudet, 4. luonnonvarojen käyttöä ja hallinnointia koskeva vaatimus sidotaan omistukseen; jo nyt Suomessa kuullaan saamelaisia mm. metsän hakkuissa, 5. tältä pohjalta yleissopimus edellyttää, että valtio tunnustaa nämä oikeudet, luo sen mukaiset oikeusjärjestelyt ja hallinnolliset oikeudet

-Suomessa ei ole näyttöä yhdenjaksoisesta kollektiivisesta omistuksesta minkään keskeisen talous- tai lappalaisoikeuden osalta ja siten kulttuurin osatekijän omistuksesta, joten artiklan soveltamisedellytykset eivät täyty kuten on ollut Norjassakin asianlaita

4.4.3. Luonnonvarojen omistus ja hallinta

-15 artikla perustaa seuraavat oikeudet:

1. nämä oikeudet perustuvat todettuihin ja yhtäjaksoisiin maa-oikeuksiin, joita ei saamelaisilla ole tutkimuksessa voitu näyttää olevan Suomessa,

2. maa-oikeus antaa oikeuden hyödyntää, hallinnoida ja säilyttää maassa olevia luonnonvaroja,

3. milloin maa-oikeuksien palauttaminen niiden todellisille alkuperäisille omistajille ole mahdollista, valtio voi nämä oikeudet ottaa itselleen ja korvata ne täysimääräisesti, jolloin valtion on järjestettävä maiden oikeuksien hallintaa varten menettelyt ja osallistumisjärjestelmät maa-alueet omistavien kanssa; miten nämä oikeudet voidaan antaa, jos niiden kohteena oleva maa ei ole kollektiivisesti ollut omistettu, jää epäselväksi

-Suomessa ei ole yleissopimuksen mukaista omistusoikeutta voitu näyttää vallinneen, joten tämän artiklan soveltamisedellytykset eivät täyty kuten on ollut Norjassakin asianlaita

-sekä Suomen Lapin kovassa nousussa olevan kaivosteollisuuden ja Ruotsin vastaavan toimialan vuoksi tämä kohta on erityisen merkittävä taloudellisesti; Suomen uusi kaivoslaki on lisännyt jo oikeuksia

-erityisen hämmäntävää Suomessa on eräiden tapausten pohjalta se, että kerran suojelua varten lunastettuja yksityisesti omistettuja alueita on myyty Lapissa valtion ja Metsähallituksen toimesta ulkomaille muusta kuin yleisestä tarpeesta, minkä vuoksi ne oli ensin pakkolunastettu yksityisiltä

4.5. Yleissopimuksen valvonnasta

-jokaisen jäsenvaltion on alistuttava ajoittain toistettaviin raportteihin siitä, onko kansallinen lainsäädäntö yleissopimuksen mukainen ja mikä on sen soveltamiskäytäntö, sekä antaa itsekin raportteja siitä

- yleissopimuksia arvioidaan säännöllisesti
- yleissopimusten valvontaa varten oma on erityiselin asiantuntijakomitea, jonka työmenetelmiä ovat havainnot, sen suorat kysymykset ja vaatimukset hallituksille
- ILO:n perussäännössä on säädetty erillisestä valitusmekanismista jolla saa yleissopimuksen soveltamisen tutkittavaksi
- alkuperäiskansa voi saada asiansa kuultavaksi teknisen yhteistyön kautta, työntekijäin järjestön ja edustajan (ei siis omaa asemaa kolmikannassa) kautta sekä saamalla informaatiota kielellään sekä hallitusten ja alkuperäiskansan yhteistyöllä

5. Johtopäätöksiä

- C 169 ei edellytä kansallisen historian uudelleen määrittelyä tai historiallisen taustan uutta tulkintaa
- C 169 ei edellytä minkään oikeuden siirtämistä kenellekään
- C 169 asettaa maa-oikeuksille tiukat vaatimukset näytölle konkreettisista omistusoikeuksista tai konkreettisista, pitkäaikaisista maan käytöistä (kuka tai ketkä käyttäneet mitä milloin mihin tarkoitukseen jne). Tällaista ei ole Suomessa näytetty,
- C 169 edellyttää muutenkin oikeuksilta näyttöä, jota ei ole ja voidaan kyseenalaista norjalaisen professori Carl August Fleischerin tapaan (2007); onko pohjoismaissa ollut yleissopimuksen tarkoittamaa elintapaa lainkaan
- C 169 ratifiointi on vapaassa harkinnassa; mikään perustuslain säännös ei sitä edellytä eikä myöskään kansainvälinen muu velvoite
- yleiset huomautukset yleissopimuksen ratifiointia ajatellen:
  1. ratifiointi ei voi loukata tai muuttaa kenenkään yksilön oikeuksia mitenkään velvoitteidensa vuoksi,
  2. ratifiointi ei edellytä yhdenkään omistuksen siirtoa muulle,
  3. itse asiassa koko yleissopimus ei mahdollista eikä lähde sellaisesta, ettei jonkun muun ryhmän oikeuksia olisi täysin toteutettu,
  4. muutenkin koko yleissopimuksen maata ja luonnonvaroja koskeva osuus on irrallaan kaikesta muusta ihmisoikeusajattelusta ja sääntelystä tyhjentävästi eikä voi ulottua sellaiseen lainkaan, vaikkakin korostaa alkuperäiskansan osallistumisoikeuksia itseään koskeviin päätöksiin,
  5. se mitä on todettu omistuksesta rinnastuu täysin rekisteröityihin kalastus- ja metsästys-oikeuksiin, joita tiloilla ja niiden omistajilla on yksilöinä Suomessa eli yleissopimus ei koske eikä saa niitä millään tavoin; tästä on vallinnut suuri käsitysepäselvyys Suomessa ja vallitsee edelleen
- ratifiointi ei tee saamelaisista tai lappalaisista heimoja; alkuperäiskansan määrittely on vaikeaa ajankohdan ja sopeutumisen sekä, kummankin omien yksityisten oikeuksien vuoksi
- ratifiointinissa ei voida lainkaan soveltaa toisen maan kokemusta sellaisenaan asian ollessa maakohtainen: erityisesti Norjan menettelyn selostaminen kertoo suurista maakohtaisista eroista ja siitä, ettei yhtenäistä pohjoismaista saamelaishistoriaa ole todettavissa, mikä voidaan todeta Suomen syvällisen maa-oikeustutkimuksen perusteella
- saamen kielellä ei ole ollut mitään roolia asutuksessa tai maa-oikeuksien omistuksessa ja hallinnassa, joten saamelaismääritelmä ei voi olla perusteena mihinkään eikä ole todettu kollektiivista oikeutta vaan lappalaisoikeudet ovat yksilön oikeuksia todistettavasti ja kaikille
- saamelaisten ja lappalaisten välillä ei ole etnisiä eroja jo sen vuoksi, että he ovat sekoittuneet vuosisatojen aikana keskenään
- Suomessa ei voi olla kyse omistusoikeudesta lainkaan eikä todettu siihen rinnastettavaa oikeutta vaan vain valtion tunnustamat oikeudet luontaiselinkeinoihin ja vain saamelaisalueella (kolme pohjoisinta kuntaa ja Vuotson kylä Sodankylässä)

Näin pitkälle siis professori Eilavaara.

Uusi väestönlaskenta tarpeen

Tiedossa olevien ongelmien korjaaminen ja piilon jääneiden esille saaminen edellyttää vuoden 1962 amatöörimäiseksi jääneeseen tutkimukseen verrattuna riittävin resurssein, tiukemmin johdettua ja nykyaikaisin menetelmin suoritettua uutta väestönlaskentaa. Sukututkimuksen keinoin ja hyödyntäen Lapin Sivistysseuran aikajakson 1722–1910 kattavan perherekisterikortiston tietokantaa on mahdollista selvittää kattavasti henkilöiden polveutuminen. Sen avulla on osoitettavissa, että huomattava osa hylätyistä hakijoista polveutuu suoraan siitä saamelaisväestöstä, joka on asuttanut aluetta niin kauan, ettei sen muuttamisesta alueelleen jostain muualta ole minkäänlaista tietoa. Tämä väestö asutti aluettaan kun se liitettiin Ruotsin valtakuntaan, ja asuu siellä edelleen.

Suomessa tiedetään suvuittain, että osa saamelaiskäräjien äänestysluettelossa olevista on alkuperäisten lappalaisten tavoin asunut alueella niin kauan kuin tutkittua tietoa taaksepäin on saatavissa. Sen sijaan osa on muuttanut Suomen alueelle maiden välisten raja- ja rauhansopimusten jälkeen uudisasukkaina Norjasta ja Ruotsista noin 1820- ja 1930-lukujen välissä. Nämä voidaan osoittaa suvuittain suoraan kirkonkirjojen pohjalta. Nämä suvut ovat ns. porosaamelaisukuja, jotka ovat ottaneet oikeudekseen määritellä ketkä Suomessa ovat saamelaisia. Äänestysluettelosta hylätyt inarinsaamelaiset ja muut statuksettomiksi jätetyt saamelaiset ovat paitsi polveutumiseltaan saamelaisia, myös kulttuuriltaan saamelaisia vähintään samassa määrin kuin alueelle muuttaneet porosaamelaiset.

Niin ikään tässä tilanteessa kaivataan niiden emotionaalisten ristiriitojen käsittelyä, joita hakijoissa, perheissä ja suvuissa on siirtynyt tähän päivään. Ne ovat herkkiä ja syvästi ihmisiin vaikuttavia asioita. Mielestäni hylätyt ovat olleet ensisijaisesti päättäjien ja osin omaan tietämättömyyteensä perustuvan mielivallan uhreja. Kun nykyään käytettävissä on parempaa tietoa ja näkemystä, on olemassa pohja vanhojen virheiden korjaamiselle.

Aikoinaan ja vuosien mittaan äänestysluettelosta hylätyt, edelleen elävät saamelaiset, jotka edelleen haluavat päästä vaaliluetteloon, tulisi siihen ottaa asian uuden harkinnan jälkeen. Jo kuolleiden hylättyjen hakijoiden osalta saamelaiskäräjien tai KHO:n tulisi tunnustaa heidän saamelaisuutensa niin, että heidän jälkeläisensä voivat halutessaan tulla sillä perusteella otetuksi vaaliluetteloon. Kuolleiden osalta päätöksellä olisi symbolinen merkitys nykyisin eläville ja tuleville polville, koska se tunnustaisi heidän muodollisen saamelaisuutensa ja sen kautta ihmisarvon saamelaisina. Se todistaisi että sivistys- ja oikeusperiaatteet koskevat myös saamelaisia.

Syvin kysymys kuuluu milloin nykyinen kiista päättyy mielikuvia luomana ja muokkaavana prosessina, intohimoja ruokkivana tiukkaan juuttuneina suku ja perhemuistoina. Terveestä etäännyttämisestä oli jo merkkejä, mutta sitten tapahtui taas kerran asioita, jotka palauttivat sovintoa kohti kulkeneen prosessin lähtöasetelmiin. Nimittäin ns. Hallbergin työryhmän ”kompromissiehdotus” kääntää tilanteen samaan pisteeseen kuin vuonna 1999, jolloin valtaosa hakijoista hylättiin perusteilla, jotka eivät ole oikeudellisia, vaan etnopolitiittisia.

Nuoremmissa saamelaisissa – niin maallikoissa kuin tutkijoissa – on valitettavasti ilmennyt entistä hyökkäävämpiä, näennäistieteellisiin perusteisiin vetoavia etniseen syrjintään yllyttäviä asenteita. Mutta ilahduttavasti erottuu myös osapuoliin sitoutumatonta, lähinnä inhimillisesti motivoitunutta asennetta. Kiista kiinnostaa syy- ja seurauksimppuna, eikä saamelaisena tai lappalaisena sankaruutena. Mutta osapuolten vahingolliset traditiot pysyvät kuitenkin hengissä niin kauan kunnes virallisesti pyydetään hylätyiltä anteeksi. Anteeksipyyntöä tärkeämpää on kuitenkin tehtyjen virheiden korjaaminen. Siihen meillä on täysi mahdollisuus, jos halutaan tiedossa olevat virheet korjata.

Kestävä ja oikeudenmukainen ratkaisu on täysin mahdollinen

Eduskunnan vastuulla on nyt pitää ohjat lujasti käsissään, jotta Suomen alkuperäiskansakysymys ratkaistaan viisaasti oikeudenmukaiselta pohjalta. Hallbergin toimikunnan ehdotus ei sellaista edusta, vaan se jatkaa sitä pitkää yritysten sarjaa, jolla Suomen Lapin todellisen ja ikiaikaisen alkuperäiskansan maa-oikeudet on tarkoitus siirtää sellaiselle saamelaisväestölle, joka väittää olevansa juuri tämä aito – ja vieläpä ainoa aito – alkuperäisväestö. mutta joka todellisuudessa koostuu pääosin Suomen nykyiselle alueelle historian pitkässä aikaperspektiivissä vasta eilen tulleista saamelaisista yhteisöistä; osa näistä on asunut jollakin alueella silloin kun tämä on liitetty Ruotsin valtakuntaan tai Suomen tasavaltaan, mutta osa on muuttanut tuhatpäisten poroelojensa kanssa Suomeen Norjasta joko suoraan tai Ruotsin kautta Norjan laidunmaiden käydessä liian ahtaiksi kasvavan poromäärän seurauksena. Näiden saamelaisten kohdalla puhutaan ”alkuperäiskansasta”, joka on asuttanut Suomen Lappia 1860-luvulta tai 1950 luvun alkuvuosilta lähtien. Suomen todellisen saamelaisen alkuperäiskansan kohdalla puhutaan lappalaisista – tai saamelaisista, nimitys ei ole olennainen – jotka ovat asuneet alueellaan niin kauan, ettei kukaan – eivät asiantuntijatkaan – osaa varmuudella sanoa, milloin ja mistä he olisivat alueelleen tulleet. Tämän todellisen alkuperäiskansan aseman myöhäiset saapujat siis kiistävät ja vaativat että alkuperäiskansa-asema tunnustetaan – mutta vain näille myöhäisille tulijoille itselleen.

Suomen alkuperäiskansaongelma on ratkaistavissa rakentavasti, takaamalla kullekin saamelaisryhmälle oma, muiden saamelaisryhmien kanssa tasavertainen itsehallinto elvytettävän lapinkylä-saamelaiskylä-kolttakylä jne -rakenteen perustalta. Mikäli samaan saamelaiskulttuurin ryhmään kuuluisi useampi kylä, näiden perustason itsehallinnollisten yksiköiden seuraava ylempi järjestäytymistaso olisi saamelaiskulttuurikohtainen itsehallintoelin – porosaamelaisille, kolttsaamelaisille, inarinsaamelaisille, keminsaamelaisille ja mahdollisesti Utsjoen jokisaamelaisille, kunkin yhteisön toiveiden mukaisesti. Valtiovallan vastuulla olisi nimenomaan tällaisen julkisoikeudellisen itsehallinnollisen järjestäytymisen mahdollistavan, eri alkuperäiskansaryhmiin ja -yhteisöihin nähden neutraalin puitelain säätäminen.

Vaihtoehtoinen, loogisesti mahdollinen ratkaisu – jota en kylläkään ehdota – on jatkaa ja laajentaa Hallbergin toimikunnan ehdotuksen keskeistä perustelua koskemaan tasapuolisesti kaikkia saamelaisia. Jospa kaikille saamelaisille

todettaisiin Hallbergin toimikunnan ajatusta lainaten ja sen sanoja vain hiukan muuntaen: ”Saamelaiskäräjien vaaliluettelon ja siten saamelaiskäräjien ulkopuolellakin on saamelaisia. Näiden yksilöiden ja ryhmien tavoin ihan kaikki saamelaiset voivat vaalia ja harrastaa saamen kieltä, saamelaista kulttuuria ja identiteettiä saamelaiskäräjien ulkopuolella, toisin sanoen ilman virallisen aseman omaavia saamelaiskäräjiä.”

Leikillähän tämä on sanottu, vaikka asia on vakava. Silti kannattaa pitää mielessä vanha sanonta ”Ei mitään leikkiä jossa ei olisi joukossa vähän tosia”. Jos ja kun vaihtoehtona on Suomen alueen saamelaisten todellisen historian ja nykyolojen väärentävään esittämiseen perustuva saamelainen itsehallinto ja saamelaiset maavaatimukset, oikeudenmukaisempi ja kaikille parempi vaihtoehto on saamelaiskäräjien muuttaminen etujärjestöluontoiseksi järjestöksi, joka valitsee jäsenensä suljettujen klubien käyttämällä periaatteella. Tällaistaan Hallbergin toimikunta pohjimmiltaan esittää. Me saamelaiset pärjäämme hyvin myös ilman sellaista valtionvallan kanssa kiistelevää ja peiton alla puuhastelevaa saamelaista klubia, johon pääsee vain muiden jäsenten hyväksymänä, ja joka on jo kauan edustanut kieroutuneita pyrkimyksiä ja käytäntöjä. Siihen verrattuna suomalainen monikulttuurinen yhtenäisvaltio, jossa myös kaikenlaisille saamelaisille on tilaa, on monta kertaa terveempi vaihtoehto.

Jos taas puhutaan uudelta ja terveeltä ja syrjimättömältä pohjalta lähtevästä oikeudenmukaisesta saamelaisten itsehallinnosta, seison sataprosenttisesti sen kehittämisen takana.

Onko KHO:n soveltama kokonaisharkinta laitton?

Valitettavasti saamelaiskäräjien vaalilautakunnalta on tähän asti osoittanut ymmärryksen puutetta siinä, että vaikka monet inarinlappalaiset hakijat ovat sukulaisia jo ennestään rekisterissä olevien kanssa, vaalilautakunta on siitä huolimatta kieltänyt heidän saamelaisuutensa. Liekö tässä ollut kyse todellisesta inarinlappalaisten taustan ymmärtämisongelmasta vai saamelaispoliittista syistä puuttuvasta tahdosta voidaan tässä jättää pohtimatta. Perusteet hylkääville päätöksilleen vaalilautakunta ja saamelaiskäräjät on löytänyt Pekka Hallbergin tuolloin johtaman KHO:n vuoden 1999 päätöksestä, jonka tuloksena oli yli tuhannen saamelaiskäräjien vaaliluettelon merkitsemistä hakeneen henkilön hylkääminen.

KHO, sen sijaan että olisi tulkinnut saamelaiskäräjälain edelleenkin voimassa olevan n.s. lappalaisperusteen tasavertaisena ja sellaisena yksin riittävänä perusteena hakijan saamelaisuudelle, tulkitsi laissa olevan saamelaismääritelmän numeroitua eri kohdat niin, että ensimmäisenä ilmaistu kieliperuste oli ”ensisijainen” ja lappalaisperuste sille tulkinnassa alisteinen ja painoarvoltaan alempi. Tämän pohjalta KHO hylkäsi saamelaiskäräjien päätöksestä KHO:lle tehdyt valitukset tutkimatta niitä erikseen. Saamelaiskäräjät on siitä lähtien soveltanut tätä linjaa, myös sen jälkeen kun KHO vuonna 2011 laajensi tulkintaansa ottaen päätöksentekonsa pohjaksi laajemmin kansainvälisen ihmis- ja alkuperäiskansaoikeuden lähteitä ja soveltaen kokonaisharkintaa.

KHO:n vuoden 2011 päätöksen jälkeen saamelaiskäräjät on vaatinut päätöksen kumoamista ja lappalaisperusteen poistamista laista, mitä Hallbergin toimikunta nyt ehdottaa sisällytettäväksi muotoilemaansa hallituksen ehdotukseen eduskunnalle.

Saamelaisaktivistiksi luettava Oula-Antti Labba on tuoreessa hallinto-oikeudellisessa gradututkielmassaan⁸ päätenyt siihen, että KHO:lla ei olisi ollut oikeudellisia perusteita käyttää kokonaisharkintaa saamelaiskäräjien vaaliluettelon liittyvissä asioissa.

Labban muodollisesti selkeään ja seikkaperäiseen tutkielmaan sisältyy kuitenkin monia ensilukemisella helposti piiloon jääviä heikkouksia. Jo tiivistelmässä kirjoittaja luonnehtii Suomen lainsäädännössä säädettyä saamelaisen määritelmää ”monimutkaiseksi”. Jatkossa kirjoittaja tekeekin parhaimpansa perustellakseen miksi mutkat pitää vetää suoriksi, eli miksi lappalaismääritelmä pitää poistaa laista ja miksi KHO:n – mikäli se saa jatkossa vielä päättää asiasta – tulee soveltaa lakia mekaanisesti ja ilman kokonaisharkintaa. Labban mukaan saamelaiskäräjälain 3 §:ssä lueteltuja saamelaismääritelmän numeroituja kohtia eli objektiivisia kriteerejä ”ei voida tulkita siten, että saamelaiskäräjälain 3 §:n 1 momentin kohtia 1, 2 ja 3 voisi yhdistää keskenään ja tätä kautta kokonaisharkinnan avulla ratkaista henkilön oikeudesta päästä vaaliluettelon. Lisäksi itseidentifikaatiota ja objektiivisia kriteereitä ei voida yhdistää ja sekoittaa toisiinsa, vaan ne on pidettävä erillään.” Tässä kirjoittaja vaatii yksiselitteisesti mekaanista lain tulkintaa

Kirjoittaja ehtii näyttämään tutkielmansa kallellaan olon jo tiivistelmässä, kun hän toteaa: ”Subjektivisella kriteerillä eli itseidentifikaatiolla pyritään vain varmistamaan, että henkilö identifioi itsensä ryhmään kuuluvaksi ja antaa luvan tutkia objektiivisten kriteerien pohjalta hänen mahdollinen kuulumisensa vaaliluettelon.” Tämän mukaan hakijan itseidentifikaatiolla ei olisi sen syvempää merkitystä punnittaessa, onko hänet katsottava kuuluvan alkuperäiskansaan tai

⁸ Labba, Oula-Antti: Kokonaisharkinta korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätöksissä koskien saamelaismääritelmän tulkintaa. Lapin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, 2018

alkuperäiskansaryhmään.

Labban tutkielma tarkastelee kysymystä hallinto-oikeudellisesta, voisi sanoa kapean legalistisesta näkökulmasta. Oikeustieteellisen tiedekunnan kontekstissa tämä voi olla paikallaan, mutta kun tutkielman asettaa laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiinsa ei ole vaikea nähdä, että tutkielma on tehty ajamaan määrättyä yhteiskunnallista, tarkemmin ilmaisten saamelaispoliittista tehtävää: sen tarkoitus on osoittaa KHO:n ratkaisuihin liittyvän kokonaisharkinnan olevan lainvastainen. Tällaisena sinällään kelvöllinen gradu osoittautuu laajemmassa kontekstissa poliittiseksi pamfletiksi. Vakavassa asiassa leikillisesti sanoen Labba yrittää tutkielmallaan ”laivastopelistä” tuttua ”Osui ja upposi!” -tulosta. Jouni Antti Labban porosaamelaisia oikeudellisesti nostavan ja lappalaisia upottamaan pyrkivän pelintonsa taustalla on, että hän on minun laillani Suomeen suhteellisen myöhään muuttaneiden pohjoissaamelaisten perillinen: minun sukuni tuli Norjasta, Labban suku Ruotsista.

Hälytyskellojen pitäisi soida, jos Labban gradun johtopäätösten KHO:n saamelaismääritelmää koskevissa päätöksissään soveltaman kokonaisharkinnan laittomuudesta luvataan auttavan ja ratkaisevan Suomen alueella sovellettavan saamelaismääritelmän tulkintaa koskevat monisyiset ongelmat. Se pysyy tuomioistuimen asiana, vaikka Labba sanoo, että laissa ei erikseen puhuta, että asiaa olisi tarkasteltava kokonaisharkinnan pohjalta.

Nimenomainen maininta kokonaistarkastelusta on ulkomaalaislaissa (2004/301) ja vammaisetuslaissa (570/2007). Labban mukaan kokonaisharkinnan käyttäminen saamelaiskärjälakia käytettäessä vaatisi erillisen valtuutuksen laissa. Kirjoittajan ahdasta tarkastelunäkökulmaa kuvaava tulkinta on outo, mutta ei mahdoton. Korkeimman oikeuden ja muiden alempien yleisten oikeusistuinten kohdalla kokonaisharkinta on nimenomaan lakisääteinen periaate, mutta hallintovalituksia käsittelevän KHO:n kohdalla tästä periaatteesta ei ole nimenomaista säännöstä. Perustuslain mukaan kaikessa hallinnossa on tarkoin noudatettava lakia, mutta toisaalta hallintoviranomaisen on selvitettävä ja otettava asiassa huomioon kaikki siinä vaikuttavat ja siinä esitetyt seikat.

Saamelaisuutta – ja nyttemmin myös lappalaisia – koskevissa asioissa vedotaan yhä useammin kansainväliseen alkuperäiskansaoikeuteen, joka nojaa Suomen oikeusperinteestä poikkeavaan tapausoikeuteen. Kysymys siitä, voiko KHO oman oikeuskäytäntönsä puitteissa siirtyä soveltamaan varsinkin hyvin monisyisissä asioissa kokonaisharkintaa on liian laaja mahtuakseen tämän lausuntoni puitteisiin, enkä väitä, että minulla olisi siihen pätevyyttä. Mahdollista KHO:n perustelu- ja päätöstopoja koskevaa yleistä lainmuutosta odotellessa selkein menettely on ottaa maininnat kokonaisharkinnasta kuhunkin erillislakiin, jossa eduskunta katsoo sen olevan paikoillaan ja tarpeen oikeudenmukaisuuden takaamiseksi ja mahdollistamiseksi milloin lain kirjain mekaanisesti tulkittuna tuottaisi päinvastaisia tuloksia.

Oma kompromissiehdotukseni

Hallbergin toimikunnan ehdotusta lappalaisperusteen poistamiseksi on toimikunnan taholta julkisuudessa kutsuttu kompromissiehdotukseksi. Toimikunnan ehdotuksen radikaali yksipuolisuus huomioon ottaen luonnehdinnan täytyy edustaa sairaalloisuutta hipovaa hirtehihuumoria, joten jääköön se sikseen.

Kaiken edeltävän pohdintani ja esittämieni näkökohtien perusteella olen päätenyt ehdottamaan täysin päinvastaista kompromissiehdotusta.

Silloin kun kuin hakija on vuosina 2011 ja 2015 hakenut KHO:lta oikaisua saamelaiskäräjien vaaliluetteloon ottamistaan koskevaan päätökseen, on KHO kokonaisharkinnan perusteella ymmärtänyt, ettei sukulaisia voi syrjiä etnoliittisin tai poliittisin perustein. KHO on harkinnassaan huomioinut asianosaisten esittämät näkökohdat, myös sellaiset, jotka asiaa mekaanisesti tarkastellen eivät näyttäisi kuuluvan voimassaolevan saamelaismääritelmän numeroitujen alakohtien toteennäyttämiseen. KHO on nojannut päätöksissään laajaan oikeuslähteiden kokonaisuuteen, mukaan lukien kansainvälinen ihmisoikeus- ja alkuperäiskansaoikeus, joiden yhteensovittaminen ei aina ole helppoa. Mahdollistaakseen oikeudenmukaiseen tulokseen johtavan harkinnan ja päätöksenteon näin monisyisessä asiassa, KHO on turvautunut näissä asioissa kokonaisharkintaan.

En näe, että muu menettely olisi ollut mahdollinen, oikeudenmukaisempi tai laillisempi, ottaen huomioon lappalaisperusteen tarkoitus mahdollistaa myös saamenkielensä varhaisemmassa vaiheessa menettäneiden saamelaisten nykyisten jälkeläisten hyväksyminen virallisesti saamelaisiksi ottamalla heidät saamelaiskäräjien vaaliluetteloon.

Kaikkeen edellä olevaan viitaten, olen päätenyt siihen että

1) Suomen alkuperäiskansalainsäädäntöä ja alkuperäiskansa-itsehallinnon rakenteita muutetaan perinpohjaisesti niin, että niissä toteutuvat ILO:n alkuperäiskansasopimuksen ja muun kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden periaatteet, joiden mukaan alkuperäiskansoilla ja niiden ryhmillä on oikeus itse päättää millä perusteilla ja millä menettelyllä kysymykset siitä ketkä heihin kuuluvat ratkaistaan, ja oikeus tehdä nämä päätökset itse omia säännöksiään noudattaen ja ihmisoikeusperiaatteita kunnioittaen. Tämän mukaisesti päätösvalta näissä asioissa kuuluu näille yhteisöille itselleen. Keskitetyt saamelaiskäräjät ja sen vaalilautakunta eivät ole edes Hallbergin toimikunnan ehdottamalla oikaisulautakunnalla vahvistettuna oikea elin ratkaisemaan asiaa kaikkien Suomessa asuvien saamelaisryhmien ja näiden yhteisöjen puolesta, eikä näiden asioiden ratkaiseminen liioin kuulu valtion elimiä edustavalle KHO:lle niin kauan kuin yhteisö ei riko sääntöjään tai ihmisoikeusperiaatteita.

Koska 1-kohdassa esille tuomani perusteellinen lainmuutos vaatii perusteellista esityötä ja uusien ajatusten laajaa pohdintaa, on tällä hetkellä tyydyttävä saamelaiskäräjälain korjaamiseen.

Ehdotan että saamelaiskäräjälakia muutetaan seuraavasti:

2) Kysymykset siitä, kuka on saamelainen ja kenellä on oikeus tulla hakemuksestaan merkityksi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, tulee lainmuutoksen jälkeen lakiin viitaten voida tarkastella ja ratkaista ILO:n alkuperäiskansasopimuksen ja muun kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden edellytysten pohjalta, joita ovat **ryhmän yhtäjaksoinen asuminen alueellaan, ryhmän ja yksilön polveutumien alueella eläneestä alkuperäisväestöstä, ryhmän itseidentifikaatio alkuperäiskansaksi ja yksilön ja yhteisön vastavuoroinen identifikaatio.**

3) **Lappalaisperuste säilytetään saamelaiskäräjälakia uudistettaessa laissa** niin, että hallitus toteaa eduskunnalle antamansa lakiehdotuksen perusteella nimenomaisesti ja selkeästi, että kieliperuste ei ole lappalaisperusteeseen nähden ensisijainen, vaan saamelaiseksi ottamisen eri perusteet ovat toisiinsa nähden tasaveroisia, ja että lappalaisperiaatteen soveltamisessa ei ole tarkoitus noudattaa kieliperusteesta johdateltuja vuosilukuja tai muita aikarajoituksia. **Lappalaisperusteen muotoilua on syytä korjata** niin, että siinä nykyisellään olevat maininnat veronkanto- tai henkikirjasta ja metsä-, kalastaja- tai tunturilappalaisesta korvataan laajemmalla ilmaisulla, esim. ”lappalaiseksi” ja ”vanhoissa asiakirjoissa siten, että merkinnän voidaan yhdessä hakijan esittämän muun näytön kanssa katsoa viittaavaan merkintää koskevan henkilön etniseen lappalaisuuteen”.

4) **Henkilön oma identifioituminen saamelaiseksi tai lappalaiseksi otetaan yhdeksi tasavertaiseksi saamelaisuuden perusteeksi** niin, että hallitus selvittää perusteluissaan yksiselitteisesti, että identifioitumisella ei ole ainoastaan rajallinen merkitys eli että sen mainitseminen laissa ei ole tarkoitettu ainoastaan estämään hakijan ottamista vaaliluetteloon vasten tämän tahtoa tms.

5) Saamelaiskäräjälakia uudistettaessa **lakiin otetaan nimenomainen maininta, jonka mukaan vaaliluetteloon ottamista koskevassa asiassa on ratkaistava kokonaisharkintaa soveltaen**, eli ottaen huomioon hakijan kaikki hakemuksensa tueksi esittämät perusteet ja niitä koskevat näytöt.

Helsingissä 18.7.2018

Jouni Kitti

Maa- ja metsätalousministeriön tarkastaja (eläkkeellä)
Saamelaisvaltuuskunnan jäsen 1976–1995
Saamelaiskäräjien jäsen 1996–1999
Saamenkielisen Sappelas-lehden päätoimittaja 1980–1999
Pohjoissaamelainen

LIITE:

Inarin saamelaisten eli metsä- ja kalastajasaamelaisten asemasta

LIITE:

Inarin saamelaisten eli metsä- ja kalastajasaamelaisten asemasta

Inarin metsä- ja kalastajasaamelaiset kuuluvat saamelaiskulttuurin siihen osaan, josta on niukalti julkaistu kirjallisia lähteitä. Nykyään elossa oleva pieni joukko taistelee oikeuksistaan sekä suuryhteiskuntaa että omia veriheimolaisiaan ja alueelle muuttaneita porosaamelaisia vastaan. Jos pohditaan, miksi Inarin saamenkieli on melkein sukupuuttoon kuolemassa, kannattaa palauttaa mieleen, millaista politiikkaa valtio on harjoittanut keskiajalta lähtien aivan 1990-luvun alkuun Inarin ja metsäsaamenkielten suhteen.

Useiden satojen vuosien ajan valtio ja kirkko noudattivat linjaa, että lappalaisia piti sivistää ja heille piti opettaa suomea ottamalla lapset pois vanhempien kotiensa alkeellisesta ympäristöstä sijoittamalla heitä suomen kieltä käyttäviin sisäoppilaitoksiin, joissa saamenkielen käyttö oli kerta kaikkiaan kielletty ja siitä rangaistiin aluksi fyysisellä väkivallalla ja myöhemmin nöyryytyksellä. Tällaista nöyryyttämistä olen itse kokenut aloittaessani kansakoulun syksyllä 1950 Inarin kirkolla.

Tällaisen politiikan taustalla oli, että saamelaisten puhumilla saamenkielillä puhuminen ei ollut vain hyödytöntä, vaan myös vahingollista heidän koulutuksensa ja sivistämisensä kannalta, eikä sitä sallittu. Niin ikä uskottiin, että saamelaisten opettaminen heidän omalla barbaarisella kielellään oli suoraan haitaksi hänelle. Ensimmäinen askel sivistyksen suuntaan, siihen, että saamelaiset opetetaan näkemään barbaaristen tapojensa jatkamisen vahingollisuus.

Mielekästä oli muka opettaa heille suomen kieli; ei tätä valtion ja kirkon toimintaa voi puolustaa mitenkään. Siksi on käsittämätöntä, että hallituksen esityksellä saamelaislain muutoksiksi jatketaan tätä häpeämätöntä linjaa. Inarin saamelaisia ei nosteta, heidän alistamistaan jatketaan vanhojen perinteiden mukaan. Mitä pahaa he ovat tehneet tälle valtiolle ja poliitikoille? Lapissa saamenkielten menettäminen on edennyt mitä salakavallammalla tavalla. Paikallaan asettuminen, liikkuvuus ja lisääntyneet seka-avioliitot ovat lisänneet saamekielen vähenemistä. Enää ei tarvita ehdoksi uudistilan perustamiselle kielestä luopumista; aika hoitaa sen hienovaraisesti nyt.

Taloudellisia mahdollisuuksia tavoittelevat saamelaisnuoret lähtevät nykyään kotikylästään ja siirtyvät aluksi kuntakeskuksiin, sieltä edelleen alueen ulkopuolella sijaitseviin kaupunkikeskuksiin, joissa heidän oman kielensä puhujia on paljon vähemmän kuin muista heimotaustoista tulleilla ihmisillä ja joissa keskenään viestimään joutuvilla saamelaisilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin puhua enemmistön kieltä eli suomea.

Kun saamelaiset avioituvat eri kieliryhmistä tulevien kanssa yhä useammin joutuvat he turvautumaan enemmistön kieleen puhuessaan keskenään, jolloin he siirtävät enemmistön kielen myös lapsilleen. Vaikka lapset oppisivat puhumaan myös vanhempiensa puhumaa kieltä, heidän on käytettävä enemmistön kieltä, koska se avaa tien arvostukseen, valtaan, kauppaan ja ulkomaailmaan; kukapa ei näitä arvoja tavoittelisi. Työpaikat, sanomalehdet, radio ja televisio käyttävät useimmille työntekijöille, kuluttajille, mainostajille ja tilaajille yhteistä enemmistön kieltä. Pääkieltä on puhuttava, toisen kielen hallinta jää aina hieman horjuvaksi arjessa saamelaisalueen ulkopuolella.

Tavallinen tulos on tästä kaikesta, että saamelaisvähemmistön nuorilla aikuisilla on taipumus tulla kaksikieliseksi ja sen jälkeen heidän lapsistaan tulee yksikielisiä, enemmistö kielten puhujia. Vaihtoehdot ovat todellisuudessa avartua tai kapseloitua.

Yleislinja on se, että saamenkieliset vanhemmat haluavat lastensa oppivan enemmistön puhuman suomen kielen, että heidän lapsensa voivat menestyä koulussa ja työpaikoilla, ja lapset eivät halua oppia vanhempiensa kieltä, vaan ainoastaan enemmistön kielen ymmärtääkseen televisiosta, pärjätäkseen koulussa ja saadakseen leikkiveriteita; ei silti niin, ettei tämä itsessään voisi olla myös rikkaus.

Olen itse nähnyt ja joutunut kokemaan tämän prosessin. Tulos on se, että lapset oppivat suomea, mutta eivät enää vanhempiensa kieltä. Lopulta vain vanhukset puhuvat saamea, kunhan viimeinenkin kuolee. Kauan ennen tätä lopputulosta saamenkieli on rappeutunut, koska se on menettänyt koko ajan kielen monimuotoisuutta, äidinkielen sanoja on unohtunut ja siihen on liitetty vierasta sanastoa ja suomen kielen kieliopin piirteitä.

Dilemma on karmea: olla yhteisössä muiden kanssa ja silti menettää kieli. Tätä kehitystä ei pelasta ensimmäinenkään määritelmä: jokainen rajaus tuhoaa mahdollisuuden ja heikentää kielen elävänä pysyttämistä. Toisaalta politikoimalla voidaan itse tuhota kielestä huolehtiminen ilman muiden myötävaikutusta. Eristämällä pieni vähemmistö tehdään sitten hallaa kaikelle vuorovaikutukselle, tuhoataan elävä yhteisö, karsinoidutaan ja lopulta sekin on kuolemaksi. Edetä voidaan kuitenkin vain avaamalla teitä, avaamalla identiteetti kaikille sen haltijoille ja suojaamalla kieltä kaikin voimin: sille ei ole vain oikeita ratkaisuja. Ratkaisu ei voi olla kuitenkaan hallituksen esityksen kaltainen, joka syrjii, on vahingollinen vaikutuksiltaan eikä tue muuta kuin politiikkaa.

Saamenkielen on uhanalaisuuden määrittämisessä ratkaisevaa on se, että siirtykö kieli edelleen vanhemmilta lapsille. Kun siirto katkeaa kieli on tuomittu. Vaikka kuluisi yli 90 vuotta ennen kuin viimeinen kieltä sujuvasti osaava lapsi ja hänen kanssaan itse kieli kuolee. Näin on parhaillaan tilanne kehittymässä Inarin saamenkielen kohdalla Länsi-Inarissa.

Tekijöitä, joiden ansiosta kielen siirtyminen vanhemmalle lapselle todennäköisesti jatkuu, ovat suuri kielen suuri osuus väestöstä, valtion tunnustama kielen asema virallisena valtakunnallisena tai paikallisena kielenä, puhujien asenteet omaa kieltään kohtaan, ja puuttuvat siirtolaiset, jotka puhuvat monia muita kieliä. Valtion tuki ei kuitenkaan takaa saamenkielen asemaa tilanteessa, jossa suomen 10 000 saamelaisesta 7000 asuu saamelaisalueen ulkopuolella.

Edellä olevaan on vielä lisättävä, että Inarin metsä- ja kalastajasaamelaiset ovat joutuneet kahdelta suunnalta tulleen vyörytyksen kohteeksi: alueelle Norjasta ja Ruotsista muuttaneiden porosaamelaisten ja uudisasukkaiden. Kummallakaan ei ole alueella alkuperäisyyttä asutus- tai oikeushistoriallisessa katsannossa. He ovat joutuneet mukautumaan uuteen kulttuuriin. He joutuivat opettelemaan maan viljelyn ja puhumaan suomea. Oma kieli hiipui vähitellen.

Syy oli valtion ja sen virkamiesten epäilyksittä. Saamenkielen puhumista pidettiin vaarallisena ja sen puhuminen kiellettiin. Inarin metsä ja kalastajasaamelaiset joutuivat luopumaan vähitellen elämäntavastaan ja vaihtamaan puhumansa kielet suomeksi. Nyt Hallbergin toimikunnan hallituksen esityksen muotoon kirjoitetulla vielä nykyistään ahtaamman saamelaismääritelmän nojalla ollaan lyömässä lopullinen este kalastaja- ja metsäsaamelaisista polveutuvien ihmisten identifioitumiselle saamelaiseksi.

Inarin saamelaisten kannalta suuri murros alkoi siitä kun heille mahdollistui tilojen perustaminen sukualueilleen. Ensimmäinen tila perustettiin vuonna 1757.

Alueelle vuoden 1852 jälkeen muuttaneet porosaamelaiset oppivat tuntemaan Inarin metsä- ja kalastajasaamelaiset tänä joutoaikana. Tiivistyvän kanssakäymisen ansiosta ystävyysuhteet kehittyivät ja muuttaneiden alueen kanta-asukkaiden hyvät ja huonot puolet tulivat tutuiksi. vanhukset opettivat tulijoille kohteliaisuutta, käytöstapoja ja vanhan perinteiden kunnioitusta. Tällä tavalla tulijat oppivat pitämään arvossa ja kunnioittamaan Inarin saamelaisten kokemusta ja hyviä neuvoja siirtämällä ne myös tulijoille. Muuttolappalaisten Inarin saamelaisten läheisyydessä vietetyllä ajalla oli siis hyvin opettavainen vaikutus molempien saamelaisten sosiaaliselle elämälle. oli suureksi osaksi pitkän vuosittaisen talviajan ansiota, että Inarin saamelaisten perinteet säilyivät sukupolvelta toiselle.

Mutta tulos ei ollut yksiselitteinen: osa Inarin saamelaisista muutti Norjaan paetakseen asutuksen ja valtavan poromäärän painetta. Heidän moniperusteinen elinkeinonsa tuhottiin, laiduntamisalueet otettiin muuttajien käyttöön eivätkä he enää tulleet toimeen perinteisellä elinkeinojen harjoittamisella. Elinkeino oli muodostunut, kalastuksesta, pienimuotoisesta

poroelon pitämisestä, metsän hyödyntämisestä ja karjankin kasvatuksesta.

Jouni Kitti